

Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
«Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ »

ΕΞΑΡΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΚΟΛΟΒΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΜΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ

ΠΑΤΡΑ 2010

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
----------------------	----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

1.1 Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ....	7
---	----------

1.2 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	7
--	----------

1.3 ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	11
---	-----------

1.4 ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ... 	12
--	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΙΑ

2.1 Η ΈΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	14
--	-----------

2.2 ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	17
---	-----------

2.3 ΑΣΘΕΝΗΣ ΚΑΙ ΙΣΧΥΡΗ ΑΕΙΦΟΡΙΑ.....	18
---	-----------

2.4 ΑΡΧΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΕΕ.	20
--	-----------

2.5 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΧΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΧΗ.....	22
--	-----------

2.6 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ.....	25
--	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ & ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ

3.1 ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ.....	27
---	-----------

3.2. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ.....	29
3.3. ΒΙΩΣΙΜΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ.....	30
3.4. ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ.....	31
3.5 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ ΚΑΙ ΠΛΕΟΝΑΣΜΑ.....	32
3.6 ΔΙΚΤΥΑ ΜΕΡΙΣΜΟΥ.....	35
3.7 ΠΑΙΔΕΙΑ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	37
3.8 ΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ.....	40
3.9 ΒΙΩΣΙΜΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ.....	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

4.1 Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	46
4.2 ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟΤΗΤΑ.....	47
4.3 Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ.....	48
4.4 ΌΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ.....	50
4.5 ΑΝΕΠΑΡΚΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗ.....	51
4.6 ΠΛΗΜΜΕΛΗΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ.....	52
4.7 Η «ΝΕΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ».....	52
4.8 ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.....	53
4.8.1 Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ (1957-1971)	54
4.8.2. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ «ΠΑΡΑΣΙΤΙΣΜΟΥ» ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ (1972-1986)	56
4.8.2.1 ΧΩΡΙΣ ΝΟΜΙΚΗ ΒΑΣΗ.....	57
4.8.2.2. ΑΝΤΙΚΡΟΥΟΜΕΝΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ.....	57
4.8.2.3. ΤΑ ΤΡΙΑ ΠΡΩΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ.....	60

4.8.2.4 Η ΟΔΗΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ.....	63
4.9 Η «ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ»: ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΙΑΙΑ ΠΡΑΞΗ ΕΩΣ ΤΟ ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ (1987-1992).....	64
4.9.1. ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.....	66
4.10 Η ΣΑΓΗΝΗ ΤΗΣ ΔΕΙΦΟΡΙΑΣ (1992- 2001).....	67
4.10.1 ΟΙ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	69
4.10.2 ΤΟ ΛΕΥΚΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ DELORS.....	70
4.10.3 ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	71
4.10.4 Η ΟΔΗΓΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΕΝΔΙΑΙΤΗΜΑΤΑ.....	72
4.10.5 Η ΟΔΗΓΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΝΕΡΑ.....	73
4.10.6. ΤΟ 5⁰ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.....	76
4.11 Η «ΝΕΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ» (2001).....	78
4.11.1. CARDIFF , ΛΙΣΑΒΩΝΑ, GOTHENBURG.....	80
4.11.2 Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ ΣΥΝΟΧΗΣ.....	83
4.11.3 ΤΟ 6⁰ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ (2003-2012).....	85
4.12 Η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	90
4.13 ΠΡΟΟΔΟΣ Η ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗ;.....	92

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟ ΑΙΤΗΜΑ

5.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	96
---	-----------

5.2 ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΟΣ.....	99
5.3.ΠΡΩΤΕΥΟΝΤΑ ΜΕΤΡΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.....	102
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	
ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ	
6.1 ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ.....	105
6.2 ΕΠΙΒΟΛΗ ΦΟΡΟΥ.....	106
6.3 ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ.....	107
6.4 ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ.....	108
6.5 ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΧΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ.....	109
6.6 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΦΟΡΟΛΟΓΗΣΗΣ ΣΤΑ ΚΡΑΤΗ ΜΕΛΗ.....	109
6.7 ΠΡΟΣΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ «ΤΗΣ ΜΗ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΣ».....	111
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	105
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	107

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στους αιώνες που προηγήθηκαν της βιομηχανικής επανάστασης, η σταθερότητα του εξωτερικού περιβάλλοντος, το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων, και ο ανθρώπινος παράγοντας σαν το κυρίαρχο στοιχείο παραγωγής, επέτρεψαν την διαμόρφωση ενός επιπέδου αλληλεπιδράσεων μεταξύ κάθε επιχείρησης και του περιβάλλοντος της που να στηρίζεται, αν όχι στον αμοιβαίο σεβασμό, τουλάχιστον στην αμοιβαία αδυναμία επιβλαβούς αλληλεπίδρασης.

Η βιομηχανική επανάσταση εισήγαγε την κυριαρχία της μηχανής επί του ανθρώπου εισάγοντας παράλληλα τεράστια ζητήματα ήθους και ευθύνης. Το μέγεθος των επιχειρήσεων γιγαντώθηκε και η δράση τους άρχισε να επηρεάζει στην αρχή ολόκληρες περιοχές και αργότερα ολόκληρες χώρες.

Οι επιχειρήσεις αποτελούν οντότητες οι οποίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με το κοινωνικό σύνολο μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνται, επηρεάζοντας και επηρεαζόμενες από δεδομένα της εποχής και του χώρου δράσης τους. Οφείλουν επομένως να αναγνωρίζουν την ευθύνη που τους αναλογεί, απέναντι στη κοινωνία και το περιβάλλον. Να σέβονται δηλαδή τις αρχές και τις αξίες που χαρακτηρίζουν τον πολιτισμό μας (τον σεβασμό προς τον άνθρωπο – την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την παροχή ίσων ευκαιριών, τον σεβασμό στο περιβάλλον που κληρονομήσαμε και την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και της ποιότητας ζωής).

Πρόκειται δηλαδή για μια κοινωνικά υπεύθυνη στάση που οφείλουν διατηρούν εθελοντικά οι επιχειρήσεις, την οποία αποδεικνύουν με την εφαρμογή μιας δέσμης πολιτικών, πρακτικών και προγραμμάτων κοινωνικής περιβαλλοντικής ευαισθησίας, που εντάσσουν στις δραστηριότητές τους. Παρόλο που δεν αποτελεί μια καινούργια έννοια, η

εταιρική κοινωνική ευθύνη (ΕΚΕ) εξελίσσεται σε προτεραιότητα για τις επιχειρήσεις τις οποίες απασχολεί σοβαρά η βιώσιμη ανάπτυξή τους.

Η ανάμιξη των επιχειρήσεων στην επίλυση ή εξομάλυνση κοινωνικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων αναφέρεται πλέον ως ανάγκη – κυρίως της αδυναμίας των τοπικών φορέων και εθνικών κυβερνήσεων να καλύψουν χωρίς επί πλέον υποστήριξη τα κοινωνικά κενά που εμφανίζονται σε ένα όλο και πιο ανταγωνιστική παγκόσμια κοινωνία. Άλλωστε στη σύνοδο της Λισσαβόνας (2000), οι Ευρωπαίοι ηγέτες κάλεσαν τους εκπρόσωπους των μεγάλων εργοδοτικών φορέων να συνεισφέρουν σε αυτό με σκοπό. Το θέμα της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης είναι υπόθεση όλων μας, σε όποια θέση και αν βρισκόμαστε. Σε μια κοινωνία που διαρκώς εξελίσσεται, κανένας δεν μπορεί να μένει απαθής απέναντι στις ίσες ευκαιρίες, στην ενθάρρυνση και επιβράβευση πρωτοβουλιών με λόγια και πράξεις.

Η κατανόηση της σημαντικότητας και η συμμετοχή όλων στην ανάπτυξη υπεύθυνης στάσης των πολιτών απέναντι σε θέματα όπως το περιβάλλον, η σωστή διαχείριση των φυσικών πόρων, η συμπεριφορά απέναντι στη διαφορετικότητα, στους μετανάστες και στα άτομα με ειδικές ανάγκες, καθώς και η ποιότητα και ασφάλεια των προϊόντων, είναι κάποια από τα στοιχεία που υπογραμμίζουν την έννοια της κοινωνικής υπευθυνότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

1.1 Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Η περιβαλλοντική ευθύνη των επιχειρήσεων είναι μέρος της ευρύτερης κοινωνικής τους ευθύνης. Χρειάστηκαν να προηγηθούν τραγικά γεγονότα –με κορυφαίο την διαρροή δηλητηριωδών αερίων σε εργοστάσιο της Union Carbide στο Bhopal της Ινδίας το 1984. Οι 2.500 νεκροί και οι χιλιάδες άλλοι που τυφλώθηκαν ή παρέλυσαν από τα διαφυγόντα αέρια, κατέδειξαν με τον πιο επώδυνο τρόπο την επικινδυνότητα των βιομηχανικών δραστηριοτήτων για τις περιβάλλουσες κοινότητες και έστειλαν όλους τους διευθύνοντες των μεγάλων διεθνών επιχειρήσεων να αναρωτούνται την επόμενη μέρα “θα μπορούσε να συμβεί και σε εμάς;”

Οι εθνικοί νομοθέτες μεταμόρφωσαν την γενική κατακραυγή σε νομοθετήματα με τα οποία έσπευσαν να ευθυγραμμισθούν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, πολλές φορές πλειοδοτώντας σε όρια και σε πρότυπα σε σχέση με τις κρατικές επιταγές. Η κάθε επιχείρηση προχώρησε εσπευσμένα στην ανάπτυξη εσωτερικής περιβαλλοντικής στρατηγικής και στην κοινοποίηση των σχετικών πρωτοβουλιών της. Το πρόβλημα φάνηκε να λύνεται οριστικά καθώς σήμερα δεν υπάρχει σοβαρή επιχείρηση που να μην επαίρεται σε κάποιο επίσημο έντυπό της ή σε κάποια ιστοσελίδα της για την αυστηρή και υπεύθυνη στάση της σε θέματα ασφάλειας και περιβάλλοντος, για την τήρηση των προβλεπομένων ορίων ρύπανσης, για την εφαρμογή κάποιου συστήματος περιβαλλοντικής διαχείρισης (Σ.Π.Δ.) όπως το ISO 14000 ή το EMAS. Υπάρχει όμως μία άλλη τεράστια σειρά ερωτημάτων που μένουν αναπάντητα:

- Υπάρχουν πράγματι κάποια όρια αναφοράς για κάθε ρυπαντή και, αν ναι, ποιος αποφασίζει γι' αυτά και πως εξηγείται η τακτική αναθεώρηση τους;
- Είναι τα standards που ακολουθούν οι πολυεθνικές ενιαία για όλες τις χώρες όπου λειτουργούν εργοστάσια τους; Ένας στοιχειώδης έλεγχος θα δείξει ότι για πολλές από αυτές δεν είναι! Τι καταγράφει η σχετική απόκλιση: ψηλότερες αντιστάσεις στους οργανισμούς των ντόπιων κατοίκων ή χαμηλότερες νομοθετικές και ηθικές πιέσεις;
- Η διεθνής ενοποίηση των standards, όσο και αν αυτό φαντάζει απρόσμενο, θα λειτουργήσει κατά της βιώσιμης ανάπτυξης πολλών περιοχών. Η βιώσιμη ανάπτυξη συνεκτιμά τους οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες παράλληλα με τους περιβαλλοντικούς. Αν λοιπόν βελτίωση στους τελευταίους θα οδηγήσει σε επιδείνωση των πρώτων λόγω αναχώρησης των επιχειρήσεων που λειτουργούν στην περιοχή, πως θα εκτιμηθεί το ιδανικό επίπεδο ισορροπίας;
- Οι μικρές επιχειρήσεις δεν έχουν πολλές φορές την τεχνολογική και οικονομική υποδομή για υιοθέτηση περιβαλλοντικών προγραμμάτων. Το ίδιο ισχύει και για τις επιχειρήσεις πολλών αναπτυσσόμενων χωρών. Θα πρέπει αυτό να λειτουργήσει σαν φραγμός εισόδου ή σαν κριτήριο εκπαρθύρωσης τους από την διεθνή αγορά; Πως μπορεί να επιτευχθεί η διάχυση της σχετικής γνώσης και η οικονομική υποστήριξη υιοθέτησης της υποδομής αυτής;
- Η εφαρμογή ενός Σ.Π.Δ. σημαίνει απλώς την συμμόρφωση με προκαθορισμένα στο πρότυπο όρια. Τα όρια αυτά καλύπτουν βέβαια τις ελάχιστες προϋποθέσεις του νόμου, διασφαλίζουν όμως την αριστοποίηση των εκροών της επιχείρησης;
- Η σχετική άγνοια και η περιπλοκότητα των περιβαλλοντικών θεμάτων έχουν κατά καιρούς οδηγήσει, όχι μόνο τις εφαρμόζουσες επιχειρήσεις αλλά και περιβαλλοντικές οργανώσεις να δηλώσουν την ικανοποίηση

τους για την εφαρμογή πολιτικών και πρακτικών που αργότερα αποδείχθηκαν επιβλαβείς για το περιβάλλον. Γνωστότερες περιπτώσεις η επιβράβευση στα τέλη του '80 από τους "Φίλους της Γης" της Austin Rover για την «χρήση του φιλικού προς το όζον αμόλυβδου καυσίμου της» και η υιοθέτηση από την ίδια οργάνωση της έκκλησης της Eastern Electricity plc, να αυξηθεί η κατανάλωση ενέργειας προκειμένου να αντιμετωπισθεί η άνοδος της παγκόσμιας θερμοκρασίας! Μήπως θα πρέπει κάθε σχετική δήλωση να γίνεται με την σχετική επιφύλαξη;

- Η ακρίβεια των οικονομικών ισχυρισμών που καταγράφουν οι εκδιδόμενες χρηματοοικονομικές καταστάσεις κάθε επιχείρησης ελέγχεται από τους ορκωτούς ελεγκτές, άτομα που κατά τεκμήριο χαρακτηρίζονται από την ικανότητα, επάρκεια γνώσης και ήθος προκειμένου να διαπιστεύσουν το περιεχόμενο τους. Ποιος διασφαλίζει τον τύπο, την αξιοπιστία –και κατ' επέκταση την συγκρισιμότητα- των περιβαλλοντικών καταστάσεων που εκδίδουν οι επιχειρήσεις;

Είναι αδιαμφισβήτητο λοιπόν ότι ενώ πολλά έχουν γίνει στον χώρο της κοινωνικής και ειδικότερα της περιβαλλοντικής ευθύνης των επιχειρήσεων, πολλά ακόμη απομένουν να γίνουν. Στα πλαίσια της υλοποίησής τους, παραδοσιακοί "αντίπαλοι", κρατικοί και ιδιωτικοί φορείς, αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, κοινωνικές ομάδες πίεσης και κερδοσκοπικοί οργανισμοί, εργοστάσια και τοπικές κοινότητες θα κληθούν να συνεργασθούν για το κοινό καλό. Η έννοια της αειφορικής - βιώσιμης ανάπτυξης έχει έρθει για να γεφυρώσει τις ακραίες εκδοχές της "σκληρής" περιβαλλοντικής προστασίας από την μια και της οικονομικής κερδοσκοπίας και εκμετάλλευσης από την άλλη, συνθέτοντας τις παραμέτρους τους σε μία ενιαία εξίσωση, η ορθή λύση της οποίας θα πρέπει να επιτευχθεί στο άμεσο μέλλον.

1.2 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Ένα από τα μεγάλα προβλήματα της εποχής μας, είναι το ερώτημα αν μπορεί να διατηρηθεί ο ίδιος ρυθμός της ραγδαίας τεχνολογικής εξέλιξης του ανθρώπου κατά τον 21^ο αιώνα χωρίς να συνεχιστούν οι βλαπτικές μεταβολές που επιφέρει η ανάπτυξη αυτή στο φυσικό περιβάλλον (πανίδα - χλωρίδα - κλίμα). Το ζητούμενο πλέον, από την περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένη κοινωνία μας, αναφέρεται στην έννοια της αειφόρου και βιώσιμης ανάπτυξης. Μια μορφή ανάπτυξης που όμως δεν θα έχει αρνητική επίδραση στο περιβάλλον. Στόχος είναι οι νέες γενιές να κληρονομήσουν από τις παλαιότερες το ίδιο ή και καλύτερο επίπεδο περιβάλλοντος από αυτό που είχαν οι παλαιότερες παραλάβει. Ενώ παλαιότερες θεωρίες και μαθηματικά μοντέλα πρόβλεψης προέβλεπαν ότι εφόσον συνεχιστεί ο υπάρχον ρυθμός ανάπτυξης θα οδηγηθούμε μακροπρόθεσμα σε καταστροφή και μααρασμό της κοινωνίας και του πολιτισμού μας σαν επακόλουθο της υποβάθμισης του περιβάλλοντος, οι επιστήμονες συγκλίνουν πλέον στα εξής:

Οι νέες τεχνολογίες που αναπτύσσονται θα δώσουν την δυνατότητα εφόσον πράγματι ευαισθητοποιηθεί περιβαλλοντικά η διεθνής κοινότητα, όχι μόνο να προστατευθεί το περιβάλλον στα πλαίσια της συνεχούς ανάπτυξης και της συνεχούς ανόδου των οικονομικών και παραγωγικών δεικτών, αλλά ακόμη και να βελτιωθεί η υπάρχουσα κατάσταση μέσω της αποκατάστασης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων της ρύπανσης. Προϋπόθεση βέβαια στα παραπάνω, είναι ένα σημαντικό μέρος των κερδών που φέρνει η ανάπτυξη να διατίθεται και να επενδύεται για την προστασία του περιβάλλοντος.

1.5 ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Ο υπερπληθυσμός και η υπερεκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών, χωρίς την λήψη δράσεων και προγραμματισμένων επεμβάσεων, θα μπορούσαν να οδηγήσουν μακροπρόθεσμα στην εξάντλησή τους, πράγμα που θα επέφερε σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις: μεγάλη οικονομική ύφεση, μεγάλη μείωση των εισοδημάτων, αύξηση της φτώχειας, της ανεργίας και εν τέλει ακόμη και καταστροφή ή μαρασμό του πολιτισμού μας.

Μόνο η ραγδαία ανάπτυξη και εφαρμογή της τεχνολογίας μπορεί να μας διασώσει από μια τέτοια κατάληξη. Η δυνατότητα να στραφούμε σε νέους εναλλακτικούς και καινοτομικούς πόρους και πηγές ενέργειας (π.χ. ανανεώσιμες πηγές ενέργειας) είναι η λύση στο πρόβλημα της εξάντλησης των μη ανανεώσιμων πλουτοπαραγωγικών πηγών. Προϋπόθεση γι' αυτό είναι βέβαια η κοινωνία μας, όχι μόνο να εντοπίσει το πρόβλημα, αλλά και να συναινέσει σε πρακτικές λύσεις που να δίνουν κίνητρα προς την κατεύθυνση αυτή, αλλά και παράλληλα να ευαισθητοποιηθούν όλοι οι φορείς, αλλά και ο κάθε πολίτης στο πρόβλημα, μέσω ανάλογων προγραμμάτων ενημέρωσης, έτσι ώστε ο καθένας να μπορεί να συμβάλλει με τον τρόπο του σε αυτό. Ακόμη και το κάθε άτομο ξεχωριστά, με το να συμμετέχει για παράδειγμα σε προγράμματα ανακύκλωσης και σωστής περιβαλλοντικής συμπεριφοράς, μπορεί να επηρεάσει στην επίλυση του προβλήματος.

Οι νέες τεχνολογίες μπορούν να αυξήσουν την παραγωγικότητα σε τέτοιο βαθμό (π.χ.: παραγωγή ειδών διατροφής, μεγαλύτερη εκμετάλλευση καλλιεργήσιμων εδαφών, ανάπτυξη καινοτόμων

τεχνολογιών καλλιεργειών κλπ.) ώστε ο υπερπληθυσμός να μην αποτελέσει πρόβλημα και όχι μόνο να μην πέσει το βιοτικό επίπεδο, αλλά αντίθετα να έχουμε συνεχή βελτίωση του και μείωση της πτώχειας.

1.4 ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Οι βιομηχανίες και οι επιχειρήσεις είναι οι κύριοι φορείς που θα πρέπει να συμβάλλουν μέσα από τον επιχειρηματικό σχεδιασμό τους στην προστασία του περιβάλλοντος. Είναι πλέον κυριαρχούσα περιβαλλοντική προτεραιότητα, ο περιορισμός της ρύπανσης να γίνεται στην "πηγή" παραγωγής της. Με άλλα λόγια είναι πολύ πιο οικονομικό και αποδοτικότερο τεχνολογικά να χρησιμοποιήσει κανείς "καθαρές" μεθόδους παραγωγής με περιορισμένη ή και μηδενική ρύπανση παρά να προσπαθήσει στην συνέχεια να την μειώσει μέσω άλλων τεχνολογικών μέτρων (π.χ.: φίλτρα, βιολογικούς καθαρισμούς κλπ.). Είναι σημαντική η χρήση των βέλτιστων τεχνολογιών παραγωγής (BAT = Best Available Technologies).

Παράλληλα, είναι τεχνοοικονομικά πολύ πιο συμφέρον ο σχεδιασμός των προϊόντων να λαμβάνει από την αρχή περιβαλλοντικά κριτήρια υπ' όψη του (π.χ.: δυνατότητες ανακύκλωσης του προϊόντος και της συσκευασίας, επαναχρησιμοποίηση κλπ.) παρά να αναζητούνται λύσεις μετά την παραγωγή και διάθεση των προϊόντων.

Είναι γεγονός ότι η σταδιακή υιοθέτηση από επιχειρήσεις (και μάλιστα εθελοντικά) των συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης (ISO 14001 και EMAS) έχει σημαντική διάδοση στις χώρες της Ε.Ε., αλλά πρόσφατα και στην χώρα μας. Τα πρότυπα αυτά κινούνται σύμφωνα με τις προτεραιότητες που αναφέρονται παραπάνω και βοηθούν τις επιχειρήσεις να αναπτυχθούν με τον τρόπο αυτόν. Τα συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης είναι άμεσα συνδεδεμένα με την υγιεινή και

ασφάλεια των εργαζομένων γι' αυτό και κατά κανόνα γίνονται θετικά αποδεκτά από αυτούς. Με τα προγράμματα αυτά οργανώνονται επιχειρήσεις, με τρόπο τέτοιο ώστε να αποφεύγονται περιβαλλοντικά ατυχήματα (π.χ.: εκρήξεις, χημικά ατυχήματα κλπ.) αλλά ακόμα και για την περίπτωση που αυτά παρ' ελπίδα συμβούν, να υπάρχουν άμεσοι και προγραμματισμένοι τρόποι αντίδρασης, τμήμα ενός σωστού, περιβαλλοντικά προσανατολισμένου σχεδιασμού των επιχειρησιακών διαδικασιών.

Βέβαια το κράτος μπορεί - και είναι απαραίτητο - με την πολιτική που ακολουθεί να συνεισφέρει αποφασιστικά σε αυτό δίδοντας κίνητρα (μέσω ανάλογων νομοθετημάτων) στις επιχειρήσεις να αναπτυχθούν με τον τρόπο αυτό.

Πολύ σημαντικό ρόλο στην αιεφόρο ανάπτυξη, θα διαδραματίσουν επίσης, οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ). Αυτές είναι οι φυσικές πηγές ενέργειας (όπως η αιολική ενέργεια, η ηλιακή ενέργεια, η χρήση βιομάζας για παραγωγή ενέργειας, η γεωθερμική ενέργεια κλπ.) οι οποίες δεν εξαντλούνται αλλά συνεχώς ανανεώνονται από το περιβάλλον. Επειδή είναι διεθνής προτεραιότητα η απαγκίστρωση από τις παραδοσιακές μορφές μη ανανεώσιμων και εξαντλήσιμων πηγών ενέργειας, όπως το πετρέλαιο, ο λιγνίτης κλπ., οι ΑΠΕ επιχορηγούνται και δίνονται κίνητρα για την χρήση τους.

Στην Ελλάδα τα προηγούμενα χρόνια είχαν δοθεί σημαντικές επιχορηγήσεις για να προωθηθούν σχετικές επενδύσεις μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ενέργειας του Υπουργείου Ανάπτυξης ενώ έχει προβλεφθεί το πρόγραμμα αυτό να συνεχιστεί και την επόμενη τετραετία με σημαντικούς πόρους στα πλαίσια του ΚΠΣ. Βέβαια, είναι σημαντικό για να επιτύχει το πρόγραμμα αυτό και να υλοποιούνται οι επενδύσεις να απλουστευθούν οι απαιτούμενες γραφειοκρατικές διαδικασίες που θα πρέπει να διεκπεραιώνει ο επενδυτής του οποίου έχει

εγκριθεί η επιχορήγηση, γιατί με βάση τα ισχύοντα, οι σημαντικές δυσκολίες υλοποίησης τέτοιων έργων στην χώρα μας, εντοπίζονται κυρίως εκεί.

Αν και στην χώρα μας εμφανίστηκε καθυστερημένα η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση, τα τελευταία χρόνια με την βοήθεια κυρίως πόρων της Ε.Ε., αλλά και της εναρμόνισης των κοινοτικών οδηγιών στον τομέα αυτόν έχουν αρχίσει ήδη να γίνονται σημαντικά βήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΙΑ

2.1 Η ΈΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η έννοια της αειφορίας είναι αντικείμενο έντονων αντιπαραθέσεων μεταξύ οικονομολόγων και θετικών επιστημόνων. Το κρίσιμο ζήτημα είναι η δυνατότητα υποκατάστασης ή αναπλήρωσης του φυσικού με το ανθρωπογενές κεφάλαιο. Οι διαφοροποιήσεις προκύπτουν από το βαθμό μετάπτωσης από τη χρήση στην κατάχρηση. Εν γένει, κεφάλαιο είναι ένα απόθεμα (asset, stock) το οποίο έχει τη δυνατότητα να αυξομειώνεται και να δημιουργεί ροές αγαθών και/ή υπηρεσιών. Οι κλασικοί οικονομολόγοι θεωρούν τρία είδη κεφαλαίου: *Γη, Εργασία και Κατασκευασμένο* (ή ανθρωπογενές).

Οι Οικονομολόγοι Περιβάλλοντος εισήγαγαν την έννοια του φυσικού κεφαλαίου που μπορεί να οριστεί με αναφορά στις λειτουργίες που προσφέρει :

- Ø εξασφαλίζει παραγωγικούς πόρους,
- Ø διασφαλίζει και διατηρεί τη ζωή των έμβιων όντων,
- Ø διατηρεί την ανθρώπινη υγεία, δημιουργεί ευημερία και, τέλος,
- Ø απορροφά απόβλητα.

Θεωρώντας τις τρεις διαστάσεις της αειφορίας (οικονομική, περιβαλλοντική, κοινωνική), το συνολικό κεφάλαιο μπορεί να διακριθεί σε έξι επί μέρους μορφές κεφαλαίων

Ø Περιβαλλοντική διάσταση: *Φυσικό Κεφάλαιο*: πόροι, ενέργεια, φέρουσα ικανότητα του περιβάλλοντος να απορροφήσει επιπτώσεις.

Ø Κοινωνική διάσταση:

- *Ανθρώπινο Κεφάλαιο*: Γνώση, ευφυΐα, οξύνοια, ψυχική δύναμη, πνευματικότητα, κλπ.

- *Κοινωνικό Κεφάλαιο*: Συστήματα διακυβέρνησης και κοινωνικής οργάνωσης, από την οικογένεια μέχρι την κυβέρνηση, που εκφράζουν τις ανθρώπινες σχέσεις και τη συλλογική εμπειρία. Οργανωτική επάρκεια. Σύνολο κανόνων, ηθών, αξιών, κ.λπ.

- *Πολιτιστικό Κεφάλαιο*: Η πολιτιστική παρακαταθήκη. Οι άυλες ελληνικές αξίες – γλώσσα, δικαιοσύνη, μέτρο, πολιτισμός.

Ø □ Οικονομική διάσταση:

- *Κατασκευασμένο (ανθρωπογενές) Κεφάλαιο*: Υποδομές, κατασκευές, εργαλεία, μηχανές, πληροφορία, τεχνολογία, κ.λπ. και

- *Χρηματικό Κεφάλαιο (το χρήμα)*: ένα αμφισβητούμενο μέσο για αποτίμηση και ανταλλαγή των άλλων μορφών κεφαλαίου.

Ο χρόνος μπορεί να εκληφθεί ως μια έβδομη μορφή κεφαλαίου, δεδομένου ότι η αειφορία τεκμηριώνεται σε βάθος χρόνου.

Κάθε τεχνικό έργο και κάθε οικονομική δραστηριότητα σηματοδοτεί (και αποκαλύπτει) τη χρήση ενός συνδυασμού «ποσοτήτων» των έξι (ή επτά) μορφών κεφαλαίου . Η συνολική αξία (όχι μόνο η οικονομική) του έργου εξαρτάται από το συγκεκριμένο συνδυασμό των κεφαλαίων και έχει νόημα μόνο αναφορικά με μια συγκεκριμένη σκοπιά, καθώς η αξία κάθε μορφής κεφαλαίου, ακόμα και του χρήματος, εμπεριέχει υποκειμενικότητα. Εκτός αυτού, δεν υπάρχει κάποιο κοινό μέτρο για τη μέτρηση του αποθέματος ή του ρυθμού μεταβολής όλων των μορφών κεφαλαίου. Το χρήμα δεν καλύπτει την ανάγκη του κοινού μέτρου παρά μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις .

Αν και το κοινωνικό κεφάλαιο δεν μπορεί να νοηθεί ως απόθεμα, ο όρος έχει επικρατήσει και εκφράζει το σύνολο των στοιχείων της Κοινωνικής διάστασης. Ως διακυβέρνηση, που αποτελεί το κύριο μέρος του κοινωνικού κεφαλαίου, νοούνται : η αποτίμηση αξιών, ζωών και υπολήψεων σε χρήμα δεν είναι σπάνιο φαινόμενο. Οι διακανονισμοί, εντός ή εκτός δικαστηρίων, για χρηματική αποζημίωση που αφορά στην αφαίρεση της παρθενίας ή της ζωής, ή στη μείωση της υπόληψης, είναι αρχαίες πρακτικές.

2.2 ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Ø Περιβαλλοντική διάσταση: *Φυσικό Κεφάλαιο*: πόροι, ενέργεια, φέρουσα ικανότητα του περιβάλλοντος να απορροφήσει επιπτώσεις.

Ø Κοινωνική διάσταση:

Ανθρώπινο Κεφάλαιο: Γνώση, ευφυΐα, οξύνοια, ψυχική δύναμη, πνευματικότητα, κλπ.

Κοινωνικό Κεφάλαιο: Συστήματα διακυβέρνησης και κοινωνικής οργάνωσης, από την οικογένεια μέχρι την κυβέρνηση, που εκφράζουν τις ανθρώπινες σχέσεις και τη συλλογική εμπειρία. Οργανωτική επάρκεια. Σύνολο κανόνων, ηθών, αξιών, κ.λπ.

Πολιτιστικό Κεφάλαιο: Η πολιτιστική παρακαταθήκη. Οι άυλες ελληνικές αξίες – γλώσσα, δικαιοσύνη, μέτρο, πολιτισμός.

Ø Οικονομική διάσταση:

Κατασκευασμένο (ανθρωπογενές) Κεφάλαιο: Υποδομές, κατασκευές, εργαλεία, μηχανές, πληροφορία, τεχνολογία, κ.λπ. και

Χρηματικό Κεφάλαιο (το χρήμα): ένα αμφισβητούμενο μέσο για αποτίμηση και ανταλλαγή των άλλων μορφών κεφαλαίου.

2.3 ΑΣΘΕΝΗΣ ΚΑΙ ΙΣΧΥΡΗ ΑΕΙΦΟΡΙΑ

Η επικρατούσα άποψη σήμερα είναι ότι ως αειφόρος νοείται η ανάπτυξη που διατηρεί το ρυθμό της από γενιά σε γενιά, διατηρώντας το συνολικό κεφάλαιο (αδιακρίτως, φυσικό, κοινωνικό, ή ανθρωπογενές) σταθερό. Στην ανάπτυξη αυτή, που αποκαλείται ασθενώς αειφορική (*weak sustainability*) ενδιαφέρει η *διαχρονική κατανομή* του συνολικού κεφαλαίου έτσι ώστε να διασφαλίζονται ίσες ευκαιρίες για την παρούσα και τις μελλοντικές γενιές, χωρίς μείωση της ευημερίας από γενιά σε γενιά. Η υποκατάσταση ή αντικατάσταση του φυσικού από το ανθρωπογενές κεφάλαιο (και αντιστρόφως, όταν είναι δυνατόν) είναι αποδεκτή. Όσο μεγαλύτερη είναι η ανοχή σε υποκατάσταση, τόσο πιο ασθενής καθίσταται η αειφορία. Σημασία έχουν οι *αλλαγές* του συνολικού κεφαλαίου και όχι το μέγεθος του κεφαλαίου.

Ως αποτέλεσμα, εμφανίζονται να έχουν (ψευδεπίγραφη) αειφορική ανάπτυξη χώρες με πλήρως εξαντλημένα αποθέματα φυσικού κεφαλαίου, επειδή απλώς δεν μπορεί να υπάρξει μείωση από χρόνο σε χρόνο.

Αν ως αειφορία εκληφθεί η *δυνατότητα επιβίωσης*, τότε έχουμε μια *ακόμα πιο ασθενή* θεώρηση της αειφορικής ανάπτυξης.

Αν δεχτούμε ότι για κάθε μορφή κεφαλαίου χωριστά (κοινωνικού, περιβαλλοντικού, οικονομικού) υπάρχει ένα ελάχιστο οριακό επίπεδο το οποίο όχι μόνο δεν επιτρέπεται να παραβιαστεί αλλά επιβάλλεται να διατηρείται διαχρονικώς, έχουμε την ισχυρή αειφορία (*strong sustainability*). Αναγνωρίζονται, δηλαδή, ελάχιστες αναγκαίες κρίσιμες ποσότητες των διαφόρων τύπων κεφαλαίων που δεν επιδέχονται υποκατάσταση. Επιβίωση και αειφορία, για συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα σε συγκεκριμένη περιοχή, προϋποθέτουν κάποια κρίσιμα επίπεδα του φυσικού, του ανθρώπινου, του κοινωνικού και του ανθρωπογενούς κεφαλαίου της περιοχής.

Ως κρίσιμο φυσικό κεφάλαιο χαρακτηρίζεται το μέρος του φυσικού κεφαλαίου που εκτελεί λειτουργίες οι οποίες δεν αντικαθίστανται ούτε υποκαθίστανται από ανθρωπογενές κεφάλαιο. Το κρίσιμο φυσικό κεφάλαιο σχετίζεται με την φέρουσα ικανότητα (δεν ταυτίζονται, αφού το κρίσιμο κεφάλαιο έχει αντικειμενική υπόσταση ενώ η φέρουσα ικανότητα έχει υποκειμενική).

Ως κρίσιμο κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να εκληφθούν, για παράδειγμα, ένα κρίσιμο επίπεδο κοινωνικής ανοχής ως προς παρεμβάσεις σε δημοκρατικούς θεσμούς, ήθη και έθιμα και κοινωνικές αξίες και ως κρίσιμο ανθρώπινο τα αναφαίρετα ανθρώπινα δικαιώματα . Υπό την έννοια αυτή, έχουμε και εδώ μια φέρουσα κοινωνική και φέρουσα ανθρώπινη ικανότητα, που μάλιστα εξελίσσονται διαχρονικά με παιδεία, εκπαίδευση, διαφήμιση ή και «πλύση εγκεφάλου».

Ανάπτυξη που υπονομεύει το κρίσιμο ανθρώπινο, κοινωνικό και φυσικό κεφάλαιο δεν μπορεί να είναι αειφόρος. Παρομοίως, δεν μπορεί να εκλαμβάνεται ως βιώσιμη η οικονομική μεγέθυνση μιας επιχείρησης ή του κράτους, που στηρίζεται σε εκμετάλλευση του ανθρώπινου κεφαλαίου πέραν κάποιων ορίων ή στον περιορισμό των δημοκρατικών δικαιωμάτων των πολιτών-εργαζόμενων. Άλλωστε, η ισχύουσα νομοθεσία απαγορεύει την υπονόμηση (και συχνά επιβάλλει την προστασία) των κρίσιμων αυτών κεφαλαίων.

Η ισχυρή αειφορία εστιάζει στα οικοσυστήματα και το περιβαλλοντικό απόθεμα που είτε είναι κρίσιμα για τη διατήρηση της ζωής μας (life-support system, όπως το στρώμα του όζοντος), ή έχουν μοναδική και αναντικατάστατη αξία άσχετα από τη χρησιμότητά τους (π.χ. τα αηδόνια). Προϋποθέτει διασφάλιση (διατήρηση) της βιοποικιλότητας και διατήρηση (μη-χρήση) των κρίσιμων ποσοτήτων των μη ανανεώσιμων πόρων.

2.4 ΑΡΧΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

- *Προφύλαξη*: Ένα νέο προϊόν ή μια προτεινόμενη δράση είναι αποδεκτή μόνο εφόσον ο προτείνων τεκμηριώσει ότι δεν θα υπάρχουν αρνητικές επιπτώσεις. Η υποχρέωση αυτή ισχύει ακόμα και αν δεν υπάρχει υπόνοια ρίσκου.
- *Ευθύνη του Παραγωγού*: Ο παραγωγός ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας είναι υπεύθυνος για τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις που ανακύπτουν κατά τον πλήρη κύκλο ζωής του.
- *Πρόληψη*: Προτεραιότητα δίνεται στην πρόληψη και ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων έναντι της επανόρθωσης και αποκατάστασης.
- *Επανόρθωση των Προσβολών* (ζημιών) του Περιβάλλοντος: Οι προσβολές αποκαθίστανται με ευθύνη του προκαλούντος.
- *Ο Ρυπαίνων Πληρώνει*: Ο παραγωγός της ρύπανσης ή ιδιοκτήτης του αιτίου της (και όχι το κοινωνικό σύνολο), επιβαρύνεται με το πλήρες κόστος αποκατάστασης και επανόρθωσης. (*Δεν ισχύει για την πυρηνική ενέργεια*).
- *Εγγύτητα ή Γεινίαση*: Η επεξεργασία και τελική διάθεση των απόβλητων γίνεται στις πλησιέστερες στον τόπο παραγωγής τους κατάλληλες εγκαταστάσεις εφόσον αυτό είναι περιβαλλοντικά αποδεκτό και οικονομικά εφικτό.
- *Αυτάρκεια* (αφορά στα απόβλητα): Η επεξεργασία και τελική διάθεση των αποβλήτων γίνεται, κατά το δυνατόν, εντός της περιφέρειας όπου παράγονται.
- *Επικουρικότητα*: Τα κράτη-μέλη έχουν περιθώρια διαφοροποίησης κατά την εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας. Αντίστοιχα, μπορούν να διαφοροποιηθούν οι περιφέρειες εντός της χώρας.

Η αρχή της προφύλαξης έχει ιδιαίτερη σχέση με τη διαχείριση κινδύνου, ιδιαίτερα όταν η επιστημονική απόδειξη είναι ανεπαρκής,

ατελέσφορη ή αβέβαιη. Ούτε πολιτικοποιεί την επιστήμη ούτε αποδέχεται τη θέση «κίνδυνος μηδέν», αν και, κατά την ΕΕ, ο καθορισμός του αποδεκτού επιπέδου κινδύνου αποτελεί πολιτική ευθύνη. Η αρχή της επανόρθωσης υπερτερεί της αρχής ο ρυπαίνων πληρώνει καθώς δεν περιορίζεται στην ανάληψη της δαπάνης και την καταβολή προστίμων αλλά επιβάλλει αποκατάσταση .

Εκτός από την αειφορία, οι Αρχές αυτές αποσκοπούν στην επιβολή ομοιομορφίας στα κράτη-μέλη. Θέση της ΕΕ είναι ότι οι μηχανισμοί της Αγοράς, με ελάχιστες παρεμβάσεις, μπορούν να επιφέρουν μια κοινωνικά αποδεκτή ισορροπία οικονομικής ανάπτυξης και περιβαλλοντικής ποιότητας. Διαφοροποιήσεις στα περιβαλλοντικά όρια ανοχής δημιουργούν παραμορφώσεις στην αγορά. Μεγάλη ανοχή σημαίνει μειωμένα μέριμνα για το περιβάλλον και άρα μειωμένο κόστος παραγωγής στην αντίστοιχη χώρα. Η ομοιομορφία υποτίθεται ότι διορθώνει τις παραμορφώσεις. Η ΕΕ αφήνει τα κράτη-μέλη να μετατρέψουν τις Οδηγίες σε πρακτικά μέτρα υλοποίησης, ενώ η ίδια διατηρεί τους μηχανισμούς ελέγχου και επιβολής κυρώσεων.

Το ζήτημα της ευθύνης του καταναλωτή αφήνεται στα κράτη-μέλη. Το ερώτημα είναι, πως κατανέμεται η ευθύνη μεταξύ του παραγωγού και του καταναλωτή όταν ο δεύτερος, δεν επηρεάζει μεν τον τρόπο παραγωγής, επιλέγει όμως τι θα αγοράσει. Η ευθύνη του πολίτη υπάρχει.

Πλην όμως, η ΕΕ φαίνεται να λειτουργεί σε πλαίσιο που καθορίζει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου ο οποίος επιβάλλει ελαχιστοποίηση των προστατευτικών μέτρων που περιορίζουν την «ελεύθερη» αγορά. Το περιβάλλον δεν έχει προτεραιότητα, αν και κάποιες θετικές διεθνείς συμφωνίες φαίνεται να επιτυγχάνονται: Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ για προστασία της στριβάδας του όζοντος, Πρωτόκολλο του Κιότο, Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα, κ.ά. . Προϊόν των Αρχών του Πλαισίου 5 είναι οι

νομοθετικές ρυθμίσεις (Οδηγίες, Κανονισμοί, συστήματα φορολόγησης, κ.α.) που επηρεάζουν τις συμπεριφορές παραγωγών και καταναλωτών. Αναφέρονται οι Οδηγίες 2004/35 για την περιβαλλοντική ευθύνη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικών ζημιών, 2000/60 για την πολιτική υδάτων, 1994/62 για τις συσκευασίες, 2006/12 για τα στερεά απόβλητα, 1992/43 για τους οικοτόπους, 2002/49 για το θόρυβο, 2002/96 για την ευθύνη του παραγωγού, και 1996/61 για χρήση των «βέλτιστων διαθέσιμων» τεχνολογιών. Εισάγονται οι έννοιες της ολοκληρωμένης διαχείρισης επιπτώσεων με ανάλυση του κύκλου ζωής αγαθών, έργων και δράσεων, ενώ τα απόβλητα υπολαμβάνονται ως εν δυνάμει δευτερογενείς πόροι.

2.5 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΧΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΧΗ

Ένα τεχνικό σύστημα ή δραστηριότητα ή έργο είναι οικονομικά αυτοδύναμο αν το σύνολο των δαπανών που προκύπτουν από αυτό σε όλο τον κύκλο ζωής του (εξασφάλιση φυσικών πόρων, δημιουργία, λειτουργία, κλείσιμο, μεταφροντίδα) καλύπτονται από έσοδα που το ίδιο παράγει, χωρίς ‘εξω-συστημικές’ παροχές όπως π.χ. επιδοτήσεις της αρχικής δαπάνης. Το σύστημα είναι οικονομικά βιώσιμο αν οι ως άνω δαπάνες του, για όλο τον κύκλο ζωής, καλύπτονται κατά κοινωνικά αποδεκτό τρόπο, είτε από έσοδα που το ίδιο αποφέρει είτε από ‘εξω-συστημικές’ πηγές. Εξυπακούεται ότι ένα οικονομικά αυτοδύναμο έργο είναι και οικονομικά βιώσιμο, είτε υπάρχουν είτε δεν υπάρχουν εξω-συστημικές παροχές.

Ένα τεχνικό σύστημα εκλαμβάνεται ως κοινωνικά αποδεκτό αν το σύνολο των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων, όπως αυτές γίνονται αντιληπτές από τους εμπλεκόμενους,

επηρεαζόμενους και εν γένει ενδιαφερόμενους κοινωνικού φορείς, με τις δικές αξίες, είναι αποδεκτό. Προφανώς, θα είναι και οικονομικά βιώσιμο. Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι η έννοια του περιβαλλοντικού έργου δεν είναι δόκιμη ούτε νομοθετικώς υπαρκτή. Στην Οδηγία 2004/35 περί περιβαλλοντικής ευθύνης, ρητά αναφέρεται ότι και τα έργα επεξεργασίας αποβλήτων (όπως βιολογικοί καθαρισμοί ή χώροι υγειονομικής ταφής υπολειμμάτων) είναι έργα που μπορεί να προκαλέσουν περιβαλλοντική ζημιά. Άρα, υπόκεινται και αυτά στους κανόνες περί περιβαλλοντικά επιπτώσεων και αποκατάστασης ζημιών.

Επανερχόμενοι στο αρχικό ζήτημα, το μόνιμο ζητούμενο είναι πώς εκφράζεται η κοινωνία. Ανάλογα με το πολιτικό σύστημα και το βαθμό αποκέντρωσης της εξουσίας, η κοινωνική συμμετοχή κυμαίνεται από καταστάσεις κηδεμόνευσης μέχρι ανοιχτή ρήξη και σύγκρουση. Επιθυμητή βέβαια είναι η *συναίνεση*, η οποία όμως συνεπάγεται

(1) αναγνώριση του δικαιώματος συμμετοχής «των άλλων» στην όλη διαδικασία και

(2) συμβιβασμούς που προκύπτουν μετά από συζητήσεις και διαπραγματεύσεις μεταξύ των αρμοδίων αξιωματούχων και των ενδιαφερομένων κοινωνικών φορέων και πολιτών.

Θα πρέπει επίσης να υπάρχει η δυνατότητα να αναλάβουν οι συμμετέχοντες φορείς και πολίτες μέρος των ευθυνών για τις επιπτώσεις των κοινών θέσεων και αποφάσεων. Χωρίς εμπειρία σε δημόσια και δημοκρατική αντιμετώπιση ζητημάτων περιβαλλοντικών και κοινωνικών επιπτώσεων και αποτιμήσεων επιπτώσεων, αλλά και χωρίς τη γνώση τεχνολογικών εκτιμήσεων, η ελπίδα για επίτευξη πραγματικής κοινωνικής συναίνεσης συχνά φαντάζει ουτοπική.

Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, κάθε ιδιωτικό και δημόσιο έργο, που αναμένεται να έχει επίπτωση στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, εγκρίνεται και υλοποιείται μόνον εφόσον έχει εκπονηθεί –

και εγκριθεί από τους αρμόδιους φορείς– μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων (ΜΠΕ) και έχουν διαμορφωθεί συγκεκριμένοι δεσμευτικοί κανόνες που αναφέρονται στη διαδικασία κατασκευής και τη λειτουργία του συστήματος (περιβαλλοντικοί όροι).

Κατά κανόνα, οι ΜΠΕ δεν καλύπτουν τον εξωτερικό κύκλο ζωής του έργου.

Επισημαίνεται ότι η έγκριση μιας ΜΠΕ και η αυστηρή τήρηση των περιβαλλοντικών όρων (δηλαδή, η τήρηση της εκάστοτε νομοθεσίας), δεν συνεπάγεται ούτε κοινωνική αποδοχή ούτε αειφορία.

Η νομοθεσία απαιτεί την κοινωνική συμμετοχή στην αξιολόγηση των έργων επιβάλλοντας δημοσιοποίηση της ΜΠΕ και την επ' αυτής έκφραση γνώμης του ενδιαφερόμενου κοινού (εντός συγκεκριμένης προθεσμίας) πριν την τελική έγκριση. Πλην όμως, οι προϋποθέσεις για αυτή τη συμμετοχή και η δυσχέρεια πρόσβασης σε όλες τις πληροφορίες περιορίζουν την αποτελεσματικότητά της συμμετοχής . Πάντα, όμως, υπάρχει ελπίδα καθώς συχνά οι κοινωνικές πιέσεις, δεδομένων μάλιστα και των κλιματικών αλλαγών, αποφέρουν αποτέλεσμα . Η ΜΠΕ ενός έργου πρέπει να έχει σφαιρικό χαρακτήρα και να εντάσσεται σε μια Στρατηγική Περιβαλλοντική Εκτίμηση για το σύμπλεγμα έργων στο οποίο ανήκει το υπόψη έργο. Δεν αρκούν χωριστές ΜΠΕ επί μέρους έργων καθώς οι επιπτώσεις του συνόλου είναι ευρύτερες από το άθροισμα των επιπτώσεων των . ΚΥΑ 37111/2021/2003 για τρόπους ενημέρωσης και συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία μερών . Άλλωστε, τα έργα είναι μέσον για επίτευξη ευημερίας και ποιότητας ζωής, όχι αυτοσκοπός. Ενδιαφέρει πρωτίστως η κατανόηση του πώς –και η διαπίστωση του αν και σε ποιο βαθμό– το έργο συμβάλλει στην αειφορική επίδοση του ανώτερου συστήματος και γενικότερα στην αειφορική ανάπτυξη, με αναφορά σε συγκεκριμένο χρόνο, χώρο και σκοπιά.

Μόνο δια μέσου αυτής της διαπίστωσης μπορεί να αξιολογηθεί ο βαθμός αειφορικής επίδοσης μιας δράσης ή ενός του έργου. Δεν νοείται αειφορικό φράγμα ή αειφορική κατασκευή χωρίς αναφορά στο ανώτερο σύστημα. Δεν συμβάλλει στην αειφορία η εγκατάσταση επεξεργασίας των αποβλήτων ενός εργοστασίου που το ίδιο δεν είναι βιώσιμο, ούτε η ανάκτηση πλαστικών αν αυτά τελικά καταλήγουν σε χωματερή.

2.6 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ

Η πολιτική και νομική προστασία της βιοποικιλότητας ξεκινά σταδιακά καθώς τα επιστημονικά δεδομένα, ήδη από τις δεκαετίες του '50 και του '60, άρχισαν να παρουσιάζουν μια ανησυχητική εικόνα για την υγεία του πλανήτη. Σύντομα έγινε κατανοητό ότι τα μέτρα που λάμβανε το κάθε κράτος χωριστά δεν επαρκούσαν και ότι υπήρχε ανάγκη για παγκόσμια συνεργασία. Μετά τη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης(1972) υπογράφονται οι πρώτες διεθνείς συμβάσεις για την προστασία απειλούμενων ειδών και οικοτόπων. Έτσι, η Σύμβαση Ραμσάρ για τους υγρότοπους και η Σύμβαση για το Διεθνές Εμπόριο Απειλούμενων Ειδών(CIT ES) αποτελούν χαρακτηριστικά πρώτα παραδείγματα του αναδυόμενου, την εποχή εκείνη, περιβαλλοντικού δικαίου. Σήμερα, περίπου 40 χρόνια μετά, έχουν υιοθετηθεί πολλές διεθνείς συμβάσεις που αφορούν την προστασία συγκεκριμένων ειδών ή οικοτόπων ή τον έλεγχο ανθρώπινων δραστηριοτήτων που επιδρούν αρνητικά στη διατήρηση της βιοποικιλότητας.

Κορωνίδα της διεθνούς πολιτικής και νομικής προστασίας της βιοποικιλότητας αποτελεί η Σύμβαση του ΟΗΕ για τη Βιολογική

Ποικιλότητα που υιοθετήθηκε κατά τη Συνδιάσκεψη της Γης, στο Ρίο ντε Τζανέιρο το 1992 και τέθηκε σε εφαρμογή το Δεκέμβριο του 1994. Σκοπός της Σύμβασης για τη βιοποικιλότητα είναι η διατήρηση και η αιφορική χρήση της βιοποικιλότητας, καθώς και η δίκαιη και ισόνομη διανομή των οφελών που προκύπτουν από την χρήση των γενετικών πόρων.

Πρόσφατες εξελίξεις έχουν επαναφέρει την προστασία της βιοποικιλότητας στην κορυφή της πολιτικής ατζέντας. Χαρακτηριστική είναι η πρόοδος που σημειώθηκε σε κομβικά ζητήματα κατά τη Συνδιάσκεψη των κρατών-μερών της Σύμβασης της Βιοποικιλότητας στη Βόννη το 2008,⁷ το Μήνυμα της Αθήνας που ανακοινώθηκε από το παγκόσμιο συνέδριο που οργάνωσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Απρίλιο 2009,⁸ η Χάρτα των Συρακουσών που συμφώνησαν οι Υπουργοί Περιβάλλοντος της ομάδας των G8 τον Απρίλιο του 2009, καθώς και πρόσφατα συμπεράσματα των Υπουργών Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ & ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ

3.1 ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

Η βιώσιμη ανάπτυξη δεν βασίζεται στη διαρκή μεγέθυνση των εισοδημάτων και στην διεύρυνση των αναγκών, ούτε συνεπώς στον περιορισμό του ελεύθερου χρόνου και στην μεγέθυνση του εργάσιμου.

Η ανθρώπινη ζωή, η καθημερινότητα και η ποιότητά της, συνδέεται με τρεις χρονικές φάσεις: α)τον εργάσιμο χρόνο, β)τον ελεύθερο χρόνο και γ)τον βιολογικά αναγκαστικά χρόνο που το κύριο μέρος του καταλαμβάνει ο αναγκαστικός και λειτουργικά απαραίτητος χρόνος του ύπνου.

Η ισορροπία ανάμεσα στις τρεις αυτές φάσεις ή διαστάσεις του προσωπικού χρόνου είναι συνυφασμένη με την ποιότητα της ζωής.

Η βιώσιμη ανάπτυξη θεμελιώνεται και εξειδικεύεται στην εναρμόνιση των τριών φάσεων του ανθρώπινου χρόνου, που είναι άρρηκτα δεμένη με την ποιότητα της ζωής διαμορφώνοντας τις υποδομές της και συνοδοιπορώντας μαζί της.

Ο *ελεύθερος χρόνος* λοιπόν, είναι ο χρόνος όπου ο άνθρωπος λειτουργεί σαν καταναλωτής αφενός και αφετέρου σαν μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα που αυτορυθμίζεται και αυτοπροσδιορίζεται δημιουργικά, εκφραζόμενος πληρέστερα μέσα σε αυτόν.

Υπάρχει δηλαδή μια εσωτερική κατανάλωση του χρόνου, μια άυλη κατανάλωση συνυφασμένη με την ανάγκη του ανθρώπου να σταθεί μέσα στον εαυτό του και να αρθρώσει ανθρώπινες σχέσεις ιδιαίτερα με τους

οικείους τους, χωρίς αυτές κατ' ανάγκη να είναι συνδεδεμένες με την κατανάλωση και με την χρήση προϊόντων και αγαθών.

Χωρίς την ποιότητα του ελεύθερου χρόνου και την επάρκεια του δεν μπορούμε να μιλήσουμε για την ποιότητα ζωής.

Η επάρκεια του ελεύθερου χρόνου είναι μία αξίωση όπως και η ποιότητά του. Ο ελεύθερος χρόνος είναι ο χρόνος στον οποίο στοχεύει η παραγωγική δύναμη και ο χρόνος εργασίας.

Είναι ο χρόνος της κατανάλωσης και ο χρόνος των σκοπών και των στόχων της ανθρώπινης προσωπικότητας. Είναι ένας χρόνος σε ένα βαθμό εξαρτημένος παρότι ελεύθερος, εξαρτημένος από το εισόδημα και τον τρόπο παραγωγής του, ώστε να υπάρχουν συνθήκες και πόροι για επαρκή κατανάλωση και απόλαυση.

Ο χρόνος αυτός συνδέεται πολλαπλά με την βιώσιμη ανάπτυξη: πρώτα από όλα συνδέεται, ή αποτελεί ένα πεδίο διαμόρφωσης καταναλωτικών συνθηκών. Ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί επίσης ένα στόχο για την βιώσιμη ανάπτυξη, ένα κοινωνικό στόχο καθώς η βιώσιμη ανάπτυξη συνδέεται με την απελευθέρωση του ελεύθερου χρόνου και στοχεύει σ'αυτήν. Σε ένα βαθμό αυτή η απελευθέρωση του ελεύθερου χρόνου έχει κοινωνικά χαρακτηριστικά και συνδέεται με την εσωτερική και την κοινωνική κατάκτηση της ευτυχίας και της ευημερίας.

Ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί ένα άξονα προτεραιότητας της βιώσιμης ανάπτυξης καθώς αυτή συνδέεται με τον άνθρωπο και την βιώσιμη καθημερινότητα.

Μέσα από αυτή την σχέση της βιώσιμης ανάπτυξης με τον ελεύθερο χρόνο η βιώσιμη ανάπτυξη εξανθρωπίζεται και δεν προσλαμβάνει μόνο ποσοτικές προσεγγίσεις και εκτιμήσεις.

Ο ελεύθερος χρόνος συνδέεται με την επάρκεια, την βιωσιμότητα του ανθρώπου μέσα στον κόσμο. Μέσα στον ελεύθερο χρόνο δομείται η προσωπικότητα ώστε να είναι επαρκής, εξισορροπητική και

αντισταθμιστική απέναντι στις επιταγές του κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος.

Η βιωσιμότητα της προσωπικότητας κυρίως αναπτύσσεται στον ελεύθερο χρόνο, αν και οι υποδομές της συνδέονται με την απασχόληση και το εισόδημα.

Ταυτόχρονα η βιώσιμη ανάπτυξη συνεισφέρει στο περιβάλλον ώστε ο ελεύθερος χρόνος να είναι πραγματικά ελεύθερος και αποδοτικός για τον άνθρωπο.

Συνεισφέρει στο καταναλωτικό πλαίσιο, τα προϊόντα τα αγαθά και τις υπηρεσίες που πληρώνουν - γεμίζουν - τον ελεύθερο χρόνο με δυνατότητες για τον κάθε πολίτη, ζωογονώντας έτσι την επιλογή του καθενός και την εκπλήρωση των ιδιαίτερων αναγκών του.

3.2. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ

Τα ζητήματα ποιότητας ζωής και ελεύθερου χρόνου είναι ζητήματα που συνδέονται αφενός μεν με τις προσωπικές επιλογές και τα προσωπικά πρότυπα, και αφετέρου με το κοινωνικό περιβάλλον που ρυθμίζει τις ευκαιρίες και διαμορφώνει τα πρότυπα.

Η βιώσιμη ανάπτυξη στοχεύει στη διαμόρφωση ενός δυναμικού πεδίου ελεύθερου χρόνου - που δεν καθιστά τον ελεύθερο χρόνο μια συνέχεια του παραγωγικού χρόνου - και μιας δυναμικής βιώσιμης ποιότητας ζωής που στηρίζεται στην δημοκρατική έκφραση της ανθρώπινης προσωπικότητας, ενώ συνεργεί μαζί της.

Το ζήτημα που θέτει ο τομέας της επιχειρηματικότητας, της οικονομίας και της απασχόλησης, είναι για το πως ενώ διευρύνουμε και ενισχύουμε τον ελεύθερο χρόνο μπορούμε να ενισχύσουμε ταυτόχρονα και την οικονομία.

Η διαμόρφωση νέων συνθηκών ελεύθερου χρόνου και ποιότητας ζωής διαμορφώνει μια καινούργια δυναμική για επιχειρηματικές δραστηριότητες όπως αναφέραμε προηγουμένως, όπως για παράδειγμα στον τομέα του θεματικού εναλλακτικού τουρισμού ή στον τομέα του οικοτουρισμού και βέβαια στους τομείς που συνδέονται με την ποιότητα των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών.

Συνεπώς ο ελεύθερος χρόνος έχει μια δυναμική εναλλακτική καθώς παρέχει ένα πεδίο νέων ευκαιριών για την επιχειρηματικότητα, την απασχόληση και την οικονομική ανάπτυξη.

3.3. ΒΙΩΣΙΜΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ

Η βιώσιμη κατανάλωση είναι η κατανάλωση που δεν υπερβάλλει έναντι των δυνατοτήτων της βιώσιμης παραγωγής και του εισοδήματος του καταναλωτή. Αυτή είναι η οικονομικά βιώσιμη κατανάλωση. Η κοινωνικά και περιβαλλοντικά όμως βιώσιμη κατανάλωση συμπεριλαμβάνει και την λιτότητα και την απελευθέρωση από την καταναλωτική εξάρτηση που μας δεσμεύει μέσα από την διαδικασία των επιθυμιών και των τεχνητών αναγκών.

Η βιώσιμη κατανάλωση λειτουργεί σαν θετικός συντελεστής για την βιώσιμη ανάπτυξη ελαχιστοποιώντας αρνητικούς παράγοντες. Διαμορφώνει το περιβάλλον που είναι φιλικό για την ποιότητα της ζωής.

Βασίζεται στην ζήτηση της ποιότητας με ελαχιστοποίηση της ποσότητας και του κόστους στην προοπτική ενός ευρύτερου και υγιέστερου κύκλου ζωής και ποιότητας.

3.4. ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ

Είναι περίπου παγκόσμια αυτονόητο σαν κοινοτοπία ότι η υγεία είναι η μεγαλύτερη θεμελιώδης αξία της ζωής του ανθρώπου και χωρίς αυτή υπονομεύονται οι υποκειμενικοί και οι αντικειμενικοί όροι για την ποιότητα της ζωής.

Η υγεία προϋποθέτει συνήθειες συμβατές με τη φυσιολογία και την οικολογία της ζωής, στη λειτουργία της ανθρώπινης προσωπικότητας και του ανθρώπινου σώματος μέσα στη ζωή την κοινωνία και το περιβάλλον — φύση.

Προϋποθέτει αυτές τις καταναλωτικές συνήθειες και πρακτικές που δεν την υπονομεύουν, και συνεπώς αποτελεί την βάση και την αυθεντική ποιότητα ζωής.

Οι παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας προληπτικά και θεραπευτικά αποτελούν ένα ακέραιο μέρος της βιώσιμης ανάπτυξης συνδεδεμένο με την δυναμική των υπηρεσιών και των δικτύων κοινής ωφέλειας.

Αυτή η δυναμική των υπηρεσιών της υγείας, της θεραπείας και της πρόνοιας προϋποθέτει υποδομές και επιλογές προτεραιότητας της βιώσιμης ανάπτυξης διαφορετικές από αυτές που δημιουργήθηκαν στο βιομηχανικό «μοντέλο ανάπτυξης για την ανάπτυξη».

Η βιώσιμη ανάπτυξη έχει ως προϋπόθεσή της την πρόσβαση στα θεμελιώδη αγαθά όλων των ομάδων του πληθυσμού και όλων των πολιτών. Έτσι η ποιότητα της υγείας είναι αντικείμενο εγγυήσεων της βιώσιμης ανάπτυξης για τον κοινωνικό χαρακτήρα της υγείας και για τον δημιουργικό χαρακτήρα της ποιότητας της ζωής που οικοδομείται πάνω αυτήν.

Χωρίς βιώσιμη ανάπτυξη το περιβάλλον δεν προστατεύεται, η υγεία βλάπτεται και ο άνθρωπος εξαρτάται όλο και πιο πολύ από επιθυμίες και

καταναλωτικές ανάγκες που υπονομεύουν έτσι την υγεία του και το περιβάλλον, του παρότι συνθέτουν την «ποιότητα της ζωής» μέσα στην αναλίσκουσα «ευημερία» της αγοράς.

Δυστυχώς ελάχιστοι οικουμενικοί στοχαστές όπως ο Έμερσον ανέδειξαν στο πεδίο της υγείας την ενότητα και τη σημασία του υλικού, του κοινωνικού και του πνευματικού.

3.5 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ ΚΑΙ ΠΛΕΟΝΑΣΜΑ

Η εξοικονόμηση πόρων που συνεπάγεται η εστίαση της βιώσιμης ανάπτυξης και της ποιότητας της υγείας στο μοντέλο της ποιότητας της ζωής δημιουργεί πρόσθετους διαθέσιμους πόρους για την ποιότητα της διαχείρισης των ελεύθερων πόρων που συνδέονται με την αντιμετώπιση προβλημάτων. Με την αναζήτηση πόρων ζωής και περιβάλλοντος η εξοικονόμηση τους μετατρέπει σε διαθέσιμους πόρους, για περαιτέρω υποστήριξη βιώσιμης ανάπτυξης και της ποιότητας της ζωής.

Όμως δεν αρκεί αυτή η έμμεση εξοικονόμηση πόρων και ο σχηματισμός διαθέσιμων για την βιώσιμη ανάπτυξη και την ποιότητα ζωής.

Η βιώσιμη ανάπτυξη θεμελιώνεται πάνω στην παραγωγή ενός κοινωνικού προϊόντος, ενός προϊόντος που δεν είναι απολύτως διαιρετό στην κατανάλωση του, ενός προϊόντος που λειτουργεί σαν περιβάλλον ευημερίας, σαν περιβάλλον διαμόρφωσης της δυναμικής παραγωγής και της κατανάλωσης, σαν περιβάλλον που διαμορφώνει όρους υποστηρικτικούς για την ποιότητα της ζωής.

Το κοινωνικό προϊόν περιλαμβάνει, ένα ευρύτατο φάσμα αγαθών και υπηρεσιών που διαμεσολαβούν στην ζωή μας και διαμορφώνουν την κοινωνική διάσταση της ποιότητας ζωής και της βιώσιμης κατανάλωσης.

Δεν αρκεί όμως μόνον η παραγωγή ενός κοινωνικού προϊόντος, χρειάζεται & η ύπαρξη κοινωνικού πλεονάσματος.

Το κοινωνικό πλεόνασμα μπορεί να προέλθει αν συγκλίνει η δυναμική παραγωγής κοινωνικού προϊόντος με ένα παραγωγικό πλεόνασμα, ένα οικονομικό πλεόνασμα, ώστε η αγορά και η κοινωνική πολιτική να μην αλληλοαναιρούνται στις πηγές και στους πόρους τους.

Συγκεκριμένα η δυνατότητα μιας κοινωνίας και μιας οικονομίας να λειτουργήσει με όρους βιώσιμης ανάπτυξης για την παραγωγή κοινωνικού πλεονάσματος, προέρχεται από την δυνατότητα της οικονομίας να λειτουργήσει ανταγωνιστικά υγιώς, και να αναπτύξει την δυναμική της με την κατεύθυνση των διαθέσιμων στην παραγωγή πλεονάσματος.

Ταυτόχρονα συνδέεται με την *επάρκεια* των κοινωνικών δικτύων και του κοινωνικού προϊόντος, ώστε η ανάπτυξη μεν να έχει χαρακτήρα κοινωνικής συνοχής, αλλά ταυτόχρονα να έχει και χαρακτήρα υγιούς ανταγωνιστικής οικονομίας

Στην υγιή ανταγωνιστική οικονομία, η επιχειρηματικότητα και η εργασία, μαζί με τους παραγωγικούς συντελεστές του τεχνικού και του οικονομικού κεφαλαίου, της φύσης και των φυσικών πόρων είναι υγιείς και δεν αναστέλλουν την διανομή μακροχρονίως με κοινωνικό τρόπο, και με κοινωνική συνοχή των πλεονασμάτων τους.

Η ανταγωνιστικότητα σύμφωνα και με την θεωρία των παιγνίων του Νας οδηγείται, με γραμμή ελάχιστης αντίστασης, στην απαξίωση της διαχείρισης των κοινών πόρων και των κοινωνικών αγαθών όπως το περιβάλλον.

Δεν αποτελεί συνεπώς έναν επαρκή πυλώνα για την βιώσιμη ανάπτυξη.

Η διαλεκτική που υπάρχει για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης και της ποιότητας της ζωής είναι πολύπλοκη. Αυτό φαίνεται στην

περίπτωση του ελεύθερου χρόνου, όπου ο ελεύθερος χρόνος θυσιάζεται για την άνοδο του βιοτικού επιπέδου, ενώ ταυτόχρονα ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί κύριο πεδίο για την απόλαυση του βιοτικού επιπέδου και την χρησιμότητα του. Παράλληλα ο ελεύθερος χρόνος καθίσταται ένα πεδίο καταναλωτικής αγοραστικής ζήτησης και εξάρτησης.

Βλέπουμε δηλαδή μια δυνατότητα παγίδευσης παραγωγικής και απομάκρυνσης από τους σκοπούς της παραγωγής & της ανάπτυξης καθώς η παραγωγή και «η ανάπτυξη για την ανάπτυξη» γίνονται αυτοσκοποί.

Στην βιώσιμη όμως ανάπτυξη οι σκοποί παραμένουν και αναπτύσσουν την κυριαρχία τους σαν παράγοντες εξανθρωπισμού του συστήματος παραγωγής και κατανάλωσης.

Ο εξανθρωπισμός αυτός σημαίνει την εξισορρόπηση, την αντιστάθμιση του ανταγωνισμού, ώστε ο ανταγωνισμός να είναι υγιής και παραγωγικός στα αποτελέσματα του ενώ ταυτόχρονα συμπληρώνεται από έναν λογικό σχεδιασμό και από ένα μερισμό στο παραγόμενο προϊόν και στην χρησιμότητα του.

Εδώ παίζει ένα σημαντικό ρόλο η αξία και η έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης καθώς ο παραγόμενος πλούτος δεν θα μπορούσε να παραχθεί χωρίς κοινωνική συγκρότηση. Στο σύνολο της κοινωνίας πρέπει να υπάρχει μια διάχυση αφενός μεν κοινωνικού εισοδήματος αφετέρου του παραγόμενου πλεονάσματος και του κοινωνικού προϊόντος.

Στην βιώσιμη ανάπτυξη η ανταγωνιστικότητα και η κοινωνική συνοχή λειτουργούν σαν ταυτόχρονοι παράγοντες, σαν συναληθεύοντες όροι του οικονομικού συστήματος.

3.6 ΔΙΚΤΥΑ ΜΕΡΙΣΜΟΥ

- Υπάρχουν δυο κατηγορίες δικτύων μερισμού.
- Είναι τα δίκτυα μερισμού χωρίς κλίμακα και τα δίκτυα μερισμού με κλίμακα.

1. Τα δίκτυα μερισμού χωρίς κλίμακα αποσυνδέονται σε ένα μεγάλο βαθμό από την τοπικότητα. Τα δίκτυα μερισμού με κλίμακα έχουν περιοχές μεγαλύτερης η μικρότερης γεωγραφικής έντασης και διάθεσης.

Τα δίκτυα μερισμού δεν μπορούν να ταυτιστούν με τα δίκτυα κοινής ωφέλειας παρόλο που τα συμπεριλαμβάνουν.

Τα δίκτυα μερισμού είναι αναγκαία σαν υποδομές βιωσιμότητας, καθώς όπως είπαμε προηγουμένως η ανταγωνιστικότητα και η λειτουργία της με τους όρους των παιγνίων της αγοράς δεν οδηγεί σε δίκαιη κατανάλωση του προϊόντος και των παραγωγικών συντελεστών κατ' ανάγκην, επιπλέον δε υποσκάπτει την βιωσιμότητα του μέλλοντος, την κοινωνική και την περιβαλλοντική.

Τα δίκτυα μερισμού έχουν πολλά επίπεδα ανάπτυξης ξεκινώντας από την φορολογία των εισοδημάτων και της παραγωγής, που λειτουργεί σαν αντισταθμιστικός παράγων και σαν ρυθμιστής των κεφαλαιακών πόρων, και φτάνουν στις υποστηρικτικές συμβουλευτικές και κατευθυντήριες δομές ανάπτυξης μαζί βέβαια με τις δομές διαχείρισης των κοινών, ή των ελεύθερων αγαθών.

Τα δίκτυα μερισμού μπορεί να είναι οικονομικά αμιγώς αλλά μπορεί να είναι και κοινωνικοπολιτιστικά. Στην ουσία λειτουργούν με εξωοικονομική δυναμική που μπορεί να διαθλάται μέσα από την κοινωνική οικονομία, τον εθελοντισμό και τις δομές κοινωνικής συνοχής.

Μέσα από πολλές σύγχρονες διασκέψεις έχουν εκφραστεί αιτήματα μερισμού και ανάμεσα τους, πρέπει να συμπεριλάβουμε και τα αιτήματα

απαλοιφής των χρεών στις υπερχρεωμένες χώρες αιτήματα δηλαδή σεισάχθειας διεθνούς αλλά και γενικότερα. Έχουν αναζητηθεί και μερίσματα της διεθνούς οικονομικής ανάπτυξης και συνεργασίας τα οποία μπορούν να αποτελέσουν ένα παράγοντα ισορροπίας στο διεθνές οικονομικό σύστημα ανάμεσα σε αυτές τις δομές. Κανονικά θα έπρεπε να συμπεριλάβουμε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και αντίστοιχες δομές που έχουν αναπτυχθεί για την διεθνή οικονομική συνεργασία σ' αυτά τα δίκτυα.

Λέμε κανονικά γιατί η λειτουργία των ισχυρών συμφερόντων μετατρέπει τις λειτουργίες των διεθνών οικονομικών οργάνων από λειτουργίες μερισμού σε λειτουργίες έμμεσης μεταφοράς πόρων από τις πιο φτωχές και αδύναμες χώρες στις πιο ισχυρές μέσα από νομισματικές και τοκοφόρες πολιτικές και αναπτυξιακά συμβόλαια.

Τα δίκτυα μερισμού έχουνε μια ουσιαστική συνεισφορά όπως για παράδειγμα, για την πολυμερή κάλυψη του ασφαλιστικού κόστους ή ακόμη για τις περιπτώσεις που αναπτύσσονται κλαδικές συνεργασίες και πολιτικές αμοιβαιότητας και ευθύνης.

Στην παραπάνω περίπτωση βλέπουμε δυο διαφορετικές όψεις δικτύων μερισμού. Αυτές είναι:

1. δίκτυα μερισμού που βασίζονται σε κοινωνικές ρυθμίσεις και δεσμεύσεις και
2. είναι και δίκτυα που βασίζονται σε εθελοντικές ρυθμίσεις και δεσμεύσεις.

Ακόμη δεν έχει επίσης φανεί η συνεισφορά του τομέα του πολιτιστικού προϊόντος, των πολιτιστικών υπηρεσιών και αγαθών, καθώς σε αυτό τον τομέα υπάρχει δυνατότητα και διαμόρφωση βιοτικών σχέσεων και αμοιβαιότητας μεταξύ του καταναλωτή και χρήστη και του παραγωγού, σε περιπτώσεις που ο πολιτισμός λειτουργεί σαν ένας

παράγοντας κοινωνικής συνοχής όπως αναφέραμε προηγουμένως, σαν μία κοινωνική άμυνα όπως στην περίπτωση της Αργεντινής μετά το σοκ της πρόσφατης ύφεσης η όπως στην περίπτωση των ΗΠΑ το '29 μέσα αντιμετωπίστηκε στα πλαίσια του New Deal.

Γενικότερα μέσα από κοινωνικές κρίσεις ο πολιτισμός πραγματικά συνδέεται με δίκτυα μερισμού και αναδεικνύει τον ποιοτικά και κοινωνικά αναπτυξιακό του χαρακτήρα.

Η πολιτιστική βιομηχανία, η παραγωγή και η κατανάλωση αποτελεί ένα δίκτυο μερισμού η ίδια. Λειτουργεί εντονότερα έτσι όταν έχουμε κοινωνικές κρίσεις και όταν απαιτείται η διάχυση του πολιτιστικού προϊόντος για την εξομάλυνση, την κοινωνική ανασύνταξη και τη συνοχή.

Σε αυτές τις περιόδους ο πολιτισμός δεν είναι αγαθό πολυτελείας. Ο πολιτισμός τότε δεν απευθύνεται απλά στην αναψυχή, απευθύνεται στην κοινωνική ανάπτυξη του ανθρώπου και στην κοινωνικότητα του.

Εδώ αξίζει να σημειώσουμε πόσο σημαντική είναι η ειρήνη, κοινωνική ή διεθνής ως προϋπόθεση πόρων & δικτύων μερισμού.

3.7 ΠΑΙΔΕΙΑ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.

Το κυριότερο δίκτυο μερισμού στην εποχή μας, που είναι εποχή οικονομίας της γνώσης και της πληροφορίας, είναι το δίκτυο της παιδείας, το δίκτυο της πρωταρχικής γνώσης. Σ'αυτό βασίζεται η επιχειρηματικότητα και η καινοτομία, σ'αυτό βασίζονται οι αποδόσεις της εργασίας και του κεφαλαίου, ανθρώπινου και τεχνικού.

Όμως η παιδεία δεν είναι μόνο ένα δίκτυο υποδομής για τους ανθρώπινους πόρους στην οικονομική δραστηριότητα, αλλά είναι και ένα δίκτυο για τον προσανατολισμό στην βιώσιμη ανάπτυξη.

Η παιδεία είναι ο βασικότερος συντελεστής για την επάρκεια της συμμετοχής του πολίτη στην διαδικασία της λήψης των αποφάσεων. Η παιδεία είναι η κύρια εξωτερική οικονομία για τον ρόλο του πολίτη στη διαμόρφωση των εξελίξεων.

Η παιδεία είναι ο βασικότερος διαμορφωτικός παράγοντας στη ποιότητα της ζωής και των πρότυπων της. Η παιδεία αποτελεί τον ρυθμιστή των επιλογών και των αποφάσεων, στην ανάπτυξη και τη ζωή του ανθρώπου.

Στο σύγχρονο κόσμο η παιδεία αποτελεί τον εξισορροπητικό παράγοντα απέναντι στη δύναμη της αγοράς που υποβάλλει και επιβάλλει τις ανάγκες και τις επιλογές της.

Η παιδεία επαναφέρει στο επίκεντρο, την προσωπικότητα του ανθρώπου και αποτελεί το βασικό πόρο του εξανθρωπισμού και της βιωσιμότητας του συστήματος.

Η παιδεία ακόμη και όταν είναι προσανατολισμένη επαγγελματικά και αναπτυξιακά, καθιστά τον άνθρωπο δημιουργικά ανταγωνιστικό και συνεπώς συνεισφέρει στην οικονομική βιωσιμότητα των επιχειρηματιών και των εργαζόμενων.

Η παιδεία ολοκληρώνει τον άνθρωπο σαν παραγωγό και καταναλωτή. Επιτρέπει στον άνθρωπο να είναι το κέντρο των εξελίξεων. Διαμεσολαβεί μεταξύ ποιότητας ζωής και βιώσιμης ανάπτυξης και βοηθάει τον άνθρωπο, ως άτομο να λειτουργήσει εποικοδομητικά για την βιωσιμότητα της δικής του συμμετοχής στην κοινωνία και την οικονομία. Του επιτρέπει να λειτουργήσει με ευαισθησία και σεβασμό για το περιβάλλον αναδεικνύοντας τις βαθύτερες του ανάγκες και διαμορφώνοντας τις δικές του αξίες.

Η παιδεία για το κοινωνικό σύνολο λειτουργεί σαν δυναμική χειραφέτηση από τα κέντρα εξουσίας. Απελευθερώνει τις δυνάμεις της κοινωνίας για την αλλαγή του μοντέλου της εξέλιξης και της οικονομίας.

Αναδεικνύει την προστασία του περιβάλλοντος και την περιβαλλοντική πληροφoρία σαν ένα παράγοντα στην λήψη των αποφάσεων.

Η παιδεία σε προσωπική κλίμακα ρυθμίζει συμπεριφορές που συνδέονται με τα θέματα υγείας, με τα θέματα της προσωπικής οικονομικής ανάπτυξης, και με τα θέματα που αναδεικνύουν την δυναμική των πολιτών για κοινές δράσεις.

Με τον δημόσιο χαρακτήρα της αποτελεί ουσιώδες συστατικό για την πολιτική βιώσιμης ανάπτυξης, καθώς αποβλέπει στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνοχής και λειτουργεί με όρους κοινωνικής πρόσβασης της γνώσης, με όρους ισότητας ευκαιριών, μέσα από την κατάρτιση και την ανάπτυξη δεξιοτήτων, μέσα από την απελευθέρωση των ανθρώπινων πόρων Αυτή η απελευθέρωση των ανθρώπινων πόρων δεν είναι μόνο οικονομική, είναι και πολιτιστική. Περιλαμβάνει επίσης και την κατανάλωση και την καταναλωτική ζήτηση.

Είναι ακόμη πολιτική απελευθέρωση των ανθρώπινων πόρων έτσι ώστε να αναπτύσσεται η δημοκρατική ολοκλήρωση της πολιτικής. Αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα για τον σχεδιασμό και την αύξηση της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η παιδεία προσανατολίζει το ανθρώπινο δυναμικό και την ανθρώπινη προσωπικότητα στις βασικές δημιουργικές δεξιότητες και τις κρίσιμες πρακτικές.

Η βιωματική παιδεία επιτρέπει στον άνθρωπο να βασισθεί στην εσωτερικότητά του και έτσι να αποσυνδεθεί από μορφές που αποτελούν κακοήθεις καταναλωτικές πρακτικές και εξαρτήσεις.

3.8 ΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ

- Οι δημιουργικές δεξιότητες που λειτουργούν καταλυτικά για την βιώσιμη ανάπτυξη και την ποιότητα της ζωής, διαιρούνται σε έξι κατηγορίες: **1η κατηγορία** περιλαμβάνει εκείνη την δημιουργική δεξιότητα που συνδέεται με την *επιχειρηματικότητα* και την εργασία. Είναι αμιγώς *προσανατολισμένη στην βιωσιμότητα* της επιχειρηματικότητας και της απασχόλησης και σαφώς αποτελεί τον κύριο κορμό για το εισόδημα και την αναπτυξιακή οικονομική δραστηριότητα.

Αυτή η δεξιότητα συνδέεται με την ανάπτυξη. Εδώ συγκλίνουν οι επαγγελματικές δεξιότητες.

2η κατηγορία. Αυτή η βασική ομάδα των δεξιοτήτων συνδέεται με τις κοινωνικές δεξιότητες και εδώ δεν συμπεριλαμβάνονται οι δημόσιες σχέσεις και το επαγγελματικώς επι-κοινωνείν, αλλά οι δεξιότητες που συνδέονται με τον εθελοντισμό, με την κοινωνική και την πολιτική συμμετοχή στις διαδικασίες της κοινής ωφέλειας και των αποφάσεων. Στην ομάδα αυτή των δεξιοτήτων συνδέονται οι δεξιότητες της ανθρωπιστικής αναπτυξιακής δράσης, της κοινωνικής οικονομίας και πρόνοιας και ακόμη οι δεξιότητες για την ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων δράσης. Είναι οι κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες.

Αυτή η ομάδα δεξιοτήτων συνεργεί στη κάλυψη της αναγκαιότητας της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Λειτουργεί σαν καταλύτης για την βιωσιμότητα της κοινωνίας και της κοινωνικής συνοχής.

3η ομάδα δεξιοτήτων είναι οι *πολιτιστικές δεξιότητες*, αυτές οι δεξιότητες συνδέονται με την δημιουργική έκφραση, με την πολιτιστική ανάπτυξη και δημιουργία των ομάδων της κοινωνίας. Οι πολιτιστικές

δεξιότητες λειτουργούν καταλυτικά τόσο για την δημιουργία των προϋποθέσεων της προσωπικής ποιότητας ζωής όσο και της κοινωνικής. Ο πολιτισμός αποτελεί την κύρια εξωτερική οικονομία μαζί με την παιδεία για την βιώσιμη ανάπτυξη:

Πρώτον γιατί αποτελεί την κύρια πηγή αξιών, πέραν των οικονομικών αξιών και δεύτερον γιατί διασυνδέει & συνθέτει την ανθρώπινη ολότητα με αξίες που αποτελούν ανεξάρτητο πεδίο σε σχέση με την οικονομία και την πολιτική. Οι αξίες αυτές είναι αμετάθετες & αμετάβλητες σε αντίθεση με τις οικονομικές και πολιτικές αξίες. Η πολιτιστική δημιουργία παράλληλα συνδέεται με τις διαδικασίες αποσύνδεσης και με την ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου όπως και με την απελευθέρωση της δημιουργικότητας.

Η 4η ομάδα δεξιοτήτων είναι οι *περιβαλλοντικές και οικολογικές δεξιότητες*. Αυτές θα τις χωρίσουμε σε τρεις υποομάδες.

i) Η πρώτη ομάδα συνδέεται με τις δεξιότητες που συνδέονται με το δομημένο περιβάλλον, με την οικία, τον περιβαλλοντικά αρμόζοντα τρόπο ζωής, με την εργασία, με την ζωή στην πόλη και γενικότερα με την διαχείριση του ανθρωπογε-νούς περιβάλλοντος.

ii) Η δεύτερη οικολογική δεξιότητα του ανθρώπου συνδέεται με την οικείωση του με τα άλλα έμβια όντα και με το τοπίο. Σε ένα βαθμό μπορεί να συνδεθεί και με παραγωγικές δραστηριότητες, με τουριστικές δραστηριότητες ή με δραστηριότητες αναψυχής.

Αυτή η οικείωση ξεκινάει από το προσωπικό επίπεδο στην περίπτωση των οικόσιτων ζώων & των ζώων εργασίας και φτάνει να συμπεριλάβει τις γενικότερες σχέσεις του ανθρώπου με την βιοποικιλότητα, από την πόλη ως ή την ύπαιθρο.

iii) Η τρίτη υποκατηγορία των περιβαλλοντικών και οικολογικών δεξιοτήτων συνδέεται με τα ειδικευμένα πεδία γνώσης,

ερευνάς και διαχείρισης για την προστασία της βιοποικιλότητας, την προστασία του περιβάλλοντος και τις θεματικές πολιτικές για το περιβάλλον τη φύση και τους πόρους της.

Μέσα σε αυτή την υποκατηγορία συμπεριλαμβάνονται και οι πολιτικές δεξιότητες που εκφράζονται από τις μη κυβερνητικές οργανώσεις, και που συνθέτουν εμπειρία, ευαισθησία, γνώση και δραστηριότητα παράλληλα με τις αμιγέστερα τεχνοκρατικές περιβαλλοντικές δεξιότητες.

Η **5η ομάδα δεξιοτήτων** είναι οι δεξιότητες της καθημερινότητας και της ποιότητας ζωής, αυτές οι οποίες σιγά-σιγά αναδύονται, με την διαβίου παιδεία και με την αυτομόρφωση του ανθρώπου, πάνω στα ζωτικά θέματα της ζωής. Περιλαμβάνουν την ανάπτυξη των σχέσεων, την διαχείριση ζητημάτων υγείας και προσωπικής ευεξίας, ή και την δυναμική του ανθρώπου να αυτοπραγματώνεται με όρους ποιότητας ζωής και δημιουργικής καθημερινότητας.

Αυτές οι δεξιότητες της καθημερινότητας ολοκληρώνουν τον άνθρωπο, την ανθρώπινη προσωπικότητα, βιοσοφικά ή υ-περβατολογικά και περιβαλλοντικά. Αναπτύσσουν ένα πλεόνασμα, ένα διαθέσιμο αποθεματικό που ενισχύει πολυδύναμα το ρόλο του ανθρώπου πολιτιστικά, κοινωνικά, περιβαλλοντικά και οικονομικά, κυρίαρχα όμως ενισχύουν την εσωτερική δύναμη του ανθρώπου και την αυτοπραγμάτωση του.

Η **6^η ομάδα δεξιοτήτων** είναι οι γνωστικές δεξιότητες οι οποίες δεν ταυτίζονται και δεν προσδιορίζονται κατ' ανάγκη από τα τυπικά πεδία και τους τίτλους σπουδών.

Το σύνολο αυτών των δημιουργικών δεξιοτήτων επιτρέπει στον άνθρωπο να γίνει ένας επαρκής συντελεστής για την ολοκλήρωση του κύκλου της βιώσιμης παραγωγής και κατανάλωσης.

3.9 ΒΙΩΣΙΜΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ

Η βιώσιμη παραγωγή προϋποθέτει μια πολυμερή κοινωνική και περιβαλλοντική ευθύνη. Το πολυμερές σχήμα της περιβαλλοντικής ευθύνης περιλαμβάνει τους επιχειρηματίες, τους εμπλεκόμενους στον τομέα της πιστοποίησης και της αξιολόγησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, τους εργαζόμενους και τους καταναλωτές.

Βιώσιμη παραγωγή είναι η παραγωγή που λειτουργεί σύμφωνα με τους δείκτες και τις κατευθύνσεις της βιώσιμης ανάπτυξης, στην κατεύθυνση της αποσύνδεσης και την κατεύθυνση της πράσινης ποιότητας.

Η βιώσιμη παραγωγή αφήνει ανέπαφη την φύση, όσο το δυνατόν, επηρεάζοντας θετικά την ευημερία και την κοινωνία.

Η προσαρμογή της οικονομίας στους όρους της βιώσιμης παραγωγής, απαιτεί ένα μακράς πνοής σχεδιασμό.

Περιλαμβάνει τη βιώσιμη παραγωγή με την αειφορική χρήση της ενέργειας, την βιώσιμη παραγωγή προϊόντων και κεφαλαιουχικών αγαθών, την βιώσιμη παραγωγή υπηρεσιών, το βιώσιμο εμπόριο τον βιώσιμο τουρισμό, τη βιώσιμη γεωργία και αλιεία κ.τ.λ., σε αντίθεση με την συμβατική παραγωγή που μέσω της διαφήμισης και των πλασματικών προτύπων ζωής προωθούν τα παραγωγικά συμφέροντα ερήμην του περιβάλλοντος.

Η βιωσιμότητα της παραγωγής οικονομικά κρίνεται αποφασιστικά από την ενσωμάτωση του περιβαλλοντικού και μακροχρόνιου κόστους στις τιμές της αγοράς και από την ύπαρξη στρατηγικών και οικονομικών εργαλείων & ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας της πράσινης επιχειρηματικότητας και της πράσινης ποιότητας.

Επίσης όμως η βιωσιμότητα της πράσινης οικονομίας βρίσκεται στην ανάπτυξη της πράσινης διοίκησης. Αυτή αποτελεί ένα βασικό παράγοντα για την ανάπτυξη & την πράσινη κατανάλωση.

Η βιώσιμη ζήτηση, η πράσινη ζήτηση, επηρεάζεται από την ευαισθητοποίηση και την πληροφόρηση και συνδέεται με τις ιδιοτροπίες και τις συμπεριφορές που διαμορφώνουν την καθημερινότητα και τα πρότυπα της ποιότητας της ζωής.

Η ολοκλήρωση της πράσινης κατανάλωσης συνδέεται με την ανάπτυξη συμπεριφορών καταναλωτικών, δημιουργικής λιτότητας και τη μείωση των καταναλωτικών εξαρτήσεων και των πλασματικών αναγκών, με την επιλογή στην κατανάλωση των αναγκαίων αγαθών και αγαθών που αναδεικνύουν ή προσθέτουν τις αξίες στη ζωή και την καθημερινότητα.

Η πράσινη κατανάλωση συμπεριλαμβάνει και την καταναλωτική συμπεριφορά στην αγορά των προϊόντων, στην επιλογή των προϊόντων, στον τρόπο χρήσης τους και στην διαχείριση των απορριμμάτων τους.

Η δημιουργική λιτότητα και ο δημιουργικός περιορισμός στην κατανάλωση και η πράσινη διαχείριση της καθημερινότητας των καθημερινών προϊόντων, αγαθών και υπηρεσιών, που είναι προσιτά σε μας, συνθέτουν την διέξοδο από το σύνδρομο του καταναλωτικού πατερναλισμού.

Τον καταναλωτικό πατερναλισμό μέσω της διαφήμισης και των πλασματικών προτύπων ζωής προωθούν τα παραγωγικά συμφέροντα.

Δεν γίνεται να υπάρξει βιώσιμη παραγωγή ή βιώσιμη κατανάλωση, χωρίς να είναι και οι δυο βιώσιμες.

Εδώ ακριβώς χρειάζεται μια διαμεσολάβηση μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης εξωοικονομική, πολιτισμική ώστε να επηρεάσει & να κατευθύνει τελικά την παραγωγή σε υγιείς κατευθύνσεις και σε υγιείς συμπεριφορές επικοινωνίας με τους καταναλωτές και την καταναλωτική

ζήτηση. Αυτή η ολοκλήρωση της επικοινωνίας της κατανάλωσης περνάει μέσα από τον καθέναν μας, αλλά και από συλλογικές πολιτικές επιλογών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

4.1 Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η Κοινοτική πολιτική για το περιβάλλον διαμορφώθηκε σταδιακά κατά την διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών. Μολονότι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα¹ είχε ως πρωταρχικό στόχο την εξάλειψη των τεχνικών εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των προϊόντων, ανέπτυξε μια εκτεταμένη περιβαλλοντική πολιτική, η οποία θέτει κανόνες και όρια που περιορίζουν τις ελευθερίες της αγοράς.

Αρχικά, ωστόσο, η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική αφορούσε μάλλον τον ανταγωνισμό παρά το περιβάλλον. Το προβάδισμα του ανταγωνισμού δεν ήταν απλώς μια πολιτική επιλογή. Εφόσον το περιβάλλον δεν περιλαμβανόταν ως αυτοτελής πολιτικός στόχος στο κείμενο της Συνθήκης της Ρώμης του 1957, Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική δεν ήταν δυνατόν να υπάρξει παρά μόνο ως εξάρτημα της πολιτικής του ανταγωνισμού. Ο κύριος στόχος της Κοινοτικής πολιτικής ήταν η εναρμόνιση των περιβαλλοντικών νομοθεσιών και η ομοιόμορφη καταπολέμηση ορισμένων μορφών ρύπανσης, ώστε να μην εγείρονται τεχνικά εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων λόγω των διαφορετικών εθνικών προσεγγίσεων. Μόνο μετά την Ενιαία Πράξη του 1987, το περιβάλλον και η ανάγκη της προστασίας του ενσωματώθηκαν στο κείμενο της Συνθήκης (Wilkinson 1990).

---

¹ Μετά από την Συνθήκη του Maastricht, το 1992, η ορθή ονομασία είναι «Ευρωπαϊκή Ένωση» (ΕΕ). Αρχικά η ονομασία ήταν Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ). Μετά την Ενιαία Πράξη του 1987 και την ενοποίηση των Συνθηκών ίσχυσε ο όρος Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΚ). Για την διευκόλυνση του αναγνώστη, στο άρθρο αυτό θα χρησιμοποιούμε διαχρονικά την ονομασία (Ευρωπαϊκή) Κοινότητα.

Η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική καλύπτει σήμερα σχεδόν το σύνολο των περιβαλλοντικών θεμάτων. Το θεσμικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύχθηκε ήταν τα έξι πολυετή Προγράμματα Δράσης για το Περιβάλλον. Το πρώτο θεσπίστηκε το 1973, ενώ το τρέχον έκτο πρόγραμμα θα ισχύει μέχρι το 2012.

Η προσέγγιση που υιοθετήθηκε αρχικά ήταν η κλασική διοικητική προσέγγιση, βασιζόμενη σε νομοθετικές ρυθμίσεις που αποφασίζονται στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και εφαρμόζονται με ενιαίο τρόπο από τα κράτη μέλη. Οι Κοινοτικές περιβαλλοντικές ρυθμίσεις είχαν ως επί το πλείστον την μορφή οδηγιών που καθόριζαν ποσοτικούς στόχους και αυστηρά χρονοδιαγράμματα, αφήνοντας στα κράτη μέλη την ευχέρεια να επιλέξουν τις μεθόδους με τις οποίες θα μετέφεραν τις διατάξεις στο εθνικό δίκαιο για να επιτύχουν τους στόχους (αν και σε πολλές περιπτώσεις οι διαθέσιμες μέθοδοι για την επίτευξη των στόχων περιορίζονταν από την «βέλτιστη διαθέσιμη τεχνολογία»).

4.2 ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟΤΗΤΑ

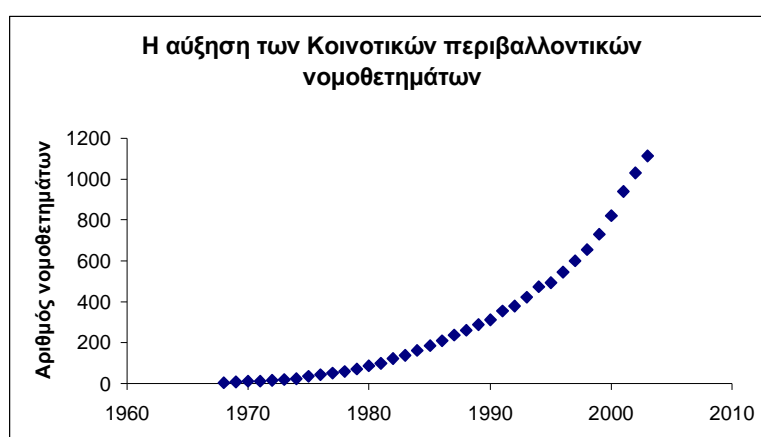
Λυδία λίθος για την αξιολόγηση κάθε Κοινοτικής πολιτικής ήταν και παραμένει το κριτήριο του απρόσκοπτου ανταγωνισμού και της καλής λειτουργίας της αγοράς. Είναι συνεπώς φυσικό η προβληματική του ανταγωνισμού να διαπερνά και να συν-καθορίζει και την εξέλιξη της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής σε όλες τις φάσεις της ιστορίας της. Στην διαμόρφωσή της καθοριστικό ρόλο παίζουν αφ' ενός η δυναμική της ίδιας της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής, που συνεχώς επεκτείνεται σε νέα πεδία και αφ' ετέρου, η ανασχετική τάση των εθνικών κυβερνήσεων να διατηρήσουν ή και να ανακτήσουν, τις εξουσίες που ατύπως ή de jure έχουν εκχωρήσει στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Στην πράξη, η αμφισβήτηση της αρμοδιότητας της Κοινότητας να ρυθμίζει περιβαλλοντικά θέματα παραμένει ως σήμερα ενεργή, αν και η μορφή με την οποία διατυπώνεται σε κάθε περίοδο διαφέρει. Το αρχικό ερώτημα, αν η περιβαλλοντική πολιτική πρέπει να είναι εθνική υπόθεση ή να αποφασίζεται σε Κοινοτικό επίπεδο, έδωσε την θέση του σε ένα νέο ερώτημα: Ποιο είναι το εκάστοτε καταλληλότερο επίπεδο για την λήψη περιβαλλοντικών μέτρων; Η οπτική αυτή εισήγαγε στις νομοθετικές ρυθμίσεις μια «αντικειμενική» οικονομική διάσταση: κάθε νομοθετική πρόταση οφείλει να υποβάλλεται σε ανάλυση κόστους/οφέλους όσον αφορά το επίπεδο στο οποίο είναι σκόπιμο να θεσπιστεί.

4.3 Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ

Παρά τις υπάρχουσες αντιθέσεις, η ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας δεν έπαψε να αποτελεί μονόδρομο (von Moltke 1995) που χαρακτηρίζεται από μια συνεχιζόμενη εκχώρηση εξουσιών από τα κράτη μέλη. Πάνω από 300 οδηγίες που έχουν εκδοθεί για περιβαλλοντικά θέματα έχουν ενσωματωθεί στο «Κοινοτικό Κεκτημένο».

Η εκθετική αύξηση της Κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας και η επέκτασή της σε ένα συνεχώς διευρυνόμενο θεματικό πεδίο είναι ασφαλής δείκτης της αυξανόμενης σπουδαιότητας του ρόλου της Κοινότητας στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής πολιτικής και νομοθεσίας σε εθνικό επίπεδο, ακόμη και σε χώρες με ισχυρή παράδοση σε θέματα περιβαλλοντικής προστασίας.

Οι ρυθμίσεις για το περιβάλλον (κατά κύριο λόγο οδηγίες) που έχουν εκδοθεί στην διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών καλύπτουν μια ευρεία θεματολογία και περιλαμβάνουν σήμερα, μεταξύ άλλων, διατάξεις για την ποιότητα του αέρα και του νερού, τον θόρυβο, την διατήρηση της άγριας ζωής και των οικολογικών ενδιαιτημάτων, την διαχείριση των απορριμμάτων και την ανακύκλωση, την προστασία από τις επικίνδυνες ουσίες και τα βιομηχανικά ατυχήματα, την ρύθμιση θεμάτων βιοτεχνολογίας, καθώς και γενικά θέματα, όπως η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η ελεύθερη πρόσβαση στις περιβαλλοντικές πληροφορίες, οι εθελοντικοί περιβαλλοντικοί έλεγχοι και η περιβαλλοντική ευθύνη, η οικολογική σήμανση των προϊόντων και τα περιβαλλοντικά πρότυπα.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις (European Environmental Bureau), η Κοινοτική περιβαλλοντική νομοθεσία, η οποία έχει ενσωματωθεί στις νομοθεσίες των κρατών μελών, αντιπροσωπεύει κατά μέσο όρο το 80% της συνολικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας στα κράτη μέλη. Το ποσοστό αυτό είναι μεγαλύτερο στις περιφερειακές χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, όπου η κύρια πηγή περιβαλλοντικής νομοθεσίας είναι η μεταφορά στο εθνικό δίκαιο των Κοινοτικών διατάξεων.

Η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική αναπτύχθηκε και επεκράτησε σε ένα αμφίρροπο θεσμικό και πολιτικό περιβάλλον (Usui 2002). Παρά τις εγγενείς δυσχέρειες, ο όγκος της περιβαλλοντικής

νομοθεσίας αυξήθηκε εκθετικά κατά την διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών. Παρατηρείται μάλιστα το εξής παράδοξο: οι περισσότερες κυβερνήσεις, ακόμη και όταν υπεραμύνονται της εθνικής τους κυριαρχίας και δείχνουν απροθυμία στην εκχώρηση εξουσιών στα Κοινοτικά όργανα, προτιμούν σιωπηρά να αποφασίζεται η περιβαλλοντική νομοθεσία «στις Βρυξέλλες» και όχι στο εθνικό επίπεδο. Ο λόγος είναι ότι η μετέπειτα μεταφορά της νομοθεσίας στα εθνικά δίκαια έχει μικρότερο πολιτικό κόστος, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για μη δημοφιλείς διατάξεις. Η μεταφορά της νομοθεσίας εμφανίζεται ως συμμόρφωση προς ειλημμένες αποφάσεις, που έχουν ήδη τον χαρακτήρα του τετελεσμένου.

4.4 ΌΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Τα αποτελέσματα αυτής της πρακτικής είναι αντιφατικά. Το θετικό είναι ότι διευκολύνεται η δημιουργία μιας εκτεταμένης, προηγμένης και ενιαίας περιβαλλοντικής νομικής υποδομής, που θα ήταν πολύ δύσκολο έως αδύνατο να αναπτυχθεί από τα κράτη μέλη. Το αρνητικό είναι ότι η περιβαλλοντική νομοθεσία, η οποία αποφασίζεται στο Κοινοτικό επίπεδο, συχνά μεταφέρεται καθυστερημένα ή/και πλημμελώς στα εθνικά δίκαια των κρατών μελών και μερικές φορές εφαρμόζεται ανεπαρκώς ή και καθόλου. Ένας από τους λόγους που έχουν επισημανθεί είναι ότι οι εθνικές διοικήσεις, οι οποίες δεν συμμετέχουν στην διαμόρφωση της περιβαλλοντικής πολιτικής και της νομοθεσίας, δεν ταυτίζονται ή ακόμη δεν κατανοούν το πνεύμα και το περιεχόμενο διατάξεων που έχουν αποφασιστεί ερήμην των διοικήσεων και των πολιτών των κρατών μελών. Η κριτική αυτή έχει υιοθετηθεί από την ίδια την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, παρ' όλο που όλες οι κοινοτικές ρυθμίσεις εξετάζονται εξαντλητικά σε διάφορα επίπεδα από τεχνικές και από πολιτικές

επιτροπές, όπου συμμετέχουν εκπρόσωποι και εμπειρογνώμονες των κρατών μελών. Ένας άλλος λόγος, είναι το οικονομικό και πολιτικό κόστος που συνεπάγεται, βραχυπρόθεσμα, η περιβαλλοντική πολιτική ακόμη και στις περιπτώσεις στις οποίες, μακροπρόθεσμα, το κόστος αυτό αναμένεται ότι θα αποσβεστεί.

4.5 ΑΝΕΠΑΡΚΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗ

Η τρίτη πενταετής έκθεση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος (ΕΕΑ 2005) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «η Ευρώπη εξακολουθεί να ζει από το φυσικό κεφάλαιο του πλανήτη». Ορισμένες μάλιστα από τις επιτυχίες της περιβαλλοντικής πολιτικής οφείλονται στην εξαγωγή των περιβαλλοντικών προβλημάτων στις φτωχές χώρες εκτός Ευρώπης.

Στις επιτυχίες συγκαταλέγονται η εξάλειψη του μολύβδου από τα καύσιμα, η μείωση των χλωροφθορανθράκων (CFC) που καταστρέφουν το όζον, η ελάττωση των εκπομπών οξειδίων του αζώτου χάρη στην χρήση καταλυτικών μετατροπέων στα αυτοκίνητα, η αύξηση των μονάδων βιολογικού καθαρισμού, ο καθορισμός ενός μεγάλου αριθμού προστατευτέων περιοχών που καλύπτουν το 18% της επικράτειας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, η μικρή αλλά σταθερή επέκταση των Ευρωπαϊκών δασών.

Μεγάλα προβλήματα, ωστόσο, παραμένουν. Το κυριότερο, σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος, είναι η αντιμετώπιση της αλλαγής του κλίματος. Αναγνωρίζεται ότι τα μέτρα που έχουν ληφθεί δεν επαρκούν για την επίτευξη του μακροπρόθεσμου πολιτικού στόχου που είναι η σταθεροποίηση της ανόδου της μέσης θερμοκρασίας σε επίπεδα χαμηλότερα από +2° C. Άλλα επίμονα προβλήματα είναι η ρύπανση του αέρα και ο έλεγχος των χημικών

ουσιών, η διατήρηση της αγροτικής γης και της βιοποικιλότητας, η βελτίωση της ποιότητας των γλυκών νερών και των θαλασσών.

4.6 ΠΛΗΜΜΕΛΗΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ

Πρόσθετο αίτιο των μη ικανοποιητικών επιδόσεων σε ορισμένους τομείς είναι η πλημμελής ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής πολιτικής στις άλλες πολιτικές. Οι πολιτικές σε βασικούς τομείς, όπως της γεωργίας, των μεταφορών, της ενέργειας χράσσονται χωρίς να υπολογίζεται η περιβαλλοντική τους διάσταση (Lenschow 2002). Αποτέλεσμα είναι ότι οι τυχόν βελτιώσεις, οι οποίες επιτυγχάνονται σε έναν τομέα μπορεί να εξουδετερώνονται από τις δυσμενείς εξελίξεις σε άλλους τομείς.

Μολονότι η κριτική αυτή είναι γενικά αποδεκτή σε διακηρυκτικό επίπεδο, η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής πολιτικής στις άλλες πολιτικές προσκρούει στην διοικητική αδράνεια και σε ιδεολογικούς φραγμούς. Κατά παράδοση, με θέματα περιβάλλοντος ασχολείται η οικεία Γενική Διεύθυνση της Επιτροπής, αλλά η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική είναι αποδεκτή μόνο στον βαθμό που δεν έρχεται σε αντίθεση με τους στόχους των άλλων πολιτικών.

4.7 Η «ΝΕΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ»

Πλημμελής εφαρμογή και πλημμελής ενσωμάτωση αποτέλεσαν αντικείμενο έντονης κριτικής. Θεωρήθηκε ότι και στις δύο περιπτώσεις η παραδοσιακά ακολουθούμενη νομοθετική προσέγγιση είναι ακατάλληλη για την αντιμετώπιση σύνθετων προβλημάτων, όπως είναι τα περιβαλλοντικά προβλήματα. Η κριτική αυτή προετοίμασε το έδαφος για μια «νέα προσέγγιση» που φιλοδοξεί να είναι περισσότερο εύκαμπτη,

αποκεντρωμένη, ανοικτή και συμμετοχική. Η νέα προσέγγιση θέτει ευρείς πολιτικούς στόχους, η επίτευξη των οποίων επαφίεται σε εθελοντικές ρυθμίσεις και μέτρα βασιζόμενα στους νόμους της αγοράς. Η νέα προσέγγιση δεν αξιολογείται μόνο από τα αποτελέσματά της στην επίτευξη ποσοτικών στόχων, αλλά επίσης από την αλλαγή αντιλήψεων που επιφέρει η εφαρμογή της, καθώς και τον βαθμό στον οποίο η διαδικασία θα επιτρέψει την εξεύρεση λύσεων συμβατών με τους γενικούς στόχους της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής και προσαρμοσμένων στις τοπικές περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες.

Σύμφωνα με την «νέα προσέγγιση, οι νομοθετικές ρυθμίσεις θα περιοριστούν και θα αφορούν περισσότερο την θέσπιση διαδικασιών που θα πρέπει να ακολουθούνται για την προσέγγιση γενικών και κοινά αποδεκτών περιβαλλοντικών στόχων και λιγότερο την επίτευξη των ίδιων των στόχων.

4.8 ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η ιστορία της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής χαρακτηρίζεται από μια έντονη εσωτερική δυναμική που της επέτρεψε να αναδυθεί, να εδραιωθεί, να διογκωθεί και να επεκταθεί, σε ένα θεσμικό πλαίσιο όπου κυρίαρχη αξία ήταν ο ελεύθερος ανταγωνισμός και η απρόσκοπτη κυκλοφορία και ανταλλαγή των εμπορευμάτων.

Η ολοκλήρωση της Κοινής Αγοράς έχει την δική της ισχυρή εσωτερική δυναμική. Η αντιπαράθεση ανάμεσα στην προστασία του περιβάλλοντος και την ελεύθερη αγορά παραμένει ενεργή αλλάζοντας όμως μορφή και στόχους. Σήμερα κανείς δεν αμφισβητεί την αναγκαιότητα μιας Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής. Η κριτική

εστιάζεται στην περιορισμένη αποτελεσματικότητα των νομοθετικών παρεμβάσεων, στην εκ των άνω διαμόρφωση και επιβολή των στόχων χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι τοπικές περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες, στην μειωμένη συμμετοχή των ενδιαφερομένων και του κοινού στην λήψη των αποφάσεων που αφορούν το περιβάλλον, στην άνιση επιβάρυνση του κόστους από την ομοιόμορφη εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και την μείωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας.

Η συγκεκριμένη Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική, σε κάθε φάση της εξέλιξής της, ήταν η συνισταμένη της εγγενούς δυναμικής και της μορφής που ελάμβανε η αμφισβήτησή της. Τόσο η μία όσο και η άλλη τάση επηρεάζονται από το διεθνές πολιτικό και οικονομικό κλίμα και τις διεθνείς εξελίξεις στον τομέα του περιβάλλοντος. Θα πρέπει επίσης να συναξιολογηθεί η συντομία του χρονικού διαστήματος εντός του οποίου αναπτύχθηκε η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική, με δεδομένες τις βαθιές αλλαγές νοοτροπίας που απαιτούσε τόσο από τον επιχειρηματικό κόσμο όσο και από τον πολίτη-καταναλωτή (Λουλούδης και Μπεόπουλος 1995).

4.8.1 Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ (1957-1971)

Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα είχε ως κύριο στόχο την δημιουργία μιας Κοινής Αγοράς, ενώ το περιβάλλον και η προστασία του δεν ανήκαν στην σφαίρα των Κοινοτικών στόχων. Στη Συνθήκη της Ρώμης του 1957 με την οποία ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, δεν υπήρχε μνεία για το περιβάλλον και ως εκ τούτου δεν υπήρχε ρητή πρόβλεψη για εκχώρηση εξουσιών από τα κράτη μέλη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα για την θέσπιση και εφαρμογή μιας Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής. Σύμφωνα με τις κυρίαρχες αντιλήψεις της

εποχής, οι οποίες αποτυπώθηκαν στο κείμενο της Συνθήκης, η δημιουργία μιας Κοινής Αγοράς και η εξάλειψη των τεχνικών εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των προϊόντων θα επιτάχυνε την οικονομική μεγέθυνση, η οποία με την σειρά της θα έφερνε ευημερία και δικαιότερη κατανομή του πλούτου.

Τις δεκαετίες που ακολούθησαν, οι γνώσεις και η ευαισθησία γύρω από τα περιβαλλοντικά θέματα παρουσίασαν εκθετική αύξηση, τόσο στο επίπεδο της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας, των διεθνών οργανισμών και περιβαλλοντικών οργανώσεων, όσο και στο επίπεδο της κοινής γνώμης και των κινήσεων πολιτών. Ο υπερτοπικός (περιφερειακός ή και παγκόσμιος) χαρακτήρας των περιβαλλοντικών προβλημάτων και η ανάγκη μιας διακρατικής προσέγγισης επισημάνθηκαν αρχικά στον ακαδημαϊκό χώρο, τις διεθνείς περιβαλλοντικές οργανώσεις και τους διεθνείς οργανισμούς. Σταδιακά, και με την βοήθεια των μέσων μαζικής επικοινωνίας και την κινητοποίηση ευαισθητοποιημένων κοινωνικών ομάδων, η ανάγκη αυτή αναγνωρίστηκε από το ευρύ κοινό.

Υπό την πίεση της κοινής γνώμης, οι διάφορες χώρες άρχισαν να διαμορφώνουν, η καθεμία χωριστά, την δική της περιβαλλοντική πολιτική και, παράλληλα, να συμμετέχουν σε διεθνείς περιβαλλοντικές συμβάσεις που καταρτίζονταν με πρωτοβουλία διεθνών οργανισμών. Την ίδια περίοδο, άρχισε και η ίδια η Κοινότητα να εκδίδει οδηγίες με περιβαλλοντικό περιεχόμενο, χωρίς ωστόσο οι προσπάθειες αυτές να αποτελούν στοιχεία μιας συνεκτικής περιβαλλοντικής πολιτικής. Οι οδηγίες είχαν μεν περιβαλλοντικό χαρακτήρα, απέβλεπαν όμως κατά κύριο λόγο στην εξάλειψη ορισμένων τεχνικών εμποδίων και στην καλύτερη λειτουργία της Κοινής Αγοράς.

4.8.2. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ «ΠΑΡΑΣΙΤΙΣΜΟΥ» ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ (1972-1986)

Παρά τις πρώιμες αυτές εξελίξεις, μόλις στις αρχές της δεκαετίας του '70 η αναγκαιότητα μιας εναρμονισμένης περιβαλλοντικής πολιτικής σε Κοινοτικό επίπεδο άρχισε να αποτελεί αντικείμενο ευρύτερης προβληματικής, όταν διαπιστώθηκε ότι τα περιβαλλοντικά μέτρα, που είχαν αρχίσει να λαμβάνουν μεμονωμένα και αποσπασματικά τα Κράτη Μέλη, επιβάρυναν κατά τρόπο άνισο το κόστος των προϊόντων και δημιουργούσαν προσκόμματα στην ελεύθερη διακίνησή τους στην Κοινή Αγορά. Αν η προστασία του περιβάλλοντος συνέχιζε να παραμένει εγκλωβισμένη στο εθνικό επίπεδο, κινδύνευε αφ' ενός να γίνει αναποτελεσματική όσον αφορά την αντιμετώπιση των διασυνοριακών προβλημάτων και αφ' ετέρου να εξελιχθεί σε μια έμμεση μορφή προστατευτισμού, που θα ερχόταν σε αντίθεση με την προσπάθεια για την δημιουργία Κοινής Αγοράς. Από τις δύο αυτές ανεπιθύμητες εξελίξεις προέκυψε η ανάγκη μιας ενιαίας περιβαλλοντικής πολιτικής σε Κοινοτικό επίπεδο, η οποία θα εναρμόνιζε τα μέτρα, θα εφάρμοζε ενιαία κριτήρια και πρότυπα σε όλα τα κράτη μέλη και θα επέτρεπε να αντιμετωπιστούν τα διασυνοριακά περιβαλλοντικά προβλήματα που προκαλεί η ρύπανση.

Τα δύο επιχειρήματα δεν είχαν ωστόσο την ίδια βαρύτητα. Αυτό που κατ' αρχήν κινητοποίησε τους Κοινοτικούς μηχανισμούς και τις εθνικές κυβερνήσεις για να αποδεχθούν την ιδέα μιας Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής δεν ήταν τόσο η προστασία του περιβάλλοντος, όσο ο κίνδυνος που συνιστούσε για την Κοινή Αγορά η στρέβλωση του ανταγωνισμού (Δούση 2001). Η υπαγωγή της στις επιταγές του ελεύθερου ανταγωνισμού ήταν, με άλλα λόγια, το τίμημα

που έπρεπε να πληρώσει η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική για να γίνει αποδεκτή ως αυτοδύναμη πολιτική.

4.8.2.1 ΧΩΡΙΣ ΝΟΜΙΚΗ ΒΑΣΗ

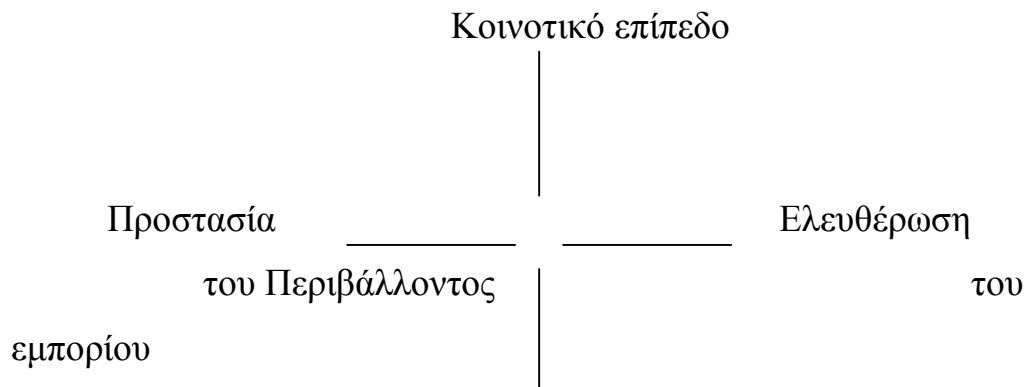
Η αποδοχή της αναγκαιότητας μιας περιβαλλοντικής πολιτικής σε Κοινοτικό επίπεδο προσέκρουσε σε μια σειρά δυσκολιών. Κατ' αρχήν έλειπε η κατάλληλη νομική βάση στην Συνθήκη της Ρώμης. Άλλο εμπόδιο ήταν οι κυρίαρχες οικονομικές αντιλήψεις της εποχής, σύμφωνα με τις οποίες, η πολιτική για το περιβάλλον και η εφαρμογή περιβαλλοντικών μέτρων σε Κοινοτικό επίπεδο θα διόγκωναν το κόστος και θα αποτελούσαν τροχοπέδη για την ανάπτυξη. Μέρος του προβλήματος ήταν και η διοικητική αδράνεια και οι ιδεολογικές εμμονές. Δεν ήταν επίσης λίγοι αυτοί που υποστήριζαν ότι η πολιτική για το περιβάλλον, στον βαθμό που κρινόταν αναγκαία, θα έπρεπε να παραμείνει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Η βαρύτητα, ωστόσο, του καθαρά περιβαλλοντικού προβληματισμού και η ανάγκη διακρατικών συνεργασιών συνέχισαν να αυξάνονται σε όλα τα κοινωνικά επίπεδα και μια περισσότερο «οικολογική» προσέγγιση άρχισε να κερδίζει έδαφος, ιδιαίτερα στους διεθνείς οργανισμούς.

4.8.2.2. ΑΝΤΙΚΡΟΥΟΜΕΝΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ

Με την πάροδο του χρόνου, η αναγκαιότητα μιας Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής κέρδιζε έδαφος. Αφ' ενός, έγινε αισθητό ότι οι εθνικές περιβαλλοντικές πολιτικές δεν ελάμβαναν επαρκώς υπόψη το γεγονός ότι η ρύπανση δεν γνωρίζει σύνορα και ότι η αντιμετώπιση των διασυνοριακών προβλημάτων απαιτεί διακρατική συνεργασία. Αφ' ετέρου, τα αποκλίνοντα και αποσπασματικά περιβαλλοντικά μέτρα, τα

οποία είχαν αρχίσει να λαμβάνονται σε εθνικό επίπεδο, άρχισαν να δημιουργούν στρεβλώσεις στον ανταγωνισμό. Η άνιση επιβάρυνση του κόστους των προϊόντων σε κάθε χώρα, ανάλογα με την αυστηρότητα ή την χαλαρότητα των εθνικών περιβαλλοντικών πολιτικών, καθώς και οι διαφορετικές περιβαλλοντικές διατάξεις και τεχνικές προδιαγραφές προκαλούσαν εμπόδια στην Κοινή Αγορά.

Η de facto θέσπιση και άσκηση μιας Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής χωρίς ειδική νομική βάση στο κείμενο της Συνθήκης και χωρίς πρόσθετη εκχώρηση εξουσιών και αρμοδιοτήτων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα ήταν μια δύσκολη λύση, που δεν έγινε αποδεκτή παρά μόνο ύστερα από πολλές συζητήσεις και διενέξεις. Πολλοί εξακολουθούσαν να υποστηρίζουν ότι η περιβαλλοντική πολιτική πρέπει να μείνει στην αρμοδιότητα των Κρατών Μελών, ενώ άλλοι ότι οι διαφορετικές εθνικές περιβαλλοντικές πολιτικές θα οδηγούσαν σε στρέβλωση του ανταγωνισμού που δεν ήταν δυνατόν να αρθεί, παρά μόνον με εναρμόνιση των περιβαλλοντικών μέτρων σε Κοινοτικό επίπεδο. Οι αντιπαραθέσεις αυτές περιστρέφονταν γύρω από δύο βασικά ερωτήματα: Πρώτον, ποια πολιτική έχει το προβάδισμα, αυτή με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος ή αυτή με στόχο την ελευθέρωση του εμπορίου σε μια Κοινή Αγορά; Δεύτερον, ποιο είναι το καταλληλότερο επίπεδο για την άσκηση περιβαλλοντικής πολιτικής, το εθνικό ή το Κοινοτικό (Cichowski 2000);

Εθνικό επίπεδο

Αντικρουόμενες προτεραιότητες και πολιτικές που διαπερνούν
την Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική

Κορύφωση των εξελίξεων αυτών ήταν δύο σημαντικά εξωτερικά γεγονότα. Το πρώτο ήταν η έκδοση το 1972 του βιβλίου «Τα όρια της ανάπτυξης» (Meadows 1972) που έφερε στο προσκήνιο της διεθνούς κοινής γνώμης ένα θεμελιώδες ερώτημα: είναι δυνατή η συνεχής οικονομική μεγέθυνση σε έναν κόσμο, όπου οι φυσικοί πόροι είναι περιορισμένοι; Το ερώτημα αυτό έθετε, μεταξύ άλλων, εν αμφιβόλω τον στόχο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για συνεχή μεγέθυνση της οικονομίας ως προϋπόθεση για την βελτίωση του επιπέδου ευημερίας. Το δεύτερο ήταν η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για το Περιβάλλον που διοργανώθηκε στην Στοκχόλμη το 1972. Τα πορίσματα από την Συνδιάσκεψη υιοθετήθηκαν από την Σύνοδο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, λίγους μήνες μετά στο Παρίσι. Η Σύνοδος Κορυφής στην οποία συμμετείχαν οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων έδωσε εντολή στην Επιτροπή να καταρτίσει το Πρώτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (1973-1977).

4.8.2.3. ΤΑ ΤΡΙΑ ΠΡΩΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Με το Πρώτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον εγκαινιάζεται ουσιαστικά η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική. Η ιδιαιτερότητα του εγχειρήματος ήταν ότι η Συνθήκη εξακολούθησε να μη περιλαμβάνει πρόβλεψη για την εκχώρηση των αναγκαίων εξουσιών από τα κράτη μέλη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική βασίσθηκε στο άρθρο 100 και/ή στο άρθρο 235 της Συνθήκης (ΕΟΚ). Το πρώτο αφορούσε την εναρμόνιση των νομοθεσιών για την εξάλειψη των τεχνικών εμποδίων. Το δεύτερο ήταν λιγότερο σαφές και προέβλεπε την δυνατότητα να λαμβάνει η Ευρωπαϊκή Κοινότητα μέτρα για την προώθηση ενός Κοινοτικού στόχου, αν δεν υπάρχει κατάλληλη πρόβλεψη στην Συνθήκη (εν προκειμένω, στόχος είναι η αυξανόμενη ευημερία και τα λαμβανόμενα μέτρα είναι οι περιβαλλοντικές νομοθετικές ρυθμίσεις).

Οι βασικές αρχές του Προγράμματος ήταν οι ίδιες με αυτές που διατυπώθηκαν στην Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης και καθόρισαν το πλαίσιο στο οποίο χονδρικά κινήθηκαν και τα επόμενα τρία προγράμματα. Κύρια αρχή ήταν ότι η πρόληψη είναι προτιμότερη από την θεραπεία και ότι οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όσον το δυνατόν σε πιο πρώιμο στάδιο του σχεδιασμού. Κατά συνέπεια, κάθε εκμετάλλευση των φυσικών πόρων που προκαλεί σημαντικές βλάβες στο περιβάλλον πρέπει να αποφεύγεται. Παράλληλα, αναγνωρίστηκε ότι η επιστημονική γνώση σε θέματα περιβάλλοντος πρέπει να βελτιώνεται συνεχώς, ώστε να παίζει καθοδηγητικό ρόλο στην λήψη των περιβαλλοντικών αποφάσεων και αυτό απετέλεσε την βάση για την θέσπιση πολυετών ερευνητικών προγραμμάτων για το περιβάλλον που ξεκίνησαν περίπου ταυτόχρονα.

Αναγνωρίστηκε επίσης ότι η προστασία του περιβάλλοντος δεν είναι μόνον ευθύνη των αρχών, αλλά υποχρέωση του κάθε πολίτη. Κατά συνέπεια, η περιβαλλοντική εκπαίδευση αποτελεί αναγκαιότητα και ο ρόλος της θα πρέπει να είναι καθοριστικός. Ιδιαίτερα σημαντική καινοτομία και από παιδευτική άποψη ήταν η αποδοχή της αρχής ότι ο «ρυπαίνων (οφείλει να) πληρώνει» για την ζημιά την οποία προκαλεί.

Στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής ευθύνης, η περιβαλλοντική πολιτική ενός κράτους μέλους δεν θα πρέπει να θίγει τα συμφέροντα ενός άλλου κράτους μέλους και, κατ' επέκταση, η περιβαλλοντική πολιτική της Κοινότητας θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τα συμφέροντα των αναπτυσσόμενων χωρών, ώστε να προλαμβάνονται και να αποφεύγονται οι αρνητικές οικονομικές ή άλλες συνέπειες της περιβαλλοντικής πολιτικής στις χώρες αυτές.

Σημαντικό ήταν επίσης το ζήτημα της «επικουρικότητας», δηλαδή η επιλογή του καταλληλότερου επιπέδου (Κοινοτικού, διακρατικού, κρατικού, εθνικού, περιφερειακού, τοπικού) στο οποίο πρέπει να αναλαμβάνεται μια περιβαλλοντική δράση ώστε να είναι περισσότερο αποτελεσματική. Το είδος και η γεωγραφική κατανομή του περιβαλλοντικού προβλήματος που αφορά η δράση αυτή οφείλουν να παίζουν καθοριστικό ρόλο στην επιλογή του κατάλληλου επιπέδου. Παράλληλα με την επικουρικότητα, ορισμένα μέτρα της περιβαλλοντικής πολιτικής στα διάφορα κράτη μέλη πρέπει να εναρμονίζονται, ώστε αφ' ενός να εξασφαλίζεται η μέγιστη δυνατή ομοιομορφία στην εφαρμογή τους και αφ' ετέρου να μη παρακωλύεται η πρόοδος στο εθνικό επίπεδο. Πάντως, η επίκληση της επικουρικότητας αποτελεί ενίοτε πρόσχημα για τον περιορισμό της ανάμειξης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στον τρόπο εφαρμογής των περιβαλλοντικών ρυθμίσεων από ορισμένα κράτη μέλη.

Το δεύτερο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (1977-1982) ήταν συνέχεια του προηγούμενου και επανελάμβανε τους ίδιους στόχους

και αρχές. Προϊόν των δύο πρώτων προγραμμάτων ήταν μια σειρά νομικών διατάξεων που αφορούσαν ως επί το πλείστον την καταπολέμηση της ρύπανσης και την επανόρθωση των ζημιών. Ήδη οι ρυθμίσεις αφορούσαν τα περισσότερα από τα περιβαλλοντικά θέματα: αέρα, χημικές ουσίες και βιομηχανικά ατυχήματα, φύση, θόρυβο, νερά και απορρίμματα. Υπήρχαν δύο ειδών οδηγίες, αυτές που έθεταν όρια εκπομπών ρύπων στο περιβάλλον και αυτές που έθεταν κριτήρια ποιότητας στους αποδέκτες της ρύπανσης, όπως για παράδειγμα πρότυπα εκπομπών CO, NO_x, και άκαυστων υδρογονανθράκων ή ανώτατες συγκεντρώσεις NO_x και μολύβδου στον αέρα. Η επιλογή των ορίων εκπομπών ή των ποιοτικών κριτηρίων για τους αποδέκτες της ρύπανσης υπήρξε αντικείμενο έντονων συζητήσεων που παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον, γιατί για πρώτη φορά συζητήθηκε η περιβαλλοντική νομοθεσία με οικονομικά κριτήρια. Η κριτική που άσκησε η πλευρά που υποστήριζε τα ποιοτικά κριτήρια ήταν ότι η θέσπιση ενιαίων ορίων εκπομπών επιβαρύνει άνισα τις επιχειρήσεις, δεδομένου ότι το κόστος για τον περιορισμό της ρύπανσης είναι διαφορετικό για κάθε επιχείρηση. Η αντίθετη πλευρά τόνιζε την δυσκολία εφαρμογής των ποιοτικών κριτηρίων.

Το κύριο μέλημα εξακολούθησε να είναι η δημιουργία της Κοινής Αγοράς και συνεπώς, η εναρμόνιση των νομοθεσιών ώστε να εξαλειφθούν τα τεχνικά εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων.

Από το γενικό αυτό πλαίσιο ξέφευγε η οδηγία για τα πουλιά που εκδόθηκε το 1979, γιατί είναι η πρώτη οδηγία με οικολογική επιστημονική βάση. Προβλέπεται όχι μόνο η προστασία των πληθυσμών σημαντικών ή απειλούμενων ειδών, αλλά και η προστασία των βιοτόπων των πουλιών. Είναι η ίδια προσέγγιση που ακολουθείται στην Σύμβαση του Ramsar (1971) που αφορούσε όχι την προστασία ορισμένων ειδών,

αλλά την διατήρηση ενός διεθνούς δικτύου υγροτόπων, που αποτελούν το κύριο ενδιαίτημα² των παρυδάτιων και των αποδημητικών ειδών της ορνιθοπανίδας.

Το τρίτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (1982-1986) υιοθετεί τις αρχές των δύο προηγούμενων, αλλά τονίζει περισσότερο την παγκόσμια διάσταση και την ανάγκη εξέλιξης της δράσης από θεραπευτική των προβλημάτων σε προληπτική. Η πιο χαρακτηριστική οδηγία προληπτικού χαρακτήρα είναι για την πρόληψη μεγάλων ατυχημάτων ή «οδηγία Seveso» (ονομάσθηκε έτσι από το μεγάλο ατύχημα στις εγκαταστάσεις της εταιρίας Sandoz στην ομώνυμη ιταλική πόλη το 1976).

4.8.2.4 Η ΟΔΗΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ

Καινοτομία στην προληπτική δράση είναι η οδηγία για την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων, που διαφέρει ουσιαστικά από τις συνήθεις οδηγίες. Αυτή δεν καθορίζει μετρήσιμους ποσοτικούς στόχους, αλλά διαδικασίες που πρέπει να ακολουθούνται στις περιπτώσεις όπου ένα συγκεκριμένο έργο ενδέχεται να έχει σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον.

Στόχος της οδηγίας είναι ο εντοπισμός και η περιγραφή των περιβαλλοντικών επιπτώσεων πριν την κατασκευή ενός έργου. Στην σχετική μελέτη πρέπει να εξετάζονται εναλλακτικές λύσεις, στις οποίες περιλαμβάνεται και η μηδενική λύση (δηλαδή αν δεν γίνει καθόλου το έργο) και οι δυνατότητες και το κόστος που συνεπάγονται η πρόληψη ή η

---

² Ενδιαίτημα είναι οι σχετικά ομοιογενείς αβιοτικές και βιοτικές συνθήκες ενός χώρου που είναι τόπος διαβίωσης ή δραστηριοποίησης ενός βιολογικού είδους

επανόρθωση των τυχόν βλαβών που ενδέχεται να προκαλέσει το έργο κατά την κατασκευή και την λειτουργία του.

Η οδηγία προβλέπει επίσης την συμμετοχή του κοινού σε ανοικτή και δημόσια συζήτηση για τις αναμενόμενες επιπτώσεις του έργου. Τα αποτελέσματα αυτών των συζητήσεων πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τις αρχές που χορηγούν τις άδειες για την χωροθέτηση, την κατασκευή και την λειτουργία του έργου. Η ιδιαιτερότητα της οδηγίας έγκειται στο ότι είναι δύσκολη η εφαρμογή της και ότι οι διοικητικοί μηχανισμοί στα κράτη μέλη είχαν ελάχιστη εξοικείωση με αυτού του είδους τις διαδικασίες. Η καλή εφαρμογή της οδηγίας προϋποθέτει ότι η δημόσια διοίκηση, οι μελετητές και το κοινό είναι σε θέση να ανταποκριθούν στον ρόλο τους. Καθοδήγηση «εκ των άνω» (top-down) είναι απαραίτητη για την εφαρμογή της οδηγίας που προβλέπει οριζόντιες διαδικασίες «εκ των κάτω» (bottom-up).

4.9 Η «ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ»: ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΙΑΙΑ ΠΡΑΞΗ ΕΩΣ ΤΟ ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ (1987-1992)

Το 1987 ήταν σημείο καμπής στην εξέλιξη των εννοιών της διεθνούς περιβαλλοντικής πολιτικής, γιατί δημοσιεύθηκε η «Έκθεση Brundtland» (World Commission on Environment and Development 1987) η οποία καθιέρωσε τον όρο «αειφόρος ανάπτυξη». Στο Κοινοτικό επίπεδο, η πολιτική του περιβάλλοντος ενσωματώθηκε με την Ενιαία Πράξη στην Συνθήκη. Ενδεικτικό των αντιφάσεων από την διάσταση ανάμεσα στην περιβαλλοντική και την οικονομική πολιτική είναι ότι ναι μεν το περιβάλλον απέκτησε ένα δικό του κεφάλαιο στην αναθεωρημένη Συνθήκη, αλλά διατηρήθηκε στο προοίμιο ακέραιος ο στόχος του άρθρου 2 της Συνθήκης (ΕΟΚ) του 1957 που καθορίζει ως πρωταρχικό στόχο της Κοινότητας την «συνεχή και ισόρροπη οικονομική μεγέθυνση και την

επιταχυνόμενη άνοδο του βιοτικού επιπέδου» στα Κράτη μέλη, χωρίς καμιά μνεία για το περιβάλλον, την ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων και την μέριμνα για τις επόμενες γενιές.

Με την Ενιαία Πράξη τροποποιήθηκε η Συνθήκη της Ρώμης, το περιβάλλον απέκτησε για πρώτη φορά δική του νομοθετική βάση, η οποία περιέλαβε τις βασικές αρχές και κύριους στόχους που είχαν διατυπωθεί στο Πρώτο Πρόγραμμα Δράσης και είχαν υιοθετηθεί από τα δύο επόμενα Προγράμματα. Στο κείμενο της Συνθήκης ενσωματώθηκε ένα ειδικό τμήμα με θέμα το περιβάλλον (Τίτλος VII «Περιβάλλον»). Το τμήμα αυτό περιλαμβάνει τα άρθρα 130r, 130s και 130t τα οποία θέτουν το πλαίσιο στο οποίο οφείλουν να κινούνται οι δράσεις της Κοινότητας σε θέματα περιβάλλοντος.

Σύμφωνα με τα άρθρα αυτά, η δράση της Κοινότητας πρέπει να έχει ως στόχο την διατήρηση, την προστασία και την βελτίωση του περιβάλλοντος, την προστασία της ανθρώπινης υγείας και την συνετή χρήση των φυσικών πόρων. Η δράση της Κοινότητας σε θέματα περιβάλλοντος πρέπει να καθορίζεται από την προσπάθεια να ενσωματωθεί η περιβαλλοντική πολιτική σε όλες τις άλλες πολιτικές και να βασίζεται στην «αρχή της πρόληψης», την αρχή της «θεραπείας στην πηγή» και την αρχή ο «ρυπαίνων πληρώνει». Η δράση της Κοινότητας πρέπει επίσης να στηρίζεται στην διαθέσιμη επιστημονική και τεχνική γνώση, να λαμβάνει υπόψη τις περιβαλλοντικές συνθήκες στα κράτη μέλη και να σταθμίζει το κόστος και το όφελος από την προβλεπόμενη δράση ή την μη δράση.

Ιδιαίτερη σπουδαιότητα έχει το άρθρο 100α, το οποίο ορίζει ότι όταν η Επιτροπή προτείνει μια διάταξη που σχετίζεται με την υγεία, την ασφάλεια, την προστασία του περιβάλλοντος και επηρεάζει την Κοινή Αγορά, η πρότασή της πρέπει να λαμβάνει ως αφετηρία ένα «υψηλό

επίπεδο προστασίας». Τα κράτη μέλη έχουν την δυνατότητα να λαμβάνουν αυστηρότερα μέτρα, αν κρίνουν ότι αυτό είναι αναγκαίο.

Η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική χειραφετήθηκε ως ένα βαθμό από τις επιταγές του ανταγωνισμού και «νομιμοποιήθηκε» αποκτώντας έρεισμα στο κείμενο της Συνθήκης. Η οικονομία και ο ελεύθερος ανταγωνισμός διατήρησαν την πρωτοκαθεδρία έναντι του περιβάλλοντος. Βασικός στόχος της Ενιαίας Πράξης ήταν η ολοκλήρωση ως τα τέλη του 1992 της «Εσωτερικής Αγοράς» και η προετοιμασία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ώστε να

μετεξελιχθεί σε μια οικονομική, πολιτική και νομισματική ένωση. Οι εθνικές κυβερνήσεις διατήρησαν ωστόσο τον έλεγχο, επιβάλλοντας την αρχή της ομοφωνίας στην λήψη αποφάσεων που αφορούν το περιβάλλον (άρθρο 130s). Με άλλα λόγια, οι εθνικές κυβερνήσεις διατήρησαν το δικαίωμα του veto. Ο εθνικός έλεγχος ενισχύθηκε επίσης με την ενσωμάτωση στο κείμενο της Συνθήκης της αρχής της επικουρικότητας.

Η νομιμοποίηση της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής με την προσθήκη ενός τίτλου για το περιβάλλον παρέμεινε ατελής, αφού το άρθρο 2 της Συνθήκης του 1957 παρέμεινε αναλλοίωτο, παρά την κριτική από το 1972 και μετά.

4.9.1. ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Το Τέταρτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (1987-1992) αποτελεί συνέχεια των τριών προηγούμενων, ωστόσο εισάγει ταυτόχρονα μια νέα προσέγγιση. Για πρώτη φορά, οι συντάκτες του προγράμματος διαπιστώνουν ότι η υποβάθμιση του περιβάλλοντος συνεχιζόταν και σε ορισμένες περιπτώσεις εντεινόταν, παρά τα μέτρα που είχαν έως τότε ληφθεί. Τα αίτια γι' αυτή την σχετική αποτυχία της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής είναι ότι αφ' ενός η εφαρμογή των

νομοθετικών ρυθμίσεων ήταν πλημμελής, αφ' ετέρου η πρόοδος σε έναν τομέα εξουδετερωνόταν από τις αρνητικές εξελίξεις σε έναν ή περισσότερους άλλους.

Το Τέταρτο Πρόγραμμα επανέλαβε την ανάγκη να ενσωματωθεί το περιβάλλον στις άλλες πολιτικές και ιδίως στην οικονομική (Λουλούδης και Μπεόπουλος 1995). Για πρώτη φορά εκτιμήθηκε ότι η προστασία του περιβάλλοντος και ο ανταγωνισμός δεν αλληλοσυγκρούονται, αλλά ότι, αντίθετα η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί προϋπόθεση για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της Ευρωπαϊκής βιομηχανίας: «...η βιομηχανία της Κοινότητας δεν θα επιτύχει παρά μόνο αν τηρήσει τέτοιου είδους [περιβαλλοντικά πρότυπα] ... την παραγωγή τέτοιων [φιλικών προς το περιβάλλον] προϊόντων. Τα αυστηρά περιβαλλοντικά πρότυπα αποτελούν αναγκαιότητα – και μάλιστα οικονομική αναγκαιότητα».

4.10 Η ΣΑΓΗΝΗ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΙΑΣ (1992- 2001)

Το 1992 ήταν το έτος της Συνθήκης του Maastricht με την οποία ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Ένωση. Ήταν ταυτόχρονα το έτος που ολοκληρώθηκε η Εσωτερική Αγορά και ξεκίνησε η διαδικασία για την Νομισματική Ένωση. Στον διεθνή περιβαλλοντικό χώρο, το 1992 ήταν το έτος της Συνδιάσκεψης του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (United Nations 1992). Το νέο στοιχείο ήταν η οικολογική κατεύθυνση που δόθηκε στην περιβαλλοντική πολιτική, με άξονες την Διακήρυξη του Ρίο για την Αειφόρο Ανάπτυξη, την Σύμβαση για την Βιοποικιλότητα και την Σύμβαση για την Αλλαγή του Κλίματος. Πρόκειται στην ουσία για την ενσωμάτωση του οικολογικού, του οικονομικού και του κοινωνικού προβληματισμού στην περιβαλλοντική πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Η Συνθήκη του Maastricht διόρθωσε εν μέρει την αντίφαση ανάμεσα στους γενικότερους στόχους της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και τους στόχους της προστασίας του περιβάλλοντος, με την αναθεώρηση του άρθρου 2. Η «σταθερή και ισόρροπη μεγέθυνση» αντικαταστάθηκε από την φράση «αειφόρος και μη πληθωριστική μεγέθυνση με σεβασμό στο περιβάλλον». Ο όρος «αειφόρος μεγέθυνση» είναι διφορούμενος και με έντονη οικονομική χροιά. Εισάγει όμως για πρώτη φορά την έννοια της αειφορίας στο κείμενο της Συνθήκης. Επί πλέον η Συνθήκη του Maastricht ορίζει στο τροποποιημένο άρθρο 130r (2), ότι η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής σε όλες τις Κοινοτικές πολιτικές αποτελεί υποχρέωση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας .

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από δύο ισχυρές αντίρροπες τάσεις. Η μία είναι η ενδυνάμωση της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής χάρη στην μερική κατάργηση της αρχής της ομοφωνίας και την λήψη των αποφάσεων που αφορούν το περιβάλλον με ειδική πλειοψηφία, την αποδοχή της αρχής της προφύλαξης, την αναγνώριση της ποικιλομορφίας των τοπικών συνθηκών και την αναβάθμιση του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου μέσω της «διαδικασίας της συνεργασίας» στην λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων. Την περίοδο αυτή κορυφώθηκε η συζήτηση γύρω από την αρχή της επικουρικότητας που τελικά ενσωματώθηκε στο κείμενο της Συνθήκης. Η Κοινότητα θα λαμβάνει μέτρα μόνο στον βαθμό που οι στόχοι δεν είναι δυνατόν να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη μέλη.

Η άλλη τάση ήταν η ενδυνάμωση της οικονομικής ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την Νομισματική Ένωση. Στο πολιτικό πεδίο η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από την προσπάθεια να αρθεί η αντίθεση ανάμεσα στην οικολογία και την οικονομία (Jaeger 1995) και την προσέγγιση των οικολογικών προβλημάτων με την βοήθεια μέτρων συμβατών με τους νόμους της αγοράς.

4.10.1 ΟΙ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟΤΗΤΑΣ

Στις αρχές της δεκαετίας του '90, το ζήτημα της επικουρικότητας για την ανάληψη πρωτοβουλιών περιβαλλοντικού περιεχομένου έφερε αντιμέτωπο το Συμβούλιο με την Επιτροπή. Ποιο θεσμικό όργανο της Κοινότητας είναι αρμόδιο να προτείνει την λήψη περιβαλλοντικών μέτρων σε Κοινοτικό επίπεδο; Το Συμβούλιο, που έχει τις ρίζες του στις εθνικές κυβερνήσεις ή η Επιτροπή που εκφράζει το υπερεθνικό εποικοδόμημα, το οποίο δεν διαθέτει δημοκρατική νομιμοποίηση; Η διένεξη πήρε τόσο σημαντικές διαστάσεις, ώστε η Επιτροπή αναγκάστηκε να δηλώσει ότι *«η επικουρικότητα δεν πρέπει να χρησιμοποιείται για να καθυποταχθεί η Επιτροπή, με πρόσχημα την αμφισβήτηση του δικαιώματός της να προτείνει νομοθετικά μέτρα και με αυτόν τον τρόπο να διαταραχθεί η ισορροπία που έχει επιτευχθεί χάρη στις Συνθήκες»*.

Η αντιπαράθεση γύρω από το καταλληλότερο επίπεδο για την λήψη περιβαλλοντικών μέτρων εκφράζει συχνά γενικότερες αντιθέσεις, πέραν αυτών που αφορούν την κατανομή των εξουσιών ανάμεσα στο Συμβούλιο, την Επιτροπή και το Κοινοβούλιο. Η επίκληση της «επικουρικότητας» έχει διαφορετικά κίνητρα και διαφορετικές ερμηνείες. Σχηματικά, η Βρετανία επικαλείται την επικουρικότητα για να οριοθετήσει και να περιφρουρήσει την εθνική της κυριαρχία, για την Γερμανία η επικουρικότητα δεν είναι παρά η προσθήκη ενός ακόμη επιπέδου στην υφιστάμενη ομοσπονδιακή διάρθρωση της χώρας, για την Δανία η επίκληση της επικουρικότητας αποβλέπει στη διατήρηση των αποκεντρωμένων και άμεσα δημοκρατικών πρακτικών στην λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων, όπως επίσης στην διασφάλιση του δικαιώματος κάθε χώρας να λαμβάνει αυστηρότερα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος από αυτά που αποφασίζει η Κοινότητα.

Οι διαφορετικές αυτές τάσεις εξακολουθούν να υποβόσκουν. Ο συμβιβασμός που επετεύχθη σε θεσμικό επίπεδο ήταν να διατηρήσει η Επιτροπή στο ακέραιο την αρμοδιότητα να προτείνει νομοθεσία, αλλά να δεσμεύεται να συνοδεύει τις προτάσεις της με ένα σχόλιο αναφορικά με την εφαρμογή της αρχής της επικουρικότητας. Η σχετική συζήτηση παρέμεινε, ωστόσο, ως εσωτερικός προβληματισμός της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, που αφορούσε την εξέλιξη των θεσμών της προς μια περισσότερο διακρατική ή μια περισσότερο ομοσπονδιακή κατεύθυνση (με προκαθορισμένους ρόλους και αρμοδιότητες σε κάθε επίπεδο).

4.10.2 ΤΟ ΛΕΥΚΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ DELORS

Την ίδια περίοδο διεξαγόταν μια επίσης έντονη συζήτηση γύρω από τις σχέσεις οικονομίας και οικολογίας και την χρήση οικονομικών εργαλείων για την ταυτόχρονη επίτευξη περιβαλλοντικών και κοινωνικών στόχων. Ορόσημο αυτού του προβληματισμού ήταν το Λευκό Βιβλίο (1994), το οποίο συντάχθηκε με πρωτοβουλία του τότε προέδρου της Επιτροπής J. Delors (EEK (1993)). Κεντρική διαπίστωση του Λευκού Βιβλίου ήταν ότι το ακολουθούμενο αναπτυξιακό μοντέλο στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα βασίζεται σε μη βέλτιστη χρήση των δύο βασικότερων οικονομικών συντελεστών, δηλαδή της εργασίας και των φυσικών πόρων, με αποτέλεσμα την αυξημένη ανεργία και την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος. Η πρόκληση ήταν να αντιστραφούν οι τάσεις αυτές, να αυξηθεί η απασχόληση και να μειωθεί η χρήση της ενέργειας και των φυσικών πόρων. Το κύριο μέσο για την επίτευξη του διπλού στόχου ήταν, σύμφωνα με το Λευκό βιβλίο, μια «πράσινη φορολογική μεταρρύθμιση που θα διόρθωνε τις τιμές, ώστε να «εσωτερικευθεί» το «εξωτερικό κόστος» (οικολογικό και κοινωνικό). Συγκεκριμένα η πρόταση του Λευκού Βιβλίου ήταν να μετατεθεί η

επιβάρυνση της φορολογίας από την εργασία στην ενέργεια και την κατανάλωση φυσικών πόρων. Οι διορθωμένες τιμές θα αποτελούσαν μόνιμο κίνητρο για να ανακοπεί η υποκατάσταση της εργασίας από ενεργοβόρα τεχνολογία και για εξοικονόμηση ενέργειας και φυσικών πόρων. Θα προωθούσαν, με άλλα λόγια την απασχόληση και θα μείωναν την επιβάρυνση του περιβάλλοντος (Λουλούδης και Μπεόπουλος 1995).

Η πολιτική αυτή απέτυχε για δύο λόγους. Αφ' ενός, τα κράτη μέλη θεωρούν την φορολογική πολιτική εσωτερική υπόθεση και είναι απρόθυμα να εκχωρήσουν φορολογικές εξουσίες στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και αφ' ετέρου εκφράστηκαν φόβοι ότι η φορολογική μεταρρύθμιση θα αύξανε το κόστος και θα μείωνε την ανταγωνιστικότητα, στον βαθμό μάλιστα που οι κύριοι ανταγωνιστές της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία, δεν ήταν πρόθυμοι να κάνουν παρόμοια βήματα. Η αντίθεση στα φορολογικά μέτρα ως εργαλεία για την ενσωμάτωση του εξωτερικού κόστους, κυρίως από τις ΗΠΑ, οφειλόταν κυρίως στην αντίθεση των επιχειρήσεων και του κοινού σε κάθε είδους φορολογικά μέτρα. Οι ΗΠΑ αντιπρότειναν την χρήση εμπορεύσιμων αδειών για τον περιορισμό της ρύπανσης (Τσαντίλης 1997).

4.10.3 ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η οικονομική προσέγγιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων διεύρυνε τους ορίζοντες της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής και οδήγησε σε μια περισσότερο ολοκληρωμένη θεώρηση. Παράλληλα η περιβαλλοντική πολιτική άρχισε να μετατοπίζεται από την μονοδιάστατη ενασχόληση με την ρύπανση προς μια πολυδιάστατη διαχείριση των φυσικών πόρων. Ήταν, συνεπώς, επόμενο να ξεφύγει η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική από τα στενά διοικητικά όρια και να λάβει

σοβαρά υπόψη τα φυσικά όρια και τις τοπικές οικολογικές συνθήκες. Επακόλουθο αυτών των εξελίξεων ήταν να αποκτήσει η Κοινοτική περιβαλλοντική νομοθεσία έναν περισσότερο αφηρημένο χαρακτήρα. Οι στόχοι έγιναν περισσότερο φιλόδοξοι και περισσότερο προσαρμοσμένοι στα πορίσματα της οικολογικής επιστήμης. Από την άλλη πλευρά οι νομοθετικές ρυθμίσεις πέρασαν από τον καθορισμό ορίων στον καθορισμό γενικών ποιοτικών κριτηρίων, καθώς και των διαδικασιών που πρέπει να εφαρμοστούν για την επίτευξή τους.

Η νομοθεσία αυτή αφήνει στις εθνικές κυβερνήσεις και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο μεγάλα περιθώρια ερμηνείας και ως εκ τούτου είναι ευκολότερο να παρακαμφθούν τα εμπόδια της διαδικασίας της συναπόφασης. Ταυτόχρονα αναγνωρίζεται και ενισχύεται ο ρόλος των επιχειρήσεων, των μη κυβερνητικών οργανώσεων, των τοπικών κοινωνιών και άλλων εξωθεσμικών παραγόντων στην λήψη αποφάσεων που αφορούν το περιβάλλον. Η άσκηση περιβαλλοντικής πολιτικής απέκτησε μια ισχυρή επιστημονική βάση, με σημαντικές ρυθμίσεις όπως η οδηγία για τα ενδιαιτήματα (οικοτόπους) και η οδηγία πλαίσιο για τα νερά.

4.10.4 Η ΟΔΗΓΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΕΝΔΙΑΙΤΗΜΑΤΑ

Η πρώτη οδηγία με βιολογικό υπόβαθρο ήταν η οδηγία 79/409 για τα πουλιά. Η οδηγία για τα ενδιαιτήματα επεκτείνει την προστασία των ειδών και των οικολογικών ενδιαιτημάτων σε όλα τα ευρωπαϊκά βιολογικά είδη, ενσωματώνοντας την οδηγία για τα πουλιά, χωρίς όμως εξίσου σαφείς διατάξεις. Η οδηγία προβλέπει την δημιουργία ενός εκτεταμένου συνεκτικού δικτύου προστατευόμενων περιοχών (Natura 2000), στις οποίες θα επιτρέπονται οι ανθρώπινες δραστηριότητες, υπό τον όρο ότι δεν αντιβαίνουν στους στόχους της προστασίας. Η

επιστημονική βάση της οδηγίας είναι ότι δεν επαρκεί για την μακροπρόθεσμη διατήρηση της άγριας ζωής η δημιουργία προστατευόμενων νησίδων, αλλά ότι οι περιοχές αυτές πρέπει να έχουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερη έκταση, να συνδέονται μεταξύ τους με διαδρόμους και να περιλαμβάνουν το σύνολο των χαρακτηριστικών ενδιαιτημάτων μιας περιοχής. Η συμμετοχή των εθνικών κυβερνήσεων στην επιλογή των προστατευόμενων περιοχών και η συμμετοχή του κοινού στην διαχείρισή τους έχουν σκοπό να προωθήσουν τις συναινετικές διαδικασίες και τις συνεργασίες που κρίνονται αναγκαίες για την επιτυχία της προσπάθειας. Η οδηγία για τα ενδιαιτήματα ορίζει ένα σημαντικό μέρος της επικράτειας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (γύρω στο 18%) ως προστατευόμενες περιοχές. Σε αυτές επιτρέπονται μόνον όσες ανθρώπινες δραστηριότητες δεν έρχονται σε αντίθεση με τις απαιτήσεις της προστασίας.

4.10.5 Η ΟΔΗΓΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΝΕΡΑ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση διαθέτει από το 2000 μια νέα πολιτική για την διαχείριση των υδατικών πόρων, με ακρογωνιαίο λίθο την οδηγία-πλαίσιο 2000/60 για τα νερά. Άμεσος στόχος της νέας πολιτικής είναι να σταματήσει όσο το δυνατόν συντομότερα η υποβάθμιση της ποιότητας των νερών. Μακροπρόθεσμος στόχος είναι να αποκτήσουν ως το 2015 και το αργότερο έως το 2021, όλα τα νερά στην Ευρωπαϊκή Ένωση «καλή ποιότητα» που θα ανταποκρίνεται σε αυστηρά βιολογικά και φυσικοχημικά κριτήρια.

Η οδηγία αναγνωρίζει στο προοίμιο ότι «το νερό δεν είναι εμπορικό προϊόν όπως τα άλλα, αλλά κληρονομιά που οφείλουμε να προστατεύουμε ως τέτοια». Αυτό σημαίνει ότι το νερό απαιτεί μια ιδιαίτερη μεταχείριση, ακόμη και αν αυτό αντιβαίνει στους κανόνες της

ελεύθερης αγοράς. Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του νερού οφείλεται στην βιολογική του σημασία για τον άνθρωπο και για το σύνολο των έμβιων οργανισμών, καθώς και στην ανισότητα της κατανομής, την ευπάθειά του και την εξάρτηση της ποιότητας από την ποσότητα που επηρεάζει τις συγκεντρώσεις των ρύπων.

Η νέα πολιτική για τα νερά καινοτομεί: λαμβάνει ως βάση για την διαχείριση του νερού τις υδρολογικές λεκάνες και όχι τα διοικητικά όρια³, αναγνωρίζει παράλληλα με τις ανθρώπινες χρήσεις του νερού τις απαιτήσεις των οικοσυστημάτων σε νερό, επιβάλλει την αρχή της μη υποβάθμισης της οικολογικής ποιότητας (Hadjibiros 2005). Κάθε υδρολογική λεκάνη έχει τα δικά της νερά και χωρίζεται από τις άλλες λεκάνες από τον «υδροκρίτη», την νοητή γραμμή που χωρίζει τα νερά μιας υδρολογικής λεκάνης από τα νερά μιας άλλης. Φιλοδοξία της οδηγίας είναι η «ολοκληρωμένη» διαχείριση του νερού, δηλαδή η ποιοτική και ποσοτική διαχείριση που λαμβάνει υπόψη τον κύκλο του νερού σε μία υδρολογική λεκάνη και προσπαθεί να εξισορροπήσει το σύνολο των χρήσεων και των απαιτήσεων σε ποιότητα και ποσότητα συμπεριλαμβανομένων και αυτών για την διατήρηση των οικοσυστημάτων και του τοπίου. Η σύνθετη αυτή διαδικασία προϋποθέτει, για να έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα, την συμμετοχή των ενδιαφερομένων και του ευρύτερου κοινού.

Οι καινοτομίες αυτές θέτουν σε νέα βάση την διαχείριση του νερού, γιατί ανατρέπουν την καθιερωμένη ιεραρχική (top-down) διοικητική πρακτική, αφήνοντας μεγάλα περιθώρια ερμηνείας των στόχων και προσαρμογής τους στις τοπικές συνθήκες και απαιτούν υπέρβαση των

---

³ Η διαχείριση των φυσικών πόρων με βάση τα φυσικά όρια της κατανομής τους είναι μια αρχή γενικά αποδεκτή από την επιστημονική οικολογική κοινότητα. Η προσέγγιση αυτή αποτελεί κεντρικό άξονα του “bio regionalism”, ενός κινήματος για την αναδιάρθρωση της κοινωνίας με βάση τα οικοσυστημικά δεδομένα, με ευρεία διάδοση στις ΗΠΑ.

παραδοσιακών διοικητικών αρμοδιοτήτων. Η ολοκληρωμένη διαχείριση γίνεται σε επίπεδο υδρολογικής λεκάνης, που σε πολλές περιπτώσεις είναι διοικητικά ανύπαρκτο ή και ασύμβατο με την σημερινή διοικητική διάρθρωση. Προϋποθέτει επίσης μια ανεπτυγμένη κοινωνία πολιτών, ικανή να πειραματίζεται με νέους θεσμούς, να συνεργάζεται, να μαθαίνει και να παρεμβαίνει αποτελεσματικά σε δύσκολες και πολύπλοκες οριζόντιες διαδικασίες (bottom-up) που υπερβαίνουν το ισχύον θεσμικό πλαίσιο.

Η νέα πολιτική για τα νερά και η εφαρμογή της οδηγίας τονίζουν το τοπικό επίπεδο, αναγνωρίζοντας τις κλιματικές, γεωγραφικές και βιολογικές ιδιαιτερότητες κάθε υδρολογικής λεκάνης, αλλά απαιτούν υπέρβαση του τοπικισμού και υπερτοπική συνεργασία. Προϋποθέτουν, συνεπώς, αυξημένη διαφάνεια, αυξημένη συνεργασία και συμμετοχή, αυξημένη εμπειρία και γνώση. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της οδηγίας πλαίσιο για τα νερά είναι ο ιδιαίτερα απομακρυσμένος χρονικός ορίζοντας για την πλήρη υλοποίησή της (έως το 2015 και για τους βραδυπορούντες έως το 2021). Λίγοι διοικητικοί μηχανισμοί στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα είναι ικανοί να σχεδιάζουν τόσο μακρόχρονα.

Η απουσία ενός διοικητικού πλαισίου σε επίπεδο υδρολογικής λεκάνης, ο υπάρχων διοικητικός κατακερματισμός και οι ακολουθούμενες πρακτικές, ο μεγάλος βαθμός ελευθερίας στον καθορισμό των ποιοτικών και ποσοτικών στόχων

για τα νερά, ο μακρύς χρονικός ορίζοντας καθώς και η έλλειψη τεχνικών γνώσεων από πλευράς των ενδιαφερομένων καθιστούν αναγκαία την πίεση και την καθοδήγηση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Και όντως η Επιτροπή έχει αναλάβει αυτό το έργο. Διαπιστώνεται πάντως η αντίφαση ότι η εφαρμογή μιας πολιτικής με υψηλούς στόχους και συμμετοχή των ενδιαφερομένων και του κοινού (bottom-up) απαιτεί πίεση και καθοδήγηση από μια ανώτερη αρχή (top-down).

4.10.6. ΤΟ 5^Ο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Το 5^ο Κοινοτικό Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (1993-2002) καθόρισε το περιεχόμενο και το χρονοδιάγραμμα της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής για την δεκαετία που ακολούθησε την Συνθήκη του Maastricht. Το 5^ο Πρόγραμμα αποτελεί συνέχεια των προηγούμενων Προγραμμάτων και ταυτόχρονα τομή σε σχέση με αυτά. Το νέο στοιχείο που εισάγει είναι η αρχή της «αειφορίας», η οποία αποτελεί τον κεντρικό στόχο του. Μέσο για την επίτευξη του στόχου αυτού ήταν αφ' ενός η ενσωμάτωση των απαιτήσεων της περιβαλλοντικής πολιτικής σε όλες τις άλλες πολιτικές και αφ' ετέρου η ανάπτυξη της «Κοινής Ευθύνης», που συνίσταται στην αντικατάσταση της ιεραρχικής νομοθετικής προσέγγισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων από μια πιο ευέλικτη προσέγγιση που βασίζεται στην συναίνεση των εμπλεκόμενων (των κυβερνήσεων, της βιομηχανίας και του ευρύτερου κοινού) γύρω από τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν.

Η πρακτική σημασία του όρου «αειφορία» είναι η συμφιλίωση και εξισορρόπηση αφ' ενός της οικονομικής και κοινωνικής προόδου και ευημερίας και αφ' ετέρου της ανάγκης προστασίας του περιβάλλοντος. Το περιβάλλον έχει συγκεκριμένα όρια αντοχής και οι φυσικοί πόροι είναι περιορισμένοι. Το συμπέρασμα από αυτές τις διαπιστώσεις ήταν ότι η ανάπτυξη δεν πρέπει να υπερβαίνει την εκάστοτε φέρουσα ικανότητα του περιβάλλοντος και ότι για να συνεχισθεί απρόσκοπτα θα πρέπει να χρησιμοποιεί ορθολογικά τους πεπερασμένους φυσικούς πόρους. Αναγκαία αλλά όχι και ικανή συνθήκη στην πορεία προς την αειφόρο ανάπτυξη είναι η αποσύνδεση των εισροών ενέργειας και πρώτων υλών από την αύξηση του κατά κεφαλή εισοδήματος. Οι τομείς προτεραιότητας που επελέγησαν για την ενσωμάτωση των

περιβαλλοντικών απαιτήσεων ήταν οι ακόλουθοι πέντε: ενέργεια, μεταφορές, τουρισμός, γεωργία, βιομηχανία.

Το Πρόγραμμα προτείνει ένα φάσμα διαθέσιμων εργαλείων, ώστε να επιτύχει αποτελεσματικότερη προστασία και να επηρεάσει τα σημερινά καταναλωτικά πρότυπα και τις συμπεριφορές που προκαλούν υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Τα μέτρα περιλάμβαναν :

- Την βελτίωση της παραγωγής και διάδοσης περιβαλλοντικών πληροφοριών
- Την διεύρυνση του φάσματος των εργαλείων που, εκτός από τα νομοθετικά, θα πρέπει να περιλαμβάνουν οικονομικά, χρηματοδοτικά και φορολογικά
- Την εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», με την χρέωση του πλήρους κόστους που συνεπάγεται μια δραστηριότητα
- Την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση σε περιβαλλοντικά θέματα
- Την εφαρμογή και επιβολή της νομοθεσίας.

Το 5^ο Πρόγραμμα αναγνώρισε την ανάγκη να ληφθούν μέτρα ώστε να περιοριστεί η περιβαλλοντική υποβάθμιση. Αναγνώρισε επίσης ότι τα αποθέματα των φυσικών πόρων είναι περιορισμένα. Κατά συνέπεια θα έπρεπε να ληφθούν μέτρα για τον περιορισμό της σπατάλης, την επαναχρησιμοποίηση και την ανακύκλωση των υλικών. Με τον τρόπο αυτό θα μειωνόταν ο όγκος των αποβλήτων και η εξάντληση των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων. Τα μέτρα αυτά θα συνέβαλαν στην αντιμετώπιση των παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων όπως η κλιματική αλλαγή, η ατμοσφαιρική ρύπανση, η οξίνιση των εδαφών, η διατήρηση της βιοποικιλότητας, η εξάντληση και ρύπανση των υδατικών πόρων, η διάβρωση των εδαφών, η υποβάθμιση του αστικού

περιβάλλοντος και των ακτών και η αύξηση της ποσότητας και της επικινδυνότητας των αποβλήτων.

4.11 Η «ΝΕΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ» (2001)

Ο προβληματισμός αυτός εντάθηκε στα τέλη της δεκαετίας του '90 για να κορυφωθεί με το «Λευκό Βιβλίο για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση»⁴ που εκδόθηκε το 2001. Ο όρος «διακυβέρνηση» συνδέθηκε με περιστολή των νομοθετικών ρυθμίσεων και υποκατάστασή τους από οικονομικά και εθελοντικά μέτρα. Πρόκειται για μια ευρύτερη συζήτηση που διεξάγεται γύρω από την απαίτηση για λιγότερο κράτος και περισσότερη αγορά και κοινωνική συμμετοχή.

Το γεγονός της πλημμελούς εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, οι καθυστερήσεις στην μεταφορά των οδηγιών στις εθνικές νομοθεσίες, η αποξένωση από το επίπεδο όπου συζητούνται και αποφασίζονται οι περιβαλλοντικές διατάξεις, ο υπερβολικά μεγάλος, σύμφωνα με κάποιες απόψεις, αριθμός νομοθετικών ρυθμίσεων, καθώς και η ιεραρχική και ενιαία προσέγγιση έγιναν το υπόβαθρο για μια γενικότερη κριτική της προσπάθειας να ελεγχθούν τα περιβαλλοντικά προβλήματα με νομοθετικές παρεμβάσεις («top-down»). Σύμφωνα με την νέα προσέγγιση, οι περιβαλλοντικές αποφάσεις πρέπει να λαμβάνονται

---

⁴ COM(2001) 428 final »A White Paper on European Governance«. Ο όρος «διακυβέρνηση» εισέβαλε στις συζητήσεις περί μετεξέλιξης της περιβαλλοντικής πολιτικής για να σηματοδοτήσει την αποποίηση των «κυβερνητικού χαρακτήρα» νομοθετικών μέτρων. Διακυβέρνηση, σύμφωνα με το Λευκό Βιβλίο είναι το σύνολο των κανόνων, των διαδικασιών και των συμπεριφορών που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο ασκείται η εξουσία στο Ευρωπαϊκό επίπεδο, κυρίως όσον αφορά τις ανοικτές διαδικασίες, την συμμετοχή, την ευθύνη την αποτελεσματικότητα και την συνοχή. Στις πέντε αυτές αρχές της «καλής διακυβέρνησης» πρέπει να προστεθούν η επικουρικότητα και η αναλογικότητα μέσω/σκοπού.

με συμμετοχή των εμπλεκομένων και του ενδιαφερόμενου κοινού («bottom-up»).

Το Λευκό Βιβλίο προτείνει, στις περιπτώσεις, όπου οι νομοθετικές ρυθμίσεις είναι αναγκαίες, να επιλέγονται είτε οδηγίες-πλαίσιο είτε κανονισμοί, αντί των συμβατικών οδηγιών. Ο οδηγίες-πλαίσιο δίνουν γενικές κατευθύνσεις και καθορίζουν γενικούς στόχους και χρονοδιαγράμματα και για να εφαρμοσθούν πλήρως χρειάζονται ένα σύνολο θυγατρικών οδηγιών ή τεχνικών ρυθμίσεων. Οι κανονισμοί δεν αφήνουν περιθώρια γιατί ισχύουν ως έχουν και η εφαρμογή τους στα κράτη μέλη είναι άμεση. Είναι προφανές ότι οι οδηγίες-πλαίσιο πρέπει να χρησιμοποιούνται όταν η φύση του περιβαλλοντικού προβλήματος είναι τέτοια που να δικαιολογεί διαφοροποιημένη προσέγγιση. Η χρήση των κανονισμών θεωρείται κατάλληλη για περιπτώσεις στις οποίες η διαχείριση ενός δεδομένου κινδύνου πρέπει να είναι άμεση (όπως, για παράδειγμα, όταν απειλείται άμεσα η δημόσια υγεία). Η ήδη ισχύουσα νομοθεσία πρέπει να εξορθολογιστεί και ο όγκος της να μειωθεί.

Η συζήτηση αυτή αποκτά έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα γιατί η «νέα προσέγγιση» είναι δυνατόν να θεωρηθεί ως προσπάθεια για την αποτελεσματικότερη επίτευξη ενός υψηλού επιπέδου περιβαλλοντικής προστασίας με την βοήθεια εναλλακτικών εργαλείων, αλλά και ως μέσο για την χαλάρωση των σημερινών απαιτήσεων που ορίζονται στο πλαίσιο της συμβατικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας (Kraemer 2003). Η αντιπαράθεση ανάμεσα στην νέα προσέγγιση και την συμβατική νομοθετική πρακτική αντανακλά την βαθύτερη σύγκρουση των προτεραιοτήτων της οικονομικής (ανάπτυξη) και της κοινωνικής (απασχόληση), με τις προτεραιότητες της περιβαλλοντικής πολιτικής (προστασία περιβάλλοντος και ανθρώπινης υγείας).

4.11.1. CARDIFF , ΛΙΣΑΒΩΝΑ, GOTHENBURG

Η σύνθεση των προτεραιοτήτων της οικονομικής, της κοινωνικής και της περιβαλλοντικής πολιτικής επιχειρήθηκε με την κατάρτιση μιας ενιαίας πολιτικής για την αειφόρο ανάπτυξη. Η προσπάθεια αυτή συνδέεται με τρεις ιστορικές συνόδους του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου: του Cardiff το 1998, της Λισαβώνας το 2000 και του Gothenburg το 2001. Στο Cardiff διατυπώθηκε η στρατηγική για την ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής πολιτικής σε όλες τις πολιτικές, στην Λισαβόνα τέθηκαν τα κριτήρια για την ανανέωση της οικονομικής πολιτικής και της πολιτικής για την κοινωνική συνοχή και στο Gothenburg τέθηκαν οι βάσεις μιας Στρατηγικής για την Αειφόρο Ανάπτυξη, που εισάγει στην Στρατηγική της Λισαβώνας την περιβαλλοντική διάσταση της αειφορίας, ως ισότιμη συνιστώσα πλάι στην οικονομική και την κοινωνική.

Όμως στην πράξη, η οικονομική συνιστώσα είχε σαφώς το προβάδισμα έναντι της κοινωνικής και της περιβαλλοντικής. Διακηρυγμένος στόχος της στρατηγικής της Λισαβώνας είναι να γίνει η Ευρωπαϊκή Κοινότητα «η πιο ανταγωνιστική, βασισμένη στην γνώση, οικονομία στον κόσμο, ικανή για αειφόρο ανάπτυξη, με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή»⁵. Η αειφόρος ανάπτυξη ορίζεται κυρίως με οικονομικά και κοινωνικά κριτήρια. Η προτεραιότητα που δίνεται στην οικονομία οφείλεται μεταξύ άλλων στην εδραιωμένη πεποίθηση, σύμφωνα με την οποία η οικονομική ανάπτυξη αποτελεί προϋπόθεση για την μείωση της ανεργίας, των κοινωνικών ανισοτήτων και των περιβαλλοντικών πιέσεων.⁶

⁵ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβώνας, Μάρτιος 2000

⁶ Το θεωρητικό υπόβαθρο παρέχουν οι αναλύσεις του Kuznets και των Grossman και Krueger. Σύμφωνα τον Kuznets (1955), οι εισοδηματικές διαφορές αυξάνονται όσο αυξάνεται το κατά κεφαλή εισόδημα. Μετά όμως από μια οριακή τιμή αρχίζουν να μειώνονται. Η σχέση αυτή έχει την μορφή ενός αντεστραμμένου U και είναι γνωστή ως «καμπύλη Kuznets».

Η οικονομία έχει το προβάδισμα, αλλά χρειάζεται ένα σταθερό πλαίσιο για να λειτουργήσει. Η στρατηγική της Λισαβώνας αποφεύγει τις άκαμπτες νομοθετικές ρυθμίσεις και μεταθέτει το βάρος σε διαδικασίες όπως η «ανοικτή μέθοδος συνεργασίας» (open method of co-ordination) ή υβριδικές μεθόδους που συνδυάζουν τα νομοθετικά μέτρα με τις εθελοντικές συμφωνίες και την αυτορρύθμιση (self regulation). Η ανοικτή μέθοδος συνεργασίας στηρίζεται στην θέσπιση κοινών στόχων και κατευθυντηρίων γραμμών για την επίτευξή τους. Η Κοινότητα παίζει στην περίπτωση αυτή τον ρόλο μιας υπερεθνικής οντότητας που αναλαμβάνει τον συντονισμό, χωρίς όμως να διαθέτει πέραν της πειθούς, άλλες δυνατότητες επιβολής. Οι στόχοι και οι κατευθυντήριες γραμμές δεν είναι δεσμευτικοί, όπως ένας κανόνας του συμβατικού δικαίου, αλλά αποτελούν επιθυμητές επιλογές που συνήθως λαμβάνουν την μορφή συστάσεων του Συμβουλίου προς τα κράτη μέλη.

Ο θεμελιώδης πρακτικός στόχος της Στρατηγικής για την Αειφορία είναι η «αποσύνδεση» της οικονομικής ανάπτυξης από την αυξημένη κατανάλωση φυσικών πόρων. Ο στόχος αυτός για να επιτευχθεί απαιτεί μια πολυδιάστατη προσέγγιση που θα συντονίζεται από το Συμβούλιο. Μεταξύ των μέτρων που βασίζονται στην λειτουργία της αγοράς είναι η διόρθωση των τιμών (με την επιβολή φορολογίας ή με την βοήθεια εμπορεύσιμων αδειών), ώστε να ενσωματώνουν το εξωτερικό κόστος (οικονομικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό) που συνεπάγεται η χρήση και η κατανάλωση των φυσικών πόρων και της ενέργειας. Οι διορθωμένες τιμές αναμένεται ότι θα συμβάλουν στην ανάσχεση των σημερινών τάσεων για αυξημένη κατανάλωση φυσικών

Σαράντα χρόνια αργότερα, οι Grossman και Krueger (1995) υποστήριξαν ότι μια παρόμοια σχέση υπάρχει ανάμεσα στο κατά κεφαλή εισόδημα και τις περιβαλλοντικές πιέσεις («περιβαλλοντική καμπύλη Kuznets») που πέραν από ένα εισοδηματικό όριο, αρχίζουν να μειώνονται.

πόρων και ενέργειας, γιατί θα αποτελέσουν αντικίνητρο για την σπατάλη. Οι χαμηλότερες εισροές υλικών και ενέργειας, χάρη στην χρήση βελτιωμένων και αποδοτικότερων τεχνολογιών θα οδηγήσουν σε χαμηλότερες εκροές ρύπων. Αυτό συμβαίνει στις περιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, των μεταφορών, της κατανάλωσης φυσικών πόρων, αλλά και της φτώχειας, της παρατεινόμενης ανεργίας, του εντεινόμενου κοινωνικού αποκλεισμού.

Η Στρατηγική για τη Αειφόρο Ανάπτυξη εστιάζεται στην προώθηση παραγωγικών και καταναλωτικών προτύπων συμβατών με την αρχή της αειφορίας, την εσωτερική του κόστους και την ενίσχυση της περιβαλλοντικής έρευνας και τεχνολογίας. Οι κύριοι στόχοι της Στρατηγικής για την Αειφόρο Ανάπτυξη είναι η προστασία του περιβάλλοντος, η κοινωνική ισορροπία και συνοχή και η οικονομική ευημερία. Οι στόχοι αυτοί συμπληρώνονται από δέκα κατευθυντήριες αρχές: προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, δικαιοσύνη ανάμεσα στις γενιές, δημοκρατική κοινωνία, συμμετοχή των πολιτών, συμμετοχή των επιχειρηματιών και των κοινωνικών εταίρων, πολιτική συνοχή, πολιτική ενσωμάτωση, βέλτιστες τεχνολογίες, προληπτική δράση και ο ρυπαίνων πληρώνει.

Με την «νέα προσέγγιση» στις περιβαλλοντικές νομοθετικές ρυθμίσεις, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα οφείλει να πειραματίζεται με νέας μορφής «διαδικαστικές» οδηγίες οι οποίες δεν καθορίζουν σαφείς ποσοτικούς στόχους, αλλά διαδικασίες και χρονοδιαγράμματα. Ο λεπτομερής καθορισμός των στόχων πρέπει να είναι αποτέλεσμα των διαδικασιών που προβλέπουν συμμετοχή των εμπλεκόμενων και του ενδιαφερόμενου κοινού, λαμβάνοντας υπόψη τις τοπικές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες. Οι τάσεις αυτές ενισχύθηκαν ιδιαίτερα μετά την Σύνοδο Κορυφής στο Γιοχάνεσμπουργκ, το 2002, δέκα χρόνια μετά το Ρίο, όπου αμφισβητήθηκε, κυρίως από τις ΗΠΑ και

τους συνοδοιπόρους των, η νομοθετική προσέγγιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, προς όφελος εθελοντικών συμφωνιών και οικονομικών εργαλείων φιλελεύθερης λογικής, όπως είναι οι εθελοντικοί περιβαλλοντικοί έλεγχοι, η περιβαλλοντική σήμανση των προϊόντων, οι εμπορεύσιμες άδειες εκπομπών.

4.11.2 Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ ΣΥΝΟΧΗΣ

Τα Διαρθρωτικά Ταμεία (Περιφερειακό Ταμείο, Κοινωνικό Ταμείο, Αγροτικό Ταμείο - τμήμα προσανατολισμού και εγγυήσεων, Αλιευτικό Ταμείο) και το Ταμείο Συνοχής είναι οι κύριοι παρεμβατικοί μηχανισμοί που στοχεύουν στην μείωση των περιφερειακών και των κοινωνικών ανισοτήτων. Οι μηχανισμοί αυτοί διαχειρίζονται το 1/3 περίπου του Κοινοτικού Προϋπολογισμού που προσαυξάνεται από την ίδια συμμετοχή των χρηματοδοτούμενων. Οι επιπτώσεις στο περιβάλλον των έργων που προωθούνται από τα Διαρθρωτικά Ταμεία και το Ταμείο Συνοχής ήταν συχνά αρνητικές. Ένας από τους βασικούς λόγους για τις περιβαλλοντικές αστοχίες των Ταμείων είναι ότι πρώτα κατανέμουν τα ποσά των χρηματοδοτήσεων στις επί μέρους χώρες και στην συνέχεια πρέπει τα ποσά αυτά να «απορροφηθούν». Τα έργα που προτείνονται έχουν συχνά ως κύριο κίνητρο την απορρόφηση των κονδυλίων και όχι την προοπτική της αειφορίας.

Μετά την Ενιαία Πράξη το 1987, έγιναν πολλές προσπάθειες για την ενσωμάτωση του περιβάλλοντος στις χρηματοδοτικές πρακτικές. Όμως οι αντιλήψεις για την περιφερειακή ανάπτυξη και την μείωση των ανισοτήτων δεν είναι πάντα συμβατές με τις αρχές της περιβαλλοντικής πολιτικής, με αποτέλεσμα τριβές ανάμεσα στις δύο πολιτικές. Η

διχοστασία «ανάπτυξη ή περιβάλλον» μολονότι είναι σχετική, αποτελεί τον σκληρό πυρήνα της αναπτυξιακής ιδεολογίας που επικρατεί στα Ταμεία, στις εθνικές διοικήσεις και στις επιχειρήσεις. Αντίθετα, υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι «καλά σχεδιασμένα περιβαλλοντικά πρότυπα ενισχύουν την τεχνολογική καινοτομία που μειώνει ή υπερκαλύπτει το κόστος που συνεπάγεται η συμμόρφωση με τα πρότυπα αυτά» (Porter and van der Linde 1995).

Τα Διαρθρωτικά Ταμεία και ιδίως το Ταμείο Συνοχής χρηματοδοτούν και έργα που έχουν άμεσες και έμμεσες θετικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, όπως είναι έργα υποδομής για τον καθαρισμό λυμάτων, τις αποχετεύσεις, την διαχείριση των αποβλήτων, τις επενδύσεις για μείωση της ρύπανσης και για εφαρμογή καθαρών τεχνολογιών. Όμως οι προσπάθειες αυτές παραμένουν μεμονωμένες και τα Ταμεία δεν έχουν γίνει ακόμα ο μηχανισμός που θα προωθούσε την αειφορία στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Η ενσωμάτωση ήταν δύσκολη και ακολούθησε σε γενικές γραμμές την εξέλιξη της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής. Έτσι, το 1993, μετά την συνθήκη του Maastricht, ενσωματώθηκε στους χρηματοδοτικούς κανονισμούς η απαίτηση της αειφορίας. Σύμφωνα με τους κανονισμούς για την περίοδο 1994-1999 και 2000-2006, τα κράτη μέλη οφείλουν να αναλύουν την περιβαλλοντική κατάσταση στην περιοχή του προγράμματος, να εκτιμούν τις επιπτώσεις του προγράμματος, να μεριμνούν ώστε οι αρμόδιες περιβαλλοντικές αρχές να συμμετέχουν στην υλοποίηση των προγραμμάτων και να διασφαλίζουν ότι τηρείται η Κοινοτική περιβαλλοντική νομοθεσία. Οι απαιτήσεις αυτές καθώς και ο στόχος της αειφορίας επαναλαμβάνονται και στις κατευθυντήριες γραμμές για τους χρηματοδοτικούς κανονισμούς της περιόδου 2007 – 2013. Η έννοια της αειφορίας που χρησιμοποιείται στις κατευθυντήριες γραμμές (σε πλήρη σύμπνοια με

την Στρατηγική της Λισαβώνας), εξαρτάται από την «...ενίσχυση της ανάπτυξης, της ανταγωνιστικότητας, της απασχόλησης και της κοινωνικής ένταξης...». Τελευταία στην απαρίθμηση των επιμέρους στόχων για την επίτευξη της αειφορίας αναφέρεται παραθετικά και «...[η ενίσχυση] της προστασίας του περιβάλλοντος».

4.11.3 ΤΟ 6^ο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ (2003-2012)

Το 6^ο Κοινοτικό Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον θα αποτελεί το πλαίσιο της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής κατά την δεκαετία 2003 – 2012. Ουσιαστική καινοτομία σε σύγκριση με τα προηγούμενα Προγράμματα είναι ότι αυτό εγκρίθηκε με «συναπόφαση» της Επιτροπής, του Συμβουλίου και του Κοινοβουλίου ενώ τα προηγούμενα ήταν προγράμματα που είχαν καταρτιστεί από την Επιτροπή με απόφαση του Συμβουλίου. Η διαφορά είναι ουσιαστική γιατί η ισότιμη συμμετοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου αίρει εν μέρει το «δημοκρατικό έλλειμμα» της Ευρωπαϊκής Κοινότητας που έχει αποτελέσει πάγιο αντικείμενο κριτικής. Μια άλλη ουσιαστική διαφορά με τα προηγούμενα Προγράμματα είναι ότι το 6^ο Πρόγραμμα δεν περιέχει λεπτομερείς ποσοτικούς στόχους και χρονοδιαγράμματα, αλλά καθορίζει γενικές στρατηγικές κατευθύνσεις.

Κεντρική φιλοσοφία του προγράμματος είναι ότι η προστασία του περιβάλλοντος δεν έρχεται σε αντίθεση με την οικονομία, αλλά ότι, αντίθετα, τα αυστηρά περιβαλλοντικά πρότυπα δημιουργούν κίνητρα που αυξάνουν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και την επιχειρηματικότητα. Η διατήρηση της καλής ποιότητας του περιβάλλοντος είναι από τη άλλη πλευρά ουσιαστική για την διατήρηση ενός καλού βιοτικού επιπέδου και ποιότητας ζωής. Η κοινωνία, η βιομηχανία και η διοίκηση πρέπει συνεπώς να συνεργασθούν ώστε να επιτευχθεί η αποσύνδεση των πιέσεων στο περιβάλλον από την οικονομική μεγέθυνση.

Το πρόγραμμα δίνει ξεχωριστό βάρος στην εφαρμογή της ισχύουσας περιβαλλοντικής νομοθεσίας, στην ενσωμάτωση του περιβαλλοντικού προβληματισμού στις άλλες πολιτικές, στην χρήση οικονομικών κινήτρων (επιδότησεις, περιβαλλοντικοί φόροι) για την προώθηση μεθόδων παραγωγής και καταναλωτικών προτύπων περισσότερο φιλικών προς το περιβάλλον, σε μέτρα επηρεασμού του χωροταξικού σχεδιασμού των εθνικών κυβερνήσεων (π.χ. μέσω των Διαρθρωτικών Ταμείων), ώστε να μειωθούν οι πιέσεις στις αστικές περιοχές, την ύπαιθρο και ιδίως τις παράκτιες περιοχές καθώς και σε δράσεις για την ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και συμμετοχή των πολιτών στην διαμόρφωση της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής.

Προτεραιότητες του Προγράμματος είναι η αλλαγή του κλίματος, η φύση και η βιοποικιλότητα, το περιβάλλον και η υγεία, οι φυσικοί πόροι και τα απόβλητα. Στα θέματα αυτά έχουν καθοριστεί γενικοί ποσοτικοί στόχοι και χρονοδιαγράμματα, που εν μέρει προέρχονται από διεθνείς συμβάσεις ή από προγενέστερες πολιτικές.

Για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής ο μακροπρόθεσμος στόχος είναι να περιοριστεί η αύξηση της θερμοκρασίας στους +2° C, πράγμα που προϋποθέτει ότι η συγκέντρωση CO₂ στην ατμόσφαιρα δεν θα υπερβεί τα 550 ppm. Ποσοτικοί στόχοι έχουν τεθεί στο πλαίσιο της ενεργειακής πολιτικής που επηρεάζει άμεσα το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Τουλάχιστον το 12% της συνολικής ενέργειας που καταναλώνεται και 22% της ενέργειας που παράγεται θα πρέπει να προέρχεται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Έως το 2012, το 18% της ενέργειας θα πρέπει να παράγεται από συστήματα συνδυασμένου κύκλου, ενώ θα πρέπει να έχει αποσυνδεθεί η οικονομική μεγέθυνση από την αύξηση του όγκου των μεταφορών.

Στον τομέα του περιβάλλοντος και της δημόσιας υγείας προβλέπεται να εξασφαλιστεί στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα ένα ασφαλές επίπεδο ποιότητας νερού έως το 2012, επίσης ένα ασφαλές επίπεδο ποιότητας αέρα και μια σημαντική μείωση των θορύβων. Έως το 2020 θα πρέπει να έχουν καταργηθεί οι ανασφαλείς μέθοδοι στην παραγωγή και χρήση χημικών ουσιών.

Ο γενικός στόχος για την φύση και την βιοποικιλότητα είναι η πλήρης υλοποίηση του δικτύου Natura 2000 και η ανάσχεση της απώλειας ειδών το αργότερο έως το 2006. Δεν υπάρχει όμως αντίστοιχη πρόβλεψη για ζητήματα τοπίου.

Βασική φιλοσοφία σε θέματα που αφορούν την χρήση των φυσικών πόρων και των αποβλήτων είναι να μη υπερβαίνουν οι πιέσεις την εκάστοτε φέρουσα ικανότητα του περιβάλλοντος. Ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή είναι η αποσύνδεση έως το 2012 των εισροών πρώτων υλών και ενέργειας καθώς και της παραγωγής αποβλήτων από την μεγέθυνση της οικονομίας.

Πέραν αυτών των συγκεκριμένων στόχων και χρονοδιαγραμμάτων το Πρόγραμμα προβλέπει την κατάρτιση έως τα τέλη του 2005 επτά «Θεματικών Στρατηγικών» για την επίτευξη των στόχων του προγράμματος. Αυτές θα καταρτίζονται σε συνεργασία με τα ενδιαφερόμενα μέρη (βιομηχανία, κοινωνικοί εταίροι, δημόσιες αρχές, μη κυβερνητικές οργανώσεις). Ποσοτικοί στόχοι είναι δυνατόν να προβλέπονται αλλά αυτό δεν είναι δεσμευτικό. Οι Θεματικές Στρατηγικές αφορούν:

- την προστασία των εδαφών από την ρύπανση, την διάβρωση, την υποβάθμιση και ερημοποίηση
- την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος, με βάση την εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων
- την βιώσιμη χρήση φυτοφαρμάκων με στόχο την ελαχιστοποίηση των κινδύνων στην δημόσια υγεία, την βελτίωση των ελέγχων των επικίνδυνων ουσιών και την υποκατάστασή τους από ασφαλέστερες ουσίες ή ασφαλέστερες μη χημικές μεθόδους
- την προστασία από την ρύπανση του αέρα, με στόχο την μείωση των υπερβάσεων των κρίσιμων ορίων
- την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος με τον έλεγχο των μεταφορών, την προώθηση των δημόσιων συγκοινωνιών και τον έλεγχο των καυσαερίων
- την αειφόρο χρήση των πόρων
- την αποφυγή και ανακύκλωση αποβλήτων με στόχο την μείωση των ροών πρώτων υλών, την βελτιωμένη απόδοση και την αποσύνδεση από την οικονομική μεγέθυνση.

Οι Θεματικές Στρατηγικές φιλοδοξούν να αποτελέσουν τον πυρήνα μιας νέας περιβαλλοντικής πολιτικής. Δεν αφορούν συγκεκριμένους ρύπους ή οικονομικές δραστηριότητες, αλλά θεματικές ενότητες. Ο χρονικός ορίζοντας στον οποίο στοχεύουν είναι απόμακρος. Οι στόχοι που θέτουν θα πρέπει να έχουν υλοποιηθεί έως το 2020. Κύριο μέλημα στο πλαίσιο των Θεματικών Στρατηγικών είναι η επιλογή των εργαλείων και των μεθόδων για την οικονομικότερη επίτευξη των στόχων, μεταξύ άλλων και με καλύτερη νομοθεσία.

Ο μακρυνός χρονικός ορίζοντας αναμένεται ότι θα επιτρέψει την καλύτερη επιστημονική θεμελίωση των επιμέρους πολιτικών. Επιδίωξη των Θεματικών Στρατηγικών είναι η επίτευξη συνέργειας τόσο μεταξύ τους, όσο και με την Στρατηγική της Λισαβώνας την Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη. Είναι ωστόσο νωρίς για την αξιολόγηση των Θεματικών Στρατηγικών, δεδομένου ότι μόνον τέσσερις από τις επτά (ατμοσφαιρική ρύπανση, θαλάσσιο περιβάλλον, απόβλητα και ανακύκλωση, αειφόρος χρήση των φυσικών πόρων) έχουν κατατεθεί έως τα τέλη του 2005.

4.12 Η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Παράλληλα με την ανάδυση της Ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής πολιτικής, προωθήθηκε με Κοινοτική υποστήριξη η ανάπτυξη μιας σημαντικής ερευνητικής δραστηριότητας στον τομέα του περιβάλλοντος, με στόχο την βελτίωση της επιστημονικής βάσης των περιβαλλοντικών διατάξεων και την διερεύνηση θεμάτων τα οποία θα έπρεπε ενδεχομένως να αποτελέσουν αντικείμενο νέων ρυθμίσεων (Παπαγρηγορίου και Χατζημίρος 1991). Η δράση πραγματοποιείται με χρηματοδοτήσεις ερευνητικών προτάσεων, με συντονιστικές δράσεις και με δραστηριότητα στο Κοινοτικό Κέντρο Ερευνών (JRC), όπου το περιβάλλον αναπτύσσεται ως νέο ερευνητικό αντικείμενο, με αντίστοιχο περιορισμό της πυρηνικής ενέργειας. Οι πρώτες φάσεις των Κοινοτικών προγραμμάτων δημιούργησαν μια βάση Ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής έρευνας, σε ένα χώρο όπου κυριαρχούσε η αμερικανική βιβλιογραφία. Το πέρασμα από το ένα πρόγραμμα στο επόμενο γίνεται μέσα από έντονη διαπάλη ιδεών, αντιλήψεων, πολιτικών που εκφράζονται σε διάφορα επίπεδα και όργανα. Οι εκπρόσωποι των κρατών μελών στις συμβουλευτικές επιστημονικές και τεχνικές ομάδες, τα στελέχη της Επιτροπής, τα συστήματα του Συμβουλίου Υπουργών και του Κοινοβουλίου παίζουν ρόλους που η τελική ισορροπία τους αποτυπώνεται στο περιεχόμενο των προγραμμάτων.

Η Κοινοτική ερευνητική δραστηριότητα στο περιβάλλον άρχισε το 1971 με συντονιστική δράση (COST) στους τομείς των ατμοσφαιρικών ρύπων, των οργανικών μικρορρύπων στα νερά και της ιλύος των λυμάτων. Από το 1973 αρχίζει η συγχρηματοδοτούμενη έρευνα. Ήδη το ερευνητικό πρόγραμμα της τετραετίας 1976-1980 περιλαμβάνει κριτήρια περιβαλλοντικής ποιότητας, διαχείριση περιβαλλοντικών πληροφοριών,

καταπολέμηση της ρύπανσης και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Κατά την τετραετία 1981-1985 η χρηματοδότηση ανέρχεται σε 41 MECU (εκατομμύρια Ευρωπαϊκές λογιστικές μονάδες) και αφορά πηγές, πορεία, επίδραση και καταπολέμηση ρύπανσης, διατήρηση και διαχείριση φυσικού περιβάλλοντος, περιβαλλοντικές πληροφορίες και αλληλεπίδραση-ανθρώπου περιβάλλοντος, ενώ εμφανίζεται και ένα σημαντικό πρόγραμμα κλιματολογίας. Από το 1984, η Κοινοτική ερευνητική προσπάθεια εντείνεται με το πρώτο πρόγραμμα-πλαίσιο και χρηματοδότηση 75 MECU για το περιβάλλον. Περιλαμβάνει τη συνέχεια των αντικειμένων της προηγούμενης τετραετίας συν την εξέταση των κινδύνων, φυσικών και τεχνολογικών. Αξίζει να σημειωθεί ότι, μέσω του ορισμού των διαφόρων φυσικών κινδύνων, η Κοινότητα αναγνώρισε ότι ο σεισμικός κίνδυνος υπάγεται, με την ερευνητική έννοια, στα προβλήματα περιβάλλοντος. Το επόμενο πρόγραμμα αναπτύσσεται στην τετραετία 1989-1992, επιταχύνοντας την προσπάθεια. Διατίθενται 115 MECU για έρευνα σε υγεία, χημικές ουσίες, ποιότητα ατμόσφαιρας και νερών, προστασία εδάφους και υπόγειων νερών, οικοσυστήματα, περιβαλλοντικές τεχνολογίες, διατήρηση ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, μείζονες τεχνολογικούς κινδύνους, κλιματικές αλλαγές, κλιματικά μοντέλα και σεισμούς. Η Κοινότητα προσανατολίζεται αυτή την περίοδο στις πολύ μεγάλες ερευνητικές προτάσεις και προσπαθεί να προσεγγίσει τα παγκόσμια προβλήματα, ανταγωνιζόμενη με άλλες μεγάλες επιστημονικές δυνάμεις. Η ραγδαία ανάπτυξη συνεχίζεται την τετραετία 1991-1994, με υπερδιπλασιασμό της χρηματοδότησης (246 MECU) και αντικείμενα την παγκόσμια αλλαγή, τις περιβαλλοντικές τεχνολογίες, τους φυσικούς και τεχνολογικούς κινδύνους, καθώς και τις κοινωνικοοικονομικές όψεις των περιβαλλοντικών θεμάτων. Παρόμοια εξέλιξη κατά την τετραετία 1995-1998, όπου η πολιτική του υπερδιπλασιασμού συνεχίζεται.

Κατά την τετραετία 1998-2002, διατίθενται περίπου 900 MEURO για έρευνα σε κλιματική αλλαγή, βιοποικιλότητα, διαχείριση και ποιότητα νερών (σε εφαρμογή της σχετικής οδηγίας), θαλάσσια οικοσυστήματα, πόλεις (θέματα συγκοινωνιακά και κοινωνικά) και πολιτιστική κληρονομιά. Ταυτόχρονα, υπάρχει άλλη χρηματοδότηση περίπου 1700 MEURO που αφορά ζητήματα με σημαντικές περιβαλλοντικές πτυχές, όπως η ολοκληρωμένη ανάπτυξη πρωτογενών δραστηριοτήτων, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η αποτελεσματική χρήση της ενέργειας και η ανθρώπινη υγεία. Το τρέχον 6^ο πρόγραμμα πλαίσιο αντιστοιχεί στην τετραετία 2002-2006 και το σύνολο των ευρύτερων περιβαλλοντικών θεμάτων χρηματοδοτείται με περίπου 2100 MEURO. Η έμφαση δίνεται στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, στην κλιματική αλλαγή, στη βιοποικιλότητα, τα οικοσυστήματα και τα νερά, στις χρήσεις γης, τους φυσικούς κινδύνους και την εκτίμηση κινδύνου, καθώς και στις βιώσιμες μεταφορές. Επιπλέον, ένα μικρό ποσοστό από την χρηματοδότηση για την υγεία συναρτάται με περιβαλλοντικά προβλήματα.

Ήδη έχει ετοιμαστεί η πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 7^ο πρόγραμμα πλαίσιο που θα καλύψει το διάστημα 2007-2013. Η αύξηση για τα περιβαλλοντικά ζητήματα προβλέπεται να είναι μικρή, με την έμφαση στην ενέργεια, την κλιματική αλλαγή, την υγεία, τους φυσικούς κινδύνους, την βιώσιμη διαχείριση των πόρων, τις περιβαλλοντικές τεχνολογίες και την τηλεπικοινωνία.

4.13 ΠΡΟΟΔΟΣ Η ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗ;

Η πρόοδος της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής είναι προφανής, το ίδιο και η εγγενής δυναμική της, παρά τις δυσκολίες, τις επιμέρους παλινδρομήσεις και την πλημμελή της εφαρμογή. Ωστόσο, αν

κανείς ανατρέξει στην πορεία της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής θα διακρίνει ότι σε κάθε στάδιο διαδρομής συγκρούονται δύο αντίπαλες τάσεις. Η μία επιδιώκει να συνεχίσει και να εντείνει τις προσπάθειες προς την εκάστοτε πεπατημένη, η άλλη αμφισβητεί την συμβατική σοφία και προσπαθεί να αλλάξει την κατεύθυνση.

Εκ πρώτης όψεως, η πρώτη τάση είναι «συντηρητική», η δεύτερη «προοδευτική». Συχνά, όμως, η δεύτερη είναι αποτέλεσμα ενός βαθύτερου οικο-σκεπτικισμού (ή και ευρω-σκεπτικισμού), που επιδιώκει λιγότερο περιβάλλον, λιγότερες νομοθετικές ρυθμίσεις και περισσότερη αγορά. Συχνά, επίσης, η πρώτη επιδιώκει να διατηρήσει τα επιτεύγματα της προηγούμενης προόδου.

Ας θυμηθούμε τα αντιθετικά ζεύγη εννοιών που κυριάρχησαν σε διάφορες περιόδους στην εξέλιξη της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής:

- προστασία του περιβάλλοντος / ελευθερία της αγοράς
- κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική / εθνικές περιβαλλοντικές πολιτικές
- όρια εκπομπών / κριτήρια ποιότητας
- επικουρικότητα / εθνική κυριαρχία
- νομοθετική προσέγγιση / μη νομοθετική προσέγγιση
- συναπόφαση στα περιβαλλοντικά θέματα / δικαίωμα veto
- ενσωμάτωση του περιβάλλοντος στην οικονομία / ενσωμάτωση της οικονομίας στο περιβάλλον
- διοικητική προσέγγιση (top-down) / συμμετοχική προσέγγιση (bottom-up).

Παρά την έντονη κριτική της νομοθετικής προσέγγισης που εστιάζεται στην πλημμελή εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας

και στο υψηλό κόστος εφαρμογής της, κατά το μεγαλύτερο μέρος της η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική βασίζεται στην Κοινοτική νομοθεσία. Οι νέες οδηγίες (ή οι οδηγίες πλαίσιο) γίνονται όλο και πιο φιλόδοξες, έχουν ένα μακρινό χρονικό ορίζοντα, αλλά καθορίζουν διαδικασίες και όχι ποσοτικά όρια. Κατά κάποιο τρόπο, ό,τι κερδίζεται από την εμπάθυνση και την επέκταση της Κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας, χάνεται σε σαφήνεια. Από την άλλη πλευρά οι εθελοντικού χαρακτήρα εφαρμογές, που είναι ο στόχος της νέας προσέγγισης, είναι λίγες. Οι γνωστότερες είναι η απονομή οικολογικού σήματος, το «σύστημα οικολογικής διαχείρισης και εθελοντικών ελέγχων» (EMAS) και οι συμφωνίες με την βιομηχανία, π.χ. για τα απορρυπαντικά, τις τηλεοράσεις και τις βιντεοκάμερες, τις εκπομπές CO₂ από τα αυτοκίνητα, τα ενεργειακά σήματα στις συσκευές, τις συσκευασίες, που ενισχύονται από σχετική Κοινοτική νομοθεσία που θεσμοθετεί ένα ελάχιστο απαιτήσεων (Best 2003).

Είναι η νέα προσέγγιση περισσότερο αποτελεσματική από την κλασική νομοθετική μέθοδο; Είναι λιγότερο ιεραρχική; Θεωρητικά οι κλασικές νομοθετικές μέθοδοι είναι τεχνοκρατικές και λειτουργούν «top-down». Οι νέες μέθοδοι βασίζονται σε συναίνεση και συμμετοχή και λειτουργούν «bottom-up». Στην πράξη όμως τα πράγματα είναι λιγότερο απόλυτα. Οι νέες μέθοδοι θέτουν σοβαρά προβλήματα στις εθνικές διοικήσεις που έχουν συνηθίσει να λειτουργούν ιεραρχικά και τεχνοκρατικά. Οι προσαρμογές τους στην οριζόντια λειτουργία, την υπέρβαση των διοικητικών ορίων και την αποδοχή των συμμετοχικών διαδικασιών προϋποθέτουν μια άνωθεν ισχυρή βούληση, ικανή να επιβάλει την αναγκαία αλλαγή φιλοσοφίας, δομής και πρακτικής τόσο στις εθνικές, όσο και στις Κοινοτικές διοικήσεις. Συνεπώς η εφαρμογή διαδικασιών «bottom-up» προϋποθέτει ριζικές διοικητικές μεταρρυθμίσεις «top-down» (Knill and Lenschow 2000). Εξ άλλου, η

«συμμετοχή» είναι ατελής έννοια, καθότι το «κοινό» δεν καθορίζεται με ακρίβεια για να αποκτήσει νομιμοποίηση. Π.χ. η πάγια συμμετοχή των οκτώ μεγάλων περιβαλλοντικών οργανώσεων σε διαβουλεύσεις με την Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος για την διαμόρφωση της Κοινοτικής Πολιτικής μόνο εν μέρει εξασφαλίζει την αντιπροσώπευση των διαφόρων ομάδων των Ευρωπαίων πολιτών και θα ήταν δυνατόν να θεωρηθεί ως μια συνεργασία με προνομιακό συνομιλητή.

Ο χρόνος θα δείξει αν θα επιτευχθεί ένα ισορροπημένο μείγμα πολιτικής βούλησης, ουσιαστικής συμμετοχής της κοινωνίας, συνεργασίας με την αγορά και επιστημονικής αυστηρότητας, το οποίο θα συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός πιο αποτελεσματικού πλαισίου Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟ ΑΙΤΗΜΑ

5.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η οικονομική μεγέθυνση μιας χώρας είναι αναμενόμενο να συμβαδίζει με αύξηση της επιβάρυνσης του περιβάλλοντος. Οι επιπλέον δραστηριότητες στην βιομηχανία, την εντατική γεωργία, τις μεταφορές, τον τουρισμό κ.λπ. αυξάνουν μεν το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν, αλλά προσθέτουν ρύπους, μειώνουν την φυσικότητα και γενικώς υποβαθμίζουν το περιβάλλον. Από την άλλη μεριά, έχει υποστηριχθεί η δυνατότητα αποσύνδεσης (decoupling) της περιβαλλοντικής επιβάρυνσης από την οικονομική μεγέθυνση, στο πλαίσιο ενός οικολογικού εκσυγχρονισμού. Στις σημερινές συνθήκες, η ανάγκη οικονομικής μεγέθυνσης των αναπτυσσόμενων χωρών του πλανήτη δεν αμφισβητείται. Κατά συνέπεια, η αποσύνδεση προωθείται σήμερα ως κεντρικός στόχος της διεθνούς περιβαλλοντικής πολιτικής, δεδομένου ότι αποτελεί μια ρεαλιστική δυνατότητα και, ουσιαστικά, προϋπόθεση για μείωση της παγκόσμιας περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Η θεωρητική βάση της αποσύνδεσης βρίσκεται στην περίφημη περιβαλλοντική καμπύλη Kuznets, η οποία προτείνει μια σχέση σε σχήμα ανεστραμμένου U μεταξύ της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και της οικονομικής μεγέθυνσης.

Το παγκόσμιο ενδιαφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος έχει σημαντικά αυξηθεί μετά το 1950, πράγμα που πιστοποιείται, μεταξύ άλλων, από ενδείκτες όπως το πλήθος διεθνών περιβαλλοντικών συμβάσεων, μη κυβερνητικών περιβαλλοντικών οργανώσεων, περιβαλλοντικών υπουργείων και σχετικών κυβερνητικών υπηρεσιών. Ο περιβαλλοντισμός ωθείται τόσο από αντικειμενικά προβλήματα όσο και από υποκειμενικές αξίες. Η αυξημένη μέριμνα της κοινής γνώμης για το περιβάλλον (environmental concern) στις ανεπτυγμένες χώρες αποδίδεται προπάντων σε μια βασική αλλαγή αξιών. Αυτή συνδέεται με το αυξημένο ποσοστό πολιτών οι οποίοι ενδιαφέρονται περισσότερο για την ποιότητα ζωής παρά για τον πολλαπλασιασμό των καταναλωτικών δυνατοτήτων. Οι πολίτες των χωρών αυτών έχουν υψηλότερες απαιτήσεις για ποιοτικότερο περιβάλλον, αλλά και λιγότερο πειστικά οικονομικά προβλήματα, είναι επομένως περισσότερο πρόθυμοι να μειώσουν την αγοραστική τους δύναμη προκειμένου να αυξηθούν οι πόροι που διατίθενται για την συνολική περιβαλλοντική προστασία. Ωστόσο, δεν λείπουν οι περιπτώσεις σημαντικής μέριμνας για το περιβάλλον και σε φτωχές χώρες, όταν τα τοπικά περιβαλλοντικά προβλήματα εμφανίζονται με μεγάλη ένταση.

Σύμφωνα με μια ορισμένη ερμηνεία της περιβαλλοντικής καμπύλης Kuznets και των προσεγγίσεων του οικολογικού εκσυγχρονισμού, οι παραδοσιακοί θεσμοί της φιλελεύθερης δημοκρατίας αρκούν για την προώθηση της επιζητούμενης αειφορίας. Στη θέση αυτή αντιτίθενται προσεγγίσεις που θεωρούν ότι απαιτούνται πρόσθετες προϋποθέσεις για να αναπτυχθεί και να υλοποιηθεί το ενδιαφέρον μιας κοινωνίας για το περιβάλλον. Τέτοιες μπορεί να είναι π.χ. οι ρυθμιστικές θεσμικές και οικονομικές παρεμβάσεις, η πρόσβαση σε περιβαλλοντική πληροφορία καλής ποιότητας, η ύπαρξη λαϊκής κουλτούρας που προωθεί τον αλτρουισμό, η αποστασιοποίηση της πολιτείας από οικονομικά,

στρατιωτικά, εκκλησιαστικά ή άλλα συμφέροντα που αγνοούν την αειφορία .

Προβληματισμένοι από την περιβαλλοντική κρίση, πολλοί θεωρητικοί της οικολογικής σκέψης προσβλέπουν σε κάποιας μορφής επιστροφή στο παρελθόν και στις ηθικές αξίες , πιστεύοντας ότι η υποτιθέμενη «μετα-νεωτερικότητα» διέπεται από «μετα-ολιστικές» αρχές. Παραβλέποντας την καθοριστική επίδραση της επιστημονικής και τεχνολογικής εξέλιξης στην διαμόρφωση του μέλλοντος, εκτιμούν ότι έχει ολοκληρώσει τη διαδρομή του ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός, που βασιζόταν στην κριτική λειτουργία του ορθού λόγου, την ατομική ελευθερία, την ανοχή, την εκκοσμίκευση. Η διάθεση αποδόμησης της επιστημονικής ορθοδοξίας οδηγεί σε μάλλον θολές προσεγγίσεις του κόσμου, όπου η πολυμορφία της δομής και λειτουργίας των πολύπλοκων βιολογικών ή κοινωνικών συστημάτων ερμηνεύεται σαν μια υπερβατική οντότητα που επιδέχεται μόνον ολιστική προσέγγιση . Με την πίστη ότι τίποτα δεν είναι αυτόνομο αλλά τα πάντα διασυνδέονται, το όραμα ενός αέναου κύκλου της φύσης επικυρώνεται, η δυνατότητα συνεχούς προόδου τίθεται σε αμφισβήτηση και η βιωσιμότητα αποκτά μόνο στατικό νόημα. Συνακόλουθα, η ανάπτυξη ως μέσο για την βελτίωση της κοινωνικής κατάστασης απορρίπτεται, θέση που συναντά σημαντική υποστήριξη στις τάξεις των οικολογικών κινήσεων ή των Πράσινων κομμάτων.

Μεταξύ φιλελευθερισμού και ακραίου οικολογισμού αναπτύσσονται ενδιάμεσες απόψεις, όπως η παραδοχή ότι η οργάνωση της παραγωγής των δημόσιων αγαθών εναπόκειται στην πολιτεία, για λόγους τόσο τεχνικούς - οικονομικούς, όσο και ηθικούς - πολιτιστικούς, όπως π.χ. ο μη αποκλεισμός των οικονομικά ασθενέστερων. Σύμφωνα με τη θέση αυτή, το περιβάλλον, ως κατ' εξοχήν δημόσιο αγαθό [17], πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο προστασίας, μέσω μιας κατάλληλης περιβαλλοντικής

πολιτικής. Εξ άλλου, η αναγκαία συλλογικότητα στη χρήση ενός δημόσιου αγαθού απαιτεί ένα προσυμφωνημένο καθεστώς διαχείρισης ελεγχόμενο από μια κατασταλτική δύναμη, η οποία δεν μπορεί παρά να έχει δημόσιο χαρακτήρα.

5.2 ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΟΣ

Το περιβαλλοντικό έλλειμμα της χώρας δεν δικαιολογείται μόνο από το μέγεθος των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Η ποιότητα του περιβάλλοντος θα μπορούσε να είναι πολύ ανώτερη χωρίς μεγάλο οικονομικό κόστος, αν ήταν μικρότερο το έλλειμμα περιβαλλοντικής πολιτικής. Απαιτείται επομένως μια φιλόδοξη μεταρρύθμιση, ώστε μια ήπια και ρεαλιστική περιβαλλοντική πολιτική να εφαρμοστεί μέσω τεκμηριωμένης και εύστοχης κρατικής παρέμβασης. Πρόκειται για μια σημαντική αλλά απύσχα διάσταση της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής, με την οποία θα μπορούσαν να αναδιανεμηθούν πόροι από τις υπερβολικές καταναλωτικές δραστηριότητες προς την αναβάθμιση δημόσιων αγαθών. Η άσκηση περιβαλλοντικής πολιτικής αναπτύσσεται σε πέντε διαστάσεις:

- Επέκταση και εφαρμογή των γνώσεων, μέσω επιστημονικής έρευνας και προηγμένης τεχνολογίας.
- Ιδεολογική παρέμβαση, με προώθηση περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και συμμετοχής των πολιτών.
- Θεσμοθέτηση της προστασίας του περιβάλλοντος, με θέσπιση των αναγκαίων νόμων, κανόνων και ρυθμίσεων.
- Δημιουργία ικανής διοίκησης και κατάλληλων ελεγκτικών και

κατασταλτικών μηχανισμών για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών κινδύνων.

- Χρήση οικονομικών εργαλείων για την προστασία του περιβάλλοντος και εναρμόνιση της περιβαλλοντικής με τις υπόλοιπες τομεακές πολιτικές, όπως η βιομηχανική, η γεωργική, η τουριστική κ.λπ.

Η αρχή της ενσωμάτωσης του περιβάλλοντος στις άλλες πολιτικές συνιστά ακρογωνιαίο λίθο της σύγχρονης ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής πολιτικής. Η ανάπτυξη πρέπει να απεξαρτηθεί από την υψηλή κατανάλωση ενέργειας και παραγωγή αποβλήτων. Χρειάζεται κατάλληλη προσαρμογή του εθνικού δικαίου και των πολιτικών πρακτικών. Η αρχή της πρόληψης και σε ορισμένες περιπτώσεις η αυστηρότερη αρχή της προφύλαξης πρέπει να αποτελέσουν το υπόβαθρο για την αντιμετώπιση καινοφανών κινδύνων, που συνδέονται π.χ. με την αγροτοδιατροφική βιομηχανία ή άλλες σύγχρονες τεχνολογίες. Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» δίνει κατ' αρχήν τη δυνατότητα ενσωμάτωσης του περιβαλλοντικού κόστους στην παραγωγική διαδικασία, δηλαδή τελικά στις τιμές προϊόντων και υπηρεσιών. Η πληρέστερη εφαρμογή της απαιτεί μια ευρεία οικολογική-φορολογική μεταρρύθμιση, όπως ήδη έχει γίνει σε ορισμένες βόρειες χώρες.

Η τεχνολογική ανάπτυξη αποτελεί σημαντική συνιστώσα μιας σύγχρονης περιβαλλοντικής πολιτικής. Συμβάλλει σημαντικά στην αποσύνδεση, αφ' ενός με την διαχείριση των αποβλήτων και με άλλες μεθόδους αποκατάστασης του περιβάλλοντος, αφ' ετέρου με την σταδιακή απεξάρτηση από ενεργοβόρες και περιβαλλοντικά δυσμενείς παραγωγικές δραστηριότητες. Οι δυνατότητες της βιοτεχνολογίας, της πληροφορικής, των τηλεπικοινωνιών, των νέων υλικών, της νανοτεχνολογίας κ.λπ. μπορούν, με κατάλληλη πολιτική, να

εξυπηρετήσουν ικανοποιητικά το τρίπτυχο «αιεφορία- ανταγωνιστικότητα- απασχόληση».

Ο τουρισμός είναι μια πρωτεύουσα δραστηριότητα για τη χώρα και οι προοπτικές του στηρίζονται κατά μεγάλο μέρος στην καλή κατάσταση του περιβάλλοντος. Απαιτούνται υψηλή ποιότητα υπηρεσιών, άμβλυνση των τουριστικών αιχμών, διεύρυνση της τουριστικής περιόδου, υποδομές για εναλλακτικό τουρισμό. Ο ποιοτικός τουρισμός συνδέεται με αξίες όπως το αξιόλογο τοπίο, το καθαρό περιβάλλον, η επαφή με τη φύση, η πεζοπορία ή άλλα εναλλακτικά αθλήματα. Μπορεί επίσης να συνδεθεί με τη Μεσογειακή διατροφή, καθώς και με διάφορες μορφές αιεφορικής παραγωγής στον πρωτογενή τομέα, όπως η βιολογική γεωργία που έχει τη δυνατότητα να είναι ταυτόχρονα φιλική προς το περιβάλλον και ανταγωνιστική, παράγοντας προϊόντα καινοτομικά και υψηλής προστιθέμενης αξίας. Οι πρόσφατες και επερχόμενες αναθεωρήσεις της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής εναρμονίζονται με αυτή την κατεύθυνση .

Η διατήρηση του γενικότερου φυσικού και πολιτιστικού τοπίου και η αυστηρή προστασία ειδικά των πιο ευαίσθητων περιοχών με υιοθέτηση των ευρωπαϊκών κανόνων, κατάλληλη προσαρμογή της νομοθεσίας, κύρωση διεθνών συμβάσεων, προγράμματα μελετών κ.λπ. δεν εμποδίζουν την ανάπτυξη, αλλά αντίθετα ευνοούν τις πιο ποιοτικές διαστάσεις της. Ειδικότερα είναι πολύ ελκυστικά τα πλεονεκτήματα της αιεφόρου ανάπτυξης για μικρούς και σχετικά απομονωμένους τόπους, όπως είναι τα νησιά και οι ορεινές περιοχές. Η πρόταση μιας αναβαθμισμένης ποιότητας ζωής θα προσέλκυε άμεσα νέους κατοίκους, επισκέπτες και τουρίστες υψηλού μορφωτικού και εισοδηματικού επιπέδου. Τα μικρά νησιά π.χ. του Αιγαίου προσφέρονται για ανάπτυξη προγραμμάτων αιεφορίας και προώθηση σχετικών έργων στους τομείς ενέργειας, αποβλήτων, νερών, τοπίου, παραδοσιακών κτηρίων και δραστηριοτήτων, χρήσεων γης, κοινωνικής μέριμνας κ.λπ.

5.3.ΠΡΩΤΕΥΟΝΤΑ ΜΕΤΡΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Τα σημαντικότερα μέτρα στο πλαίσιο μιας φιλόδοξης περιβαλλοντικής μεταρρύθμισης αφορούν τους τομείς του αστικού χώρου, της ενέργειας, των αποβλήτων, των νερών, της εκπαίδευσης και συμμετοχής του κοινού και θα έπρεπε να συνδεθούν με ουσιαστική ενίσχυση και αναβάθμιση της δημόσιας διοίκησης.

Η προστασία της σωματικής και ψυχικής υγείας των κατοίκων των μεγάλων πόλεων πρέπει να αποτελέσει πρώτη προτεραιότητα. Κυριώτερο μέτρο είναι η υλοποίηση προγραμμάτων για τη μείωση της χρήσης του ΙΧ στις καθημερινές αστικές μετακινήσεις. Το μετρό, το τραμ και ο προαστιακός σιδηρόδρομος είναι βασικά μέσα για την επίτευξη βιώσιμης κινητικότητας. Η ανάπτυξη μέσων σταθερής τροχιάς στις μεγάλες και ελαφρών συγκοινωνιών στις μικρότερες ελληνικές πόλεις, σε συνδυασμό με εκτεταμένες πεζοδρομήσεις, αστικά πάρκα, ποδηλατοδρόμους, πλήρη έλεγχο της στάθμευσης είναι αναγκαία για την επίτευξη ποιότητας ζωής .

Η ενεργειακή στρατηγική είναι απαραίτητη τόσο για την επάρκεια ενέργειας όσο και για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Χρειάζεται αποφασιστική προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ) και αναστολή των διαδικασιών ανάπτυξης νέων λιγνιτικών σταθμών, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι των διεθνών περιβαλλοντικών υποχρεώσεων της χώρας. Ιδιαίτερα αναγκαία είναι η παράκαμψη των ποικίλων παραγόντων που εμποδίζουν την ευρεία εγκατάσταση αιολικών πάρκων, τα οποία αποτελούν σήμερα την ωριμότερη και περιβαλλοντικά φιλικότερη ενεργειακή τεχνολογία. Η συνέχιση της πολιτικής των υψηλών επιδοτήσεων, που υποστηρίζεται από την ΕΕ, μπορεί να οδηγήσει σε ραγδαία ανάπτυξη των ΑΠΕ, καθ' όσον ο ήλιος και ο άνεμος αφθονούν. Παράλληλα, χρειάζεται να ενεργοποιηθούν οι μεγάλες

δυνατότητες εξοικονόμησης ενέργειας, ιδιαίτερα στην κατανάλωση και στα κτήρια.

Η βιώσιμη διαχείριση των αστικών απορριμμάτων αποτελεί προτεραιότητα, όχι μόνο για την απαλλαγή του περιβάλλοντος από τη ρύπανση, αλλά και ως σημαντικός οικονομικός τομέας που δημιουργεί απασχόληση. Οι δυνατότητες επιχειρηματικής, δημόσιας ή ιδιωτικής, δραστηριότητας είναι σημαντικές. Απαιτείται αλλαγή πολιτικής, σύμφωνα με την ευρωπαϊκή νομοθεσία, με αποφασιστική προώθηση της αξιοποίησης των αστικών απορριμμάτων και εγκατάλειψη δαπανηρών και αδιέξοδων κατευθύνσεων, όπως τα εργοστάσια μηχανικής επεξεργασίας και οι μεγάλοι χώροι ταφής. Είναι δυνατή η άμεση εφαρμογή σε όλες τις πόλεις προγραμμάτων διαλογής των απορριμμάτων στην πηγή. Χρειάζεται όμως υποστήριξη, με διαρκή προγράμματα ενημέρωσης δημοτών και ευαισθητοποίησης σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Στον τομέα των νερών απαιτείται κυρίως η κανονική εφαρμογή για τα επόμενα 10 χρόνια των προδιαγραφών της Ευρωπαϊκής Οδηγίας Πλαίσιο 2000/60. Η μείωση της ρύπανσης, η παρακολούθηση της υδατικής ποιότητας με κατάλληλα δίκτυα, η ανάπτυξη ολοκληρωμένων διαδικασιών διαβούλευσης για την διαχείριση και κοστολόγηση των υδατικών πόρων σε επίπεδο λεκάνης απορροής είναι οι κύριες κατευθύνσεις. Παράλληλα, με την προώθηση, ολοκλήρωση και υποστήριξη των εγκαταστάσεων βιολογικής επεξεργασίας λυμάτων και ιλύων, καθώς και με προγράμματα επαναχρησιμοποίησης επεξεργασμένων λυμάτων μπορεί να βελτιωθεί σημαντικά η περιβαλλοντική κατάσταση γλυκών νερών και θαλάσσιων ακτών.

Τέλος, χρειάζεται μια μεγάλη δημοκρατική μεταρρύθμιση για να επιτευχθούν: κατάλληλη οργάνωση των πληροφοριών και αποτελεσματική πρόσβαση του κοινού, δημιουργία προϋποθέσεων

οργανωμένου διαλόγου, ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών. Παράλληλα, η ανάπτυξη κατάλληλων εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για τους αλλοδαπούς μετανάστες και τις οικογένειές τους, με προβολή των αξιών του ελληνικού φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, θα συντελούσε στην μέριμνά τους για το περιβάλλον και ταυτόχρονα θα αποτελούσε εργαλείο για την αρμονικότερη κοινωνική ένταξή τους. Γενικότερα, η ανάπτυξη προγραμμάτων περιβαλλοντικής ενημέρωσης, εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης, μαζί με συστηματικό διάλογο και συμμετοχικές διαδικασίες, θα αμβλύνει τα συχνά προβλήματα κοινωνικής αποδοχής που αντιμετωπίζουν πολλές αναπτυξιακές προτάσεις, αλλά θα συντελέσει και στην κοινωνική συνοχή, περιορίζοντας τις αντιπεριβαλλοντικές ή αντικοινωνικές συμπεριφορές διαφόρων ομάδων. Επίσης, η συμμετοχή των πολιτών είναι πολύ σημαντική όχι μόνο στις αποφάσεις, αλλά και ως εθελοντισμός. Το περιβάλλον θα ωφεληθεί από λίγους εθελοντές που κάνουν πολλά, όπως τα μέλη περιβαλλοντικών οργανώσεων, αλλά ακόμα περισσότερο από τους πολλούς εθελοντές που κάνουν λίγα, όπως οι καταναλωτές που προσφέρονται να διαχωρίζουν τα απορρίμματά τους στην πηγή.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Διαπιστώνεται στην Ελλάδα ένα σημαντικό περιβαλλοντικό έλλειμμα, το οποίο είναι δυσανάλογο προς το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και οφείλεται στην ανεπάρκεια περιβαλλοντικής πολιτικής. Ουσιαστική αιτία του φαινομένου είναι η μειωμένη μέριμνα της κοινωνίας για το περιβάλλον, σ' αυτό δε συμβάλλουν, μεταξύ άλλων, ορισμένες αποκλίσεις πολιτιστικού χαρακτήρα σε σχέση με δυτικές κοινωνίες, όπως η υποτίμηση των νόμων και κανόνων, η επιείκεια έναντι της αυθαιρεσίας, η αντιπάθεια προς την τάξη και τον προγραμματισμό, οι συγκρουσιακές τάσεις. Εν πάσει περιπτώσει, η μέριμνα για το περιβάλλον προϋποθέτει την ανάπτυξη ισχυρότερης κοινωνικής συνείδησης, η προώθηση της οποίας χρειάζεται κατάλληλες και επίμονες ιδεολογικές διαδικασίες, όπως εκπαίδευση, ευαισθητοποίηση, πληροφόρηση, άσκηση σε διάλογο και συμμετοχή στις αποφάσεις, προώθηση του εθελοντισμού και ανάδειξη της αξίας συμβιβαστικών λύσεων.

Η ανάπτυξη μιας ήπιας αλλά αποτελεσματικής περιβαλλοντικής πολιτικής προϋποθέτει την άρση των αιτιών έλλειψης ή αποτυχίας της. Πέρα από τις αναγκαίες ιδεολογικές διαδικασίες, το κράτος πρέπει να προωθήσει κανόνες, ελέγχους και καταστολή, με βάση τις επιστημονικές και τεχνολογικές δυνατότητες. Γενικά, πρόκειται για παρεμβατική πολιτική με σοσιαλδημοκρατική λογική, που συνιστά μια κεντροαριστερή μεταρρύθμιση. Θα περιλαμβάνει και ρυθμιστικές παρεμβάσεις στην οικονομία με χρήση οικονομικών εργαλείων, τα οποία όμως δεν περιορίζονται σε τέλη και επιδοτήσεις, αλλά μπορεί να έχουν και φιλελεύθερη κατεύθυνση, όπως π.χ. η εμπορία δικαιωμάτων εκπομπών ρύπανσης ή τα οικολογικά σήματα.

Οι οικονομικές προϋποθέσεις μιας περιβαλλοντικής μεταρρύθμισης έχουν επιτευχθεί προ πολλού, με δεδομένο το επίπεδο ανάπτυξης της χώρας. Ταυτόχρονα, οι υποχρεώσεις που προκύπτουν από την εξελισσόμενη ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική, ειδικότερα από την σχετική ευρωπαϊκή νομοθεσία, επιβάλλουν αποφασιστικές ενέργειες. Οι δυσκολίες του εγχειρήματος συνδέονται κυρίως με επικρατούσες νοοτροπίες σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Το οικονομικό κόστος μερικών από τις απαραίτητες παρεμβάσεις δεν είναι σημαντικό, εξ άλλου πολλές φορές δεν λείπουν οι πόροι, αλλά η ορθή χρήση τους ή η δυνατότητα αποτελεσματικής απορρόφησης από ευρωπαϊκά προγράμματα. Υπάρχουν βέβαια περιπτώσεις όπου απαιτείται πρόσθετη χρηματοδότηση, η οποία προϋποθέτει αναδιανομή πόρων από την ιδιωτική κατανάλωση προς επενδύσεις αναβάθμισης του δημόσιου χώρου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Kuznets, S., Economic Growth and Income Equality. 1955. *American Economic Review*, 45 (1): 1-28.
2. Panayotou, Th. 2003. *Economic growth and the environment*, Spring Seminar of the United Nations Economic Commission for Europe, Geneva.
3. Xepapadeas, A. 2003. Economic growth and the environment. In K.G. Maler and J. Vincent (eds.): *Handbook of environmental economics*, Elsevier.
4. Inglehart, R. 1995. Public support for the environmental protection: objective problems and subjective values in 43 societies. *PS: Political Science and Politics*, 28: 57-72.
5. Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, economic and political change in 43 societies*, Princeton University Press.
6. Diekmann, A. and A. Franzen. 1999. The wealth of nations and environmental concern. *Environment and Behaviour*, 31: 540-549.
7. Franzen, A. 2003. Environmental attitudes in international comparison: an analysis of the ISSP surveys 1993 and 2000. *Social Science Quarterly*, 84 (2): 297-308.
8. Gibbs, D. 2007. *Neoliberalism, Ecological Modernisation and the Future of Local Economic Development*, Seminar “Local Economic Development: Restructuring for Climate Change”, University of Liverpool.
9. Dietz, T., R. York and E. Rosa. 2001. *Ecological Democracy and Sustainable Development*, Open Meeting of the Human Dimensions of Global Environmental Change Research Community, Rio de Janeiro, Brazil.

10. Rifkin, J. 1998. *The Biotech Century*. Tarcher/Putman.
11. Rifkin, J. 2004. *The European Dream*. Tarcher/Penguin.
12. Lovelock, J. 1992. *Gaia: the practical guide to planetary science*. Gaia Books, London.
13. Μοδινός, Μ. 1996. *Η αρχαιολογία της ανάπτυξης*. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.
14. O'Riordan, T. 2000. *Environmental Science for Environmental Management*. Pearson, Prentice Hall.
15. Τσαντίλης, Δ. και Κ. Χατζημήτρος. 2007. Η Περιβαλλοντική Πολιτική. Στο Ν. Μαραβέγια και Μ. Τσινισιζέλη (επιμ.): *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση. Οργάνωση και Πολιτικές. 50 χρόνια*. Θεμέλιο, Αθήνα (υπό έκδοση) .
16. Λάσκαρις, Κ. 2004. *Κοινωνικές μεταβολές και αλλαγή των αντιλήψεων για το περιβάλλον*. Διδακτορική διατριβή, ΕΜΠ. Αθήνα.
17. Σακιώτης, Ι. 2001. *Ο ρόλος των διανοουμένων στην αναπτυξιακή διαδικασία*. Διδακτορική διατριβή, Πάντειον, Αθήνα.
18. Σημίτης, Κ. 2005. *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα*. εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.
19. *ΟΙΚΟ της Καθημερινής*. 2006. τ. 41.
20. Χατζημήτρος, Κ. 2006. Αξιότιμε κ. Υπουργέ Περιβάλλοντος. *Ελευθεροτυπία*, 15.7.2006.
21. Σουφλιάς, Γ. 2007. *Δήλωση Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ για το περιβάλλον*. Γραφείο τύπου και δημοσίων σχέσεων ΥΠΕΧΩΔΕ, 21-2-2007, Αθήνα.
22. Σημίτης, Κ. 2007. *Στόχοι, στρατηγική, προοπτικές*. εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.
23. World Commission on Environment and Development. 1987. *Our Common Future*. Oxford University Press, Oxford.

24. United Nations. 1992. *Earth Summit '92. Conference on Environment and Development.*
25. Κατσούλης, Η. 1998. Πράσινα κινήματα και κοινωνία των πολιτών, στο Μ. Μοδινός και Η. Ευθυμιόπουλος (επιμ.): *Οικολογία και Επιστήμες του Περιβάλλοντος*, ΔΙΠΕ, Αθήνα.
26. Παρασκευόπουλος, Γ. 1991. Υπάρχει οικολογικός εκσυγχρονισμός; *Νέα Οικολογία*, τ. 80, 56-60.
27. Χατζημπίρος, Κ. 2006. Μια υπόθεση εργασίας για το οικολογικό κίνημα: η περίπτωση Σχινιά, στο Σ. Κουρουζίδης (επιμ.): *Η Πολιτική Οικολογία στην Ελλάδα*, Ευώνυμος Οικολογική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
28. Ευθυμιόπουλος, Η. 1999. Η μάχη του Μαραθώνα. *Τα Νέα*, 24-6-1999.
29. Σακιώτης, Ι. 2006. Ο προβληματικός δημόσιος λόγος της «λαϊκής» οικολογίας, στο Σ. Κουρουζίδης (επιμ.): *Η Πολιτική Οικολογία στην Ελλάδα*, Ευώνυμος Οικολογική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
30. Δεμερτζής, Ν. 1993. Το πράσινο κίνημα και το πράσινο κόμμα στην Ελλάδα. *Διαβάζω*, τ.318.
31. Κατσούλης, Η. 1985. Κρίση συνειδήσεως και νοήματος: Η κρίση της Ελληνικής κοινωνίας. *Καθημερινή*, 30.7 και 1.8.1985.
32. Σχίζας, Γ. 1993. Η αριστερά σήμερα: η ανάγκη μιας οικολογικής αναθεμελίωσης, στο: *Κείμενα για την Αριστερά*, Ερωδιός, Αθήνα.
33. Παπαγιάννης, Θ. 2007. *Χώρος και Φύση*. Εισήγηση, Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσεως, Αθήνα.
34. EEA, 2005. *The European Environment. State and Outlook*, www.eea.europa.eu/
35. Δούση, Ε. 2001. *Η κοινοτική πολιτική περιβάλλοντος και η επίδρασή της στην περίπτωση της Ελλάδας*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

- 36.OECD, 2000. *Environmental Performance Reviews – Greece*. Paris.
- 37.Παπασπηλιόπουλος, Σ., Θ. Παπαγιάννης και Σ. Κουβέλης (επιμ.). 1996. *Το περιβάλλον στην Ελλάδα 1991-1996*. Κίνηση Πολιτών, Αθήνα.
- 38.OECD, 1983. *Environmental Policies in Greece*. Paris.
- 39.Χατζημπίρος, Κ. (2007). *Οικολογία. Οικοσυστήματα και Προστασία του Περιβάλλοντος*. Γ' Έκδοση, Συμμετρία, Αθήνα.
- 40.Χατζημπίρος, Κ. 1994. Προοπτικές συμβολής νέων τεχνολογιών στη μείωση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, στο Ρόκος, Δ. (επιμ.): *Επιστήμες και περιβάλλον στα τέλη του αιώνα*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.
- 41.Λουλούδης, Λ. 1999. Γεωπολιτικές πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο αγροτικός της Νότος, στο Λ. Λουλούδη και Ν. Μπεόπουλου (επιμ.): *Κριτικές προσεγγίσεις της ανάπτυξης και της προστασίας του περιβάλλοντος της υπαίθρου*, Στοχαστής, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- 42.Ευθυμιάδης, Η. 2006. *Δίκτυο Αειφορικών Νήσων Αιγαίου*. Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών, Δήμος Ιητών, ΕΜΠ, ΚΕΔΚΕ, Αθήνα.
- 43.Αραβαντινός, Α. 2007. *Πολεοδομικός Σχεδιασμός*. Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα.
- 44.Department of the Environment, Transport and the Regions. 2000. *Public Participation in Making Local Environmental Decisions*. London.
- 45.Huntington, S.P. 1999. *Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης*. Γ' έκδοση (ελληνική), Terzo Books, Αθήνα.